

ฝันกับคนมั่ง : พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อน
แห่งอัตลักษณ์ของคนชายขอบ

อรัญญา ศิริผล

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาลังคม

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ธันวาคม 2544

ฝึกกับคนมั่ง : พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อน
แห่งอัตลักษณ์ของคนชายขอบ

อรัญญา ศิริผล

วิทยานิพนธ์นี้เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

วันที่.....	1 มี.ค 2546
เลขทะเบียน.....	00324
เลขเรียกหนังสือ.....	PDG 43

0017

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ธันวาคม 2544

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 14 อาคาร เอส อีที ทาวเวอร์
เลขที่ 470/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน
เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร
โทร: 208-4455 โทรสาร: 208-4476
Home page : <http://www.trf.or.th>
E-mail : trf@trf.or.th

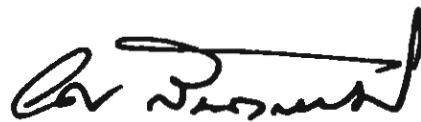

ฝึกกับคนมั่ง : พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อน
แห่งอัตลักษณ์ของคนชายขอบ

อรรณญา ศิริผล

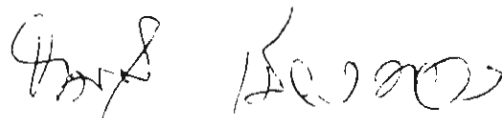
วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการพัฒนาสังคม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

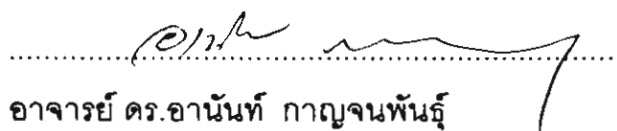
ประธานกรรมการ

ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ

กรรมการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จามะรี เชียงทอง

กรรมการ

อาจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์

26 ธันวาคม 2544

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กิตติกรรมประกาศ

ใครหลายคนเคยเปรียบเปรยให้ฟังว่าการทำวิทยานิพนธ์เสมือนการทำสมาธิเพื่อเอาใจจดจ่อต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างจริงจัง เมื่อข้าพเจ้าได้ลงมือทำจึงได้เข้าใจต่อข้อความนี้ยิ่งลึกซึ้ง

การใช้เวลา 5 ปีในการเรียนโดยใช้เวลาร่วมสองปีกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตชาวม้งบนยอดดอย หลายครั้งที่ข้าพเจ้ารู้สึกอ่อนไหวต่อโลก เมื่อพบว่าตัวเองรู้อะไรน้อยเหลือเกิน ชาวม้งบ้านแทนธรรม (นามสมมุติ) กลับกลายเป็นผู้เปิดโลกกว้างให้ข้าพเจ้าได้เห็นความงามจาก "ความแตกต่างหลากหลาย" ของชีวิตบนผืนโลกใบเดียวกัน

โลกและความรู้ที่ข้าพเจ้าเคยศึกษาจากในเมืองและจากชีวิตนักข่าวอาจเป็นโลกหนึ่งที่มีคำตอบในความซับซ้อนของตัวมันเอง แต่โลกที่เปิดกว้างจากแง่มุมชีวิตที่หลากหลายกลับเปิดประตูแห่งการเรียนรู้ข้างในใจของข้าพเจ้าด้วย การเรียนรู้คนรอบข้างก็เพื่อที่จะเรียนรู้เข้าไปในจิตใจตัวเอง บ่อยครั้งที่ข้าพเจ้ารู้สึกอึดอัดเมื่อมองเห็นความพยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์ แต่หลายครั้งกลับรู้สึกตรงกันข้ามเพราะที่กักเก็บเอาไว้ว่าความอ่อนแอแพ้ยัยได้กลับมา เยี่ยมเยือนชีวิตผู้คนอยู่บ่อยครั้ง ชาวม้งได้ทำให้ข้าพเจ้าพยายาม "เท่าทัน" ต่อ "กับดัก" ทาง อารมณ์ความรู้สึกของตัวเองที่ลุ่มลึกคลุกคลานมาตลอด คนเราใช้ว่าจะมีเพียงสองด้านเท่านั้น เรา อาจจะเลือกยอมแพ้ในบางช่วงเวลาด้วยเงื่อนไขบางอย่างและอาจจะชนะเพราะโอกาสที่บังเอิญ เอื้ออำนวย แต่ "ชีวิตที่ยืดหยุ่นและนุ่มรับในกันและกัน" ต่างหากที่ควรจะเป็น "ท่าที" ต่อการมี ชีวิตอยู่อย่างมีความหมาย

วิทยานิพนธ์เล่มนี้อาจเป็นเพียงส่วนเดียวของการพยายามทำความรู้จักกับชีวิตชาวม้ง เพื่อเข้าใจวิถีคิดและเหตุผลในการเลือกดำเนินชีวิต แต่ที่มุ่งหวังมากกว่านั้นก็เพื่อต้องการเป็น "เสียง" ให้กับ "คนไร้เสียง" และเป็น "ที่ทาง" ให้กับคนไร้ที่ทางอย่างชาวม้งที่มีโอกาสน้อยกว่าคน ในสังคมใหญ่ ให้พวกเขาได้บอกเล่าเรื่องราวชีวิต-ตัวตนผ่านปากคำของข้าพเจ้า หากวิทยานิพนธ์ เล่มนี้จะมีคุณูปการใด ขออุทิศผลแห่งความดีนี้เพื่อสร้างความเข้าใจและการเคารพใน "ชีวิต" ของ กันและกัน ขอขอบพระคุณแม่สี พ่อพงษ์ศักดิ์ เครือญาติชาวม้งตระกูลนางและชาวม้งบ้านแทน ธรรม ผู้ให้ความรู้และวิถีแห่งการเรียนรู้แก่ข้าพเจ้า และขอภัยพี่น้องชาวม้งบ้านแทนธรรมที่ข้าพเจ้าไม่ อาจเอ่ยนามจริงทั้งชื่อชุมชนและผู้ให้ข้อมูลได้ ทั้งนี้ เพื่อลดความเสี่ยงจากสิ่งที่เราอาจนึกไม่ถึง

เหนือสิ่งอื่นใด ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ ผู้มีพระคุณในฐานะ "ครู" ที่อดทนยอมให้ลูกศิษย์ผู้โง่เขลาได้ดกเถียงและถามหา "ความรู้" อย่างไม่รู้จักเบื่อกวน และ

ในฐานะ“หัวหน้าผู้อารี” ที่ให้งานทำ ให้เดินทาง ให้ทุนรอน ทำให้การเรียนรู้หนังสือของข้าพเจ้าไม่ทุกข์เข็ญจนเกินไป สำหรับเส้นทางชีวิตของข้าพเจ้าในช่วงเวลานี้ หากขาดซึ่งครูและหัวหน้าผู้นี้ เส้นทางของการเรียนรู้ในโลกวิชาการของข้าพเจ้าคงจบลงตั้งแต่เริ่มต้น

ขอขอบพระคุณอาจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ “ครู” คนแรกที่พยายามสอนให้อ่านชีวิต “ระหว่างบรรทัด” หากปราศจากซึ่ง “ปากกา” และ “คำถาม” ที่อาจารย์ถามในชั่วโมงแรกของการเรียน คำว่า “ระหว่างบรรทัด” ของอาจารย์คงไม่ถูกบันทึกไว้ในมโนสำนึก ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จามะรี (พิทักษ์วงษ์) เชียงทอง ผู้เป็นทั้งครูและเพื่อนที่อดทนต่อการตั้งคำถามที่แสนจะก่อกวนความสงบและขอขอบพระคุณที่ยอมรับฟังคำบ่นคำเปื้อนของข้าพเจ้าเรื่อยมา รวมทั้งขอขอบพระคุณอาจารย์ Gary Yia Lee ผู้ให้ความรู้/คำชี้แนะรวมทั้งบอกเล่าเรื่องราวและวิถีแห่งมั่งผ่านชีวิตอาจารย์

ขอขอบพระคุณแม่กับเตที่ปล่อยให้ลูกได้แสวงหาหนทางของตัวเองและเฝ้ามองดูชีวิตเร่ร่อนของลูกอย่างไม่งังขา ขอขอบคุณครอบครัวแยมทัฟ – ครอบครัวและที่พักพิงใจแห่งที่สองของชีวิตและโดยเฉพาะ “น้องนุช” เพื่อนรักที่เป็นพลังผลักดันในการดำเนินชีวิตของข้าพเจ้า

นอกจากนี้ ขอขอบคุณน้องหมีที่ทำให้ภาพวาดงดงามกว่าของเดิมที่มีอยู่ และขอบคุณผู้คนรอบข้างที่ไม่อาจเอ่ยนามได้หมด ทั้งอาจารย์ พี่ เพื่อน น้อง หลานๆ ทั้งหลายที่ร่วมเดินไปในเส้นทางแห่งชีวิตของข้าพเจ้าตลอด 5 ปีที่นี้ – และสุดท้าย แต่ “พอวา” ผู้แจกจ่ายรอยยิ้มให้กับผู้คนรอบข้างอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยและผู้ปลุกความฝันของผู้ใหญ่หลายคนที่เคยหลงลืมหรือแอบซุกซ่อนมันเอาไว้ตามข้างทางในวัยผ่าน พอวาจำ หลานอาจกำลังเล่นเชลโลอยู่ไหนสักแห่งหนึ่งตามความฝันที่เคยบอกกับพ่อแม่และน้ำๆ เอาไว้ แม้ในยามนี้พวกเราจะไม่ได้เห็นภาพนั้น แต่พอวาจรรู้ว่าเราได้ยิน “บทเพลงนางฟ้า” บทเพลงจากสายใยแห่งรักและความเกื้อการุณย์แห่งจักรวาลที่ซบกล่อมอยู่ในใจของเราทุกคน

ส่วนแหล่งทุน ขอขอบคุณโครงการวิจัยเครือข่ายปริญญาโทด้านไทศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่มอบทุนบางส่วนสนับสนุนการศึกษาครั้งนี้

ลมหนาวปลายปีสองพันหนึ่ง

อริยญา ศิริผล

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์

พินิจกับคนมั่ง : พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนแห่ง
อัตลักษณ์ของคนชายขอบ

ชื่อผู้เขียน

นางสาวอรรัญญา ศิริผล

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม**คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์**

ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ ประธานกรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จามะรี เขียวทอง กรรมการ
อาจารย์ ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ กรรมการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นงานศึกษาทางมานุษยวิทยาที่พยายามทำความเข้าใจ “กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง” หนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนที่สูงในฐานะมนุษย์ผู้กระทำที่ตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐในฐานะผู้ครอบงำกับชาวม้งในฐานะกลุ่มผู้ด้อยอำนาจจากประเด็นปัญหาเรื่องผิวกับนิยามความหมายยาเสพติดที่ชาวม้งถูกประทับตราให้กลายเป็นคนผิดศีลธรรม และกลายเป็นคนขายขอบของสังคมใหญ่ โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ประยุกต์แนวคิด “กระบวนการกักขัง” เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้ง และแนวคิดการตอบโต้ เพื่อทำความเข้าใจกับกลุ่มชาติพันธุ์ม้งในฐานะผู้กระทำที่แสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อการกักขังอัตลักษณ์ดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่า กระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งเป็นผลมาจากการสร้างภาพ
ตัวแทน/ชุดนิยามความหมายและปฏิบัติการทางภาษาที่เกิดขึ้นในบริบททางการเมืองเรื่องความ
สัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำกับกลุ่มชาติพันธุ์ม้งซึ่งเป็นกลุ่มผู้ด้อย
อำนาจ ซึ่งรัฐได้สร้างภาพ “ความเป็นคนอื่น” ของชาวม้ง จากภาพลักษณะหลัก ๆ 3 ภาพในรูป
แบบที่แตกต่างกันในบริบทแต่ละช่วงเวลาจนทับซ้อนกันกลายเป็นภาพลักษณะชาวม้งในปัจจุบัน
คือ ภาพอัตลักษณ์ชาวม้งกับผีที่เชื่อมโยงกับยาเสพติดในบริบทผีที่กลายเป็นยาเสพติดในสังคม
ใหญ่ จากนั้น ในบริบทความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างอุดมการณ์ ภาพชาวม้งกับผีถูกนำเสนอ
มากขึ้นและขยายไปสู่ภาพลักษณะของคอมมิวนิสต์-ผู้ทำลายความมั่นคงของชาติ ต่อเมื่อกระแส

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเริ่มเติบโตขึ้นพร้อมๆ กับการเติบโตทางเศรษฐกิจ เกิดการแย่งชิงทรัพยากร ในยุคทุนนิยม ความเป็นมั่งได้ถูกเชื่อมโยงและขยายไปสู่สภาพตัวแทนอื่นๆ คือ ภาพของผู้ทำลายป่า จนกระทั่งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเริ่มเติบโตขึ้นในเวลาต่อมา ภาพอัตลักษณ์ชาวม้งได้ถูกขยาย ไปสู่ การเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว ภาพลักษณ์เหล่านี้เมื่อได้รับการยอมรับจาก สังคมภายนอกทั้งด้วยความเคยชินหรือด้วยเหตุผลอื่นใด ภาพลักษณ์ว่าด้วยความเป็นคนอื่นของ ชาวม้งจะถูกแปลงและตกผลึกลงสู่ระดับอุดมการณ์ของผู้คนในสังคมทั่วไปที่ยอมรับเป้าหมายและ ยุทธวิธีการต่อสู้ทางการเมืองและกลายเป็นแนวคิดครอบงำที่สังคมทั่วไปเชื่อและยอมรับว่าชาวม้ง เป็นผู้ที่ทำลายศีลธรรมของสังคม และด้วยภาพตัวแทนทางการเมืองนี้เองที่ได้สร้างความชอบธรรม ให้กับรัฐในการเข้าไปควบคุมและจัดการชีวิตของชาวม้งผ่านกระบวนการใช้อำนาจต่าง ๆ ของรัฐ

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาพบว่า ในบริบทที่ชาวม้งถูกบีบให้มีทางเลือกในการดำรง ชีวิตตามวัฒนธรรมของตนน้อยลงและขณะที่บริบทของโลกกลับเปิดกว้างขึ้นจากการให้ความสำคัญ ในประเด็นสิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน การเมืองนิเวศ และความเป็นชาติพันธุ์ที่เปิดพื้นที่ให้ กับชาวม้งและกลุ่มผู้ด้อยโอกาสได้แสดงตัวตนในเวทีเศรษฐกิจ-การเมืองระดับข้ามชาติ กระบวนการ กักขังอัตลักษณ์ชาวม้งโดยรัฐเริ่มถูกท้าทายมากขึ้น ในบริบทนี้จึงเปิดช่องว่างให้กลุ่มชาติพันธุ์ ม้งได้แสดงปฏิกริยาต่อการกักขังอัตลักษณ์ของรัฐใน 2 ลักษณะคือ การตอบโต้ต่อกระบวนการกัก ขังและ การปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ โดย

ลักษณะแรก การตอบโต้เกิดขึ้นในสองระดับคือ การตอบโต้ระดับชุมชน กับ การตอบ โต้ระดับปัจเจก โดยการตอบโต้ระดับชุมชนถูกแสดงให้เห็นจากวิถีคิดและวิถีปฏิบัติของหมอยาพื้น บ้านซึ่งทำการวิพากษ์วิจารณ์การแพทย์แผนใหม่และนิยามความหมายผืนของรัฐ, การที่ชาวบ้าน ดื้อแพ่งและเพิกเฉยต่ออำนาจรัฐเพื่อแสดงการต่อต้านอย่างแอบแฝง และการตีความใหม่เรื่องผีก่อ กายแห่งของหมอผีพื้นบ้าน ส่วนการตอบโต้ในระดับปัจเจกเป็นการปฏิเสธอำนาจรัฐด้วยการประท้วง ประชันของหญิงชาวม้งยากจน

ลักษณะที่สอง เป็นการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ โดยชาว ม้งเลือกปรับเปลี่ยนกับภาพลักษณ์บางภาพที่กักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งเอาไว้ ได้แก่ ภาพลักษณ์ ชาวม้งกับผืนที่เป็นยาเสพติด ชาวม้งเลือกปรับเปลี่ยนในระดับชุมชนด้วยการ สร้างภาพ "ชุมชน ปลอดยาเสพติด" เพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ทางการเมือง ทำการ ปรับกฎเกณฑ์ทางสังคม/ชุม ชน ด้วยการจำแนกวัตถุประสงค์ของการใช้ผืนเป็นยากับการค้ากำไรออกจากกัน และรักษากฎ เกณฑ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานหลักการ คุณค่าและการใช้ประโยชน์ในทางวัฒนธรรมเอาไว้ ขณะ

ที่การเลือกปรับเปลี่ยนต่อภาพลักษณ์มังชาวเขาทำลายป่าเกิดขึ้นใน ระดับชุมชน ในรูปแบบการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผู้ขัดแย้ง

ส่วนการปรับเปลี่ยนต่อภาพลักษณ์ความเป็นม้งด้านลบที่ทับซ้อนกันหลากหลายภาพเกิดขึ้นในระดับกลุ่มที่เลือกปรับเปลี่ยนแตกต่างกัน ได้แก่ การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจของชาวม้งที่มีฐานะในกลุ่มวัยกลางคนและกลุ่มคนรุ่นใหม่, การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางการศึกษา - อาชีพการงานก้าวหน้าในกลุ่มชาวม้งคนรุ่นใหม่ เพื่อเชื่อมโยงอัตลักษณ์ของชาวม้งเข้ากับบทบาทอื่นๆ ที่สังคมวงกว้างให้การยอมรับแล้วใช้บทบาทเหล่านี้มานิยามอัตลักษณ์ม้งขึ้นใหม่ในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐและโลกภายนอกจากประสบการณ์การเรียนรู้ของตน

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาได้พบเงื่อนไขสำคัญในการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ คือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ในฐานะโครงสร้างที่รัฐสถาปนาอำนาจของตนผ่านระบบการศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองลงสู่ระดับจิตสำนึกของคนทั่วไป และโดยเฉพาะชาวม้ง กับ ชาวม้งในฐานะที่เป็นผู้กระทำที่มีความแตกต่างหลากหลายจากประสบการณ์การเรียนรู้ รุ่นวัยและชนชั้นที่แตกต่างกัน ทำให้ชาวม้งกลุ่มต่างๆ เลือกที่จะปรับเปลี่ยนหรือตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ด้วยภาพลักษณ์ต่างๆ ที่แตกต่างกันด้วย

จากผลการศึกษา ทำให้ค้นพบนิยามสำคัญในประเด็น "อัตลักษณ์" ทางชาติพันธุ์สองประการคือ ประการแรก อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ไม่ได้ถูกผูกขาดโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอไป ไม่ว่า ชาวม้งกลุ่มใด หรือแม้แต่วิธีให้มีนิยามความหมายอย่างหยุดนิ่งตายตัวเป็นแบบเดียวเสมอไป แต่ "อัตลักษณ์" ความเป็นชาติพันธุ์กลับเป็นการสร้างขึ้นและสามารถถูกสร้างขึ้นมาใหม่ให้ความหลากหลายและซับซ้อน มีความเลื่อนไหลและเปลี่ยนแปลงผ่านเพื่อใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อรองและนำเสนอตัวเองที่เลื่อนไหลไปตามเงื่อนไข สถานการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง และประการที่สอง อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ไม่อาจถูกมองเป็นหนึ่งเดียวแบบ "ชนเผ่า" ดั้งเดิมที่มีรูปแบบเฉพาะเจาะจง แต่อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ของชาวม้งกลับมีความหลากหลายซับซ้อนที่ขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในฐานะโครงสร้างที่รัฐกระทำการครอบงำกับผู้กระทำที่มีชีวิตอันแตกต่างหลากหลายซับซ้อนมากขึ้นจากประสบการณ์การเรียนรู้ ฐานะชนชั้น และรุ่นวัย ทำให้การเลือกยอมรับและแสดงอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มต่างแตกต่างกันหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นไปด้วย

Thesis Title	Opium and the Hmong : Dynamism, Diversity and Complexity of Identities of a Marginal People	
Author	Miss Aranya Siriphon	
M.A.	Social Development	
Examining Committee	Professor Dr. Yos Santasombat	Chairperson
	Assistant Prof. Dr. Jamaree Chiengthong	Member
	Lecturer Dr. Anan Ganjanapan	Member

ABSTRACT

This thesis is an ethnographic study of a Hmong community in the mountainous area of Chiang Rai within the context of hegemonic power relations between the Thai State as the dominant group and the Hmong as a subordinate group. It focuses on relations within the opium discourse in the mainstream society that stigmatize the Hmong as opium producers, dealers, and consumers - branding them as undesirable people with lower morality.

The concept of containment strategies is used to analyze the containment process of Hmong identities, and the concept of altered resistance is used to explain the Hmong as actors who response to this containment.

This study indicates that Hmong identity containment has been the result of the construction of negative representations and discursive practices in the context of Thai state hegemonies. The Thai state has constructed the "otherness" of Hmong in terms of three representations in different historical context. The first representation is Hmong and opium as narcotic growers in the context of illegal drug. The second

representation, in the political conflict between communist and liberalist, is the image of Hmong as a threat to nation security. And the third has two sides in the context of forest reservation and tourism industry. The one side is Hmong who damage the forest and another side is the image of Hmong as a cultural product to promote for tourism.

This containment of Hmong identities makes people in the mainstream society accept the negative representations either consciously or unconsciously. When the people in the mainstream society who accept the politically motivated myths and misrepresentations, then the negative representations as the otherness of Hmong are gradually transformed to political representations and become fixed in mainstream society's consciousness. By these representations, the state can legitimize its power and expansion to control over Hmong's lives.

Within the context of increasing globalization, however, the world is changing from a national orientation to an international orientation in economic and politic spheres. The issues of communities right, human right, political ecology and ethnicity take on new dimensions with respect to the struggles, protests, and resistances of marginal peoples. The present study contends that this re-orientation destabilizes the Thai State and opens up more social space for the Hmong to respond to the state's discursive practices. The reactions by the Hmong to this process can be divided into two types:

First is resistance to Thai state and discursive practices at two levels: community and individual. Community resistance can be classified according to three main groups: (1) the practices of the Hmong healer in terms of traditional medicine; (2) the re-explanation or rationalization of "opium" by the Hmong practitioners; and (3) the activities of the Hmong through their hidden transcript, secretly producing and maintaining the use of opium for medicinal purpose the way it used to be in former times. Individual resistance can be manifested through overt sarcastic practices by poor Hmong woman as individuals with her way of surviving and denying control by the nation state at the same time.

Second is assimilation to the Thai nation state and discursive practices to local adaptation. In terms of drug representation, many Hmong, by community level, react by creating political images of the Hmong as a "drug-free community", by rearranging social systems and adapting to various state development projects. Younger generations of Hmong, by group level, increasingly define themselves as highly educated and adopt the worldview of the mainstream Thai society.

The study also discusses the diversity, dynamism and complexity of Hmong's social experiences and responses to hegemonic practices. It contends that the boundaries of ethnic identities cannot be defined by any particular group, be the Hmong elders, the younger Hmong or the Thai State and dominant group. Ethnic identities can, however, be constructed and reconstructed in responses to changing factors and situations so that they are flexible, transformative and open for negotiations. Moreover, ethnic identities are as diverse, dynamic and complex, as class, generation and the social experiences of human agency.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทคัดย่อภาษาไทย	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ช
 บทที่ 1 บทนำ	 1
1.1 ความสำคัญของประเด็นปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	2
1.3 ทบทวนงานศึกษาและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	3
1.4 กรอบความคิดในการศึกษา	16
1.5 ขอบเขตและวิธีการศึกษา	21
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา	24
1.7 เนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยสังเขป	24
 บทที่ 2 ประวัติศาสตร์ฝิ่นกับการผนวกฝิ่นเข้าสู่วัฒนธรรมการผลิตของชาวม้ง	 27
2.1 ชาวม้ง – ชนพื้นเมืองในจีนกับฝิ่นในฐานะยาที่มาจากแดนไกล	27
2.2 ฝิ่น – ยาของชนพื้นเมืองในจีนกับสินค้าของนักล่าอาณานิคม	31
2.3 ฝิ่น – จากพืชการค้าบนภูเขาสู่พืชการเมือง	35
2.4 สรุป	40
 บทที่ 3 ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมกับวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นของชาวม้งในไทย	 43
3.1 ฝิ่นกับวัฒนธรรมการผลิตแบบยังชีพของชาวม้ง	43
3.1.1 ระบบการผลิตฝิ่นเพื่อการยังชีพกับชุมชนแห่งการเรียนรู้	45
3.1.2 บ้านแทนธรรมกับระบบการค้าฝิ่นในประเทศไทยช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1-2	61
3.2 ยุคการค้าฝิ่นในฐานะเป็นพืชเชิงพาณิชย์บนภูเขา	66
3.2.1 ชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมกับระบบการผลิตฝิ่นเชิงพาณิชย์	67

3.2.2	จากบ้านแทนธรรมสู่ถนนการเมืองเรื่องการค้าฝิ่นในสามเหลี่ยมทองคำ	71
3.2.3	ภาพลักษณะฝิ่น-สินค้าทำกำไรของรัฐกับอัตลักษณ์ชาวม้ง	75
3.3	สรุป	76
บทที่ 4	ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมในการเปลี่ยนผ่านสู่การพัฒนา	78
4.1	ยุคฝิ่นผิดกฎหมาย พ.ศ.2500-2523 (ค.ศ.1957-1980)	80
4.1.1	บ้านแทนธรรมในช่วงยุคฝิ่นผิดกฎหมาย	73
4.1.2	บ้านแทนธรรมกับกระบวนการธุรกิจการเมืองในการค้าฝิ่น	89
4.1.3	ชาวม้งกับภาพลักษณะฝิ่น-จากยาเสพติดสู่ความมั่นคงทางการเมือง	93
4.1.4	บทบาททางการเมืองของชาวม้งกับรัฐไทย	94
4.2	ยุคพัฒนาปีพ.ศ. 2524-ปัจจุบัน	97
4.3	ชุมชนแห่งการเรียนรู้ในเส้นทางการพัฒนา	99
4.4	ภาพลักษณะชาวม้ง-จากฝิ่น/ความมั่นคงสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อม	103
4.5	ชุมชนม้งกับการกลายเป็น "คนชายขอบ"	104
4.6	สรุป	107
บทที่ 5	ภาพลักษณะฝิ่นกับกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้ง	109
5.1	ภาพลักษณะฝิ่นในวิถีชีวิตของชาวม้ง	109
5.1.1	ฝิ่นในระบบเศรษฐกิจ	110
5.1.2	ฝิ่นกับวิถีคิดเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคม	112
5.1.3	ฝิ่นกับวิถีคิดเรื่องการรักษาพยาบาล	114
5.1.5	ฝิ่นในอุดมการณ์ของชาวม้ง	117
5.2	ภาพลักษณะฝิ่นในมุมมองวาทกรรมครอบงำ	119
5.2.1	ฝิ่น – สินค้าทำกำไรของรัฐ	119
5.2.2	ฝิ่นในภาพคลุมเครือระหว่างธุรกิจการเมืองกับการสร้างภาพยาเสพติด	121
5.2.3	ฝิ่นในภาพลักษณะยาเสพติดและความมั่นคง	124

5.3 การเปลี่ยนผ่านภาพลักษณ์ฝันของชุมชนม้งกับวาทกรรมครอบงำ	125
5.4 กระบวนการกักขังอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ม้ง	129
5.4.1 จาก"มายาภาพ"สู่ "รูปแบบแห่งอุดมการณ์"	130
5.4.2 ปฏิบัติการทางภาษาและการสร้างชุดความรู้/มืออาชีพ	134
5.5 สรุป	141
บทที่ 6 การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง	144
6.1 ฝันในชุมชนม้งบ้านแพนธรรมปัจจุบัน	145
6.2 ปฏิบัติการต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ของชาวม้ง	148
6.2.1 การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์	149
6.2.2 การปรับเปลี่ยนที่สอดคล้องไปกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ	156
6.3 ความลักลั่นขัดแย้งในการตอบโต้ของชาวม้ง	165
6.4 เงื่อนไขการตอบโต้กับอัตลักษณ์อันหลากหลายของชาวม้ง	168
6.5 สรุป	172
บทที่ 7 สรุปผลการศึกษา	175
7.1 ข้อค้นพบจากการศึกษา	176
7.1.1 กระบวนการกักขังอัตลักษณ์	176
7.1.2 การตอบโต้ของชาวม้งต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์	179
7.1.3 เงื่อนไขของการตอบโต้และอัตลักษณ์อันหลากหลายของชาวม้ง	181
7.1.4 พลวัตความหลากหลายและซับซ้อนของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์	185
7.2 ข้อค้นพบในทางทฤษฎี	185
7.3 ข้อค้นพบในการพัฒนาสังคม	186
บรรณานุกรม	187
ประวัติผู้เขียน	198

สารบัญภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1 กรอบคิดในการศึกษากระบวนการกักขังอัตลักษณ์และการตอบโต้	19
แผนภาพที่ 2 ประวัติศาสตร์การเดินทางและการอพยพเคลื่อนย้ายของชาวม้ง	29
แผนภาพที่ 3 เส้นทางการค้าและการตั้งถิ่นฐานของชาวยุโรปในยุคล่าอาณานิคม	33
ภาพที่ 4 ความหลากหลายของพืชพันธุ์ในไร่ฝิ่นของชาวม้ง	55
ภาพที่ 5 ไร่ฝิ่นฝั่งลาว	147

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของประเด็นปัญหา

หนึ่งในภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างและผลิตซ้ำในสังคมไทยเกี่ยวกับกลุ่มชนบนที่สูง คือ ภาพปัญหายาเสพติดในฐานะที่เป็นผู้ปลูก เลพ ค้าฝิ่นและเฮโรอีนไปจนถึงการค้ายาบ้าในปัจจุบัน โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ผู้ซึ่งเคยมีวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นมายาวนานในอดีตมักถูกมองว่าเป็นคนอื่นไม่ใช่คนไทย และเป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหาดังกล่าว (ขจิตภัย, 2528, ปปส, 2522, ปิตธิธรรม, 2537) ภาพลักษณ์เหล่านี้ถูกสะท้อนและตอกย้ำให้ผู้คนในสังคมเชื่อและเข้าใจเช่นนั้นด้วยการเผยแพร่จากสื่อมวลชนออกสู่สาธารณะ ดังเช่น "มหาดไทยวางแผนย้ายม้งวัดถ้ำกระบอกเข้าสู่ศูนย์อพยพที่โคราช เพราะมีจำนวนมาก และพยายามจะตั้งหลักแหล่งถาวรที่ประเทศไทย" (กรุงเทพธุรกิจ, 2540) "แก๊งยาบ้ากำแหง จับตร.เรียกค่าไถ่ โดนม้งลากขึ้นเขา" (ไทยรัฐ, 2541), " บปส. ระบุว่า การค้ายาเสพติดของชาวม้งที่ภาคเหนือมีขบวนการเชื่อมโยงกับม้งที่ถ้ำกระบอก พวกนี้ไม่ใช่คนไทย"(กรุงเทพธุรกิจ, 2541) พร้อมๆ กับการเผยแพร่ภาพลักษณ์นี้สู่สาธารณะต่างก็ได้สร้างความคิดว่าชาวม้งและชนบนที่สูงเป็นกลุ่มที่ต้องได้รับความช่วยเหลือให้พ้นไปจากปัญหา สถานการณ์เช่นนี้ล้วนสร้างภาพในทางลบให้แก่ชาวม้งและชนบนที่สูงให้ถูกกีดกันและถูกประหัตประหาร (Stigmatized) จากสังคมให้กลายเป็นผู้ต่ำต้อยทางศีลธรรมในฐานะผู้ทำให้ศีลธรรมของสังคมเสื่อมทรามลง สิ่งเหล่านี้ล้วนเบียดขับให้ชาวม้งกลายเป็นคนชายขอบ (Marginal People) (ชูศักดิ์, 2541) ของสังคมไปในที่สุด

หากกลับไปพิจารณาข้อมูลในประวัติศาสตร์เพื่อฉายภาพลักษณ์ฝิ่นกับชนบนที่สูงและกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จะพบว่าภาพลักษณ์ฝิ่นที่ทับซ้อนกันหลากหลายภาพและปรับเปลี่ยนไปมาจนถึงปัจจุบัน

ในสังคมตะวันตก ก่อนที่ฝิ่นจะกลายเป็นสิ่งผิดศีลธรรมและกลายเป็นยาเสพติด ภาพลักษณ์ฝิ่นในยุคการค้าอาณานิคม คือ ฝิ่นที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ของพ่อค้าและรัฐบาลตะวันตกจนฝิ่นแพร่ระบาดไปทั่วเอเชีย ฝิ่นยังได้กลายเป็นพืชการเมืองเพื่อแก้ปัญหาคาชาดและการค้าของประเทศจีนและฝิ่นยังถูกใช้เป็นเครื่องมือของนักล่าอาณานิคมเสรีนิยมอย่างสหรัฐอเมริกา และกลุ่มอำนาจต่างๆ เช่น หน่วยข่าวกรองแห่งชาติสหรัฐ รัฐบาลไทย และกลุ่มผู้กอบกู้ชาติพรรคก๊กมินตั๋ง ได้สร้างกระบวนการค้าฝิ่นบนภูเขาให้เติบโตขึ้นในเขตสามเหลี่ยมทองคำ

ขณะที่ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวม้งและชนบนที่สูง ผืนกลับมีภาพลักษณ์และมิติอันหลากหลายเชื่อมโยงกับความรู้พื้นบ้านและวิถีวัฒนธรรมของชาวม้งและชนบนที่สูง

ภาพลักษณ์ผืนในวิถีชีวิตของชาวม้งตั้งแต่อดีต มีภาพลักษณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับความรู้ในการรักษาพยาบาลพื้นบ้านเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย เช่น โรคบิดอย่างร้ายแรงและอาการปวดต่าง ๆ (Renard, 1996) ผืนยังมีภาพลักษณ์ของการเป็นพืชองค์ประกอบของระบบการผลิตเพื่อการยังชีพที่สอดคล้องกับระบบนิเวศน์บนภูเขา และเป็นพืชเศรษฐกิจที่ใช้แลกเปลี่ยนสิ่งของอันจำเป็น สะสมเป็นเงินทองเป็นค่าสินสอดและใช้จ่ายในงานกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัวและชุมชน ตลอดจนผืนยังถูกใช้เป็นเครื่องแสดงความมั่งคั่งในชีวิตและแสดงสถานภาพต่อสังคม ความสำคัญของผืนต่อชาวม้งได้แทรกซึมสู่วิถีคิดและอุดมการณ์ของชาวม้ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นในตำนาน พิธีกรรมความเชื่อและเรื่องเล่าต่างๆ

แต่ภาพลักษณ์ผืนที่มีความหลากหลายและทับซ้อนไปมาดังกล่าวกลับถูกลดทอนให้เหลือเพียงภาพลักษณ์เดียว คือ ภาพลักษณ์ของยาเสพติดในสังคมปัจจุบันที่ได้กลายเป็นภาพตีตราชาวม้งและชนบนที่สูงให้กลายเป็นผู้ต่อต้านทางสังคมในแง่ศีลธรรมและกักขังชาวม้งให้ติดอยู่กับภาพลักษณ์เช่นนี้ ดังนั้น คำถามในการศึกษา จึงอยู่ที่ว่า

1. ภาพลักษณ์ผืนซึ่งมีมิติอันหลากหลายและทับซ้อนกันในชุมชนม้งและสังคมภายนอกถูกสร้างให้กลายเป็นภาพลักษณ์ยาเสพติดและกลายเป็นกระบวนการกักขังชาวม้งได้อย่างไร?
2. ในกระบวนการกักขังชาวม้งนี้ ชาวม้งได้ดิ้นรนต่อสู้และตอบโต้ต่อภาพลักษณ์ดังกล่าวเพื่อปลดปล่อยตัวเองให้หลุดพ้นจากกระบวนการกักขังหรือไม่ อย่างไร?

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจกับกระบวนการกักขังชาวม้งให้ติดอยู่กับภาพลักษณ์ผืนกับยาเสพติด
2. เพื่อทำความเข้าใจกับการดิ้นรนต่อสู้ของชาวม้งในการปลดปล่อยตัวเองให้หลุดพ้นจากกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ดังกล่าว
3. เพื่อศึกษากระบวนการตอบโต้และการปรับเปลี่ยนของชาวม้งที่สามารถนิยามอัตลักษณ์และความเป็นตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

ทบทวนงานศึกษาและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนงานศึกษาและแนวคิดเพื่อใช้ในงานวิทยานิพนธ์แบ่งออกเป็น 3 ประเด็นหลัก คือ 1. ผื่นกับการพัฒนาและการกลายเป็นคนชายขอบ 2. แนวคิดเรื่องกระบวนการกักขัง และ 3. แนวคิดเรื่องการตอบโต้

1. ผื่นกับการพัฒนาและการกลายเป็นคนชายขอบ

ในประเด็นนี้ จะนำเสนองานศึกษาในอดีตที่ชี้ให้เห็นปัญหายาเสพติดจากผื่นและความสัมพันธ์ของกลุ่มอำนาจต่างๆ ตลอดจนงานศึกษากลุ่มชนบทที่สูงซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากการแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วย "การพัฒนา" ภายหลังจากที่รับแนวคิดการพัฒนามาจากประเทศตะวันตก กลุ่มชนเหล่านี้ถูกปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ปรับระบบพืชที่เคยทำการผลิตไปสู่พืชเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาตลาดและเทคโนโลยีและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในสังคมของชุมชนเหล่านั้น

ในบทความเรื่อง The Making of a Problem : Narcotics in Mainland South-east Asia. (1993) Renard เสนอว่า ปัญหายาเสพติดที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นผลมาจากนโยบายและบทบาทของตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่สร้างให้เกิดปัญหายาเสพติดขึ้นและกำหนดวิธีการที่เกี่ยวข้องกับปัญหาในเวลาต่อมา จากเดิมที่ผื่นเคยเป็นพืชการค้าในยุคล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก อังกฤษใช้นโยบายการค้าและนโยบายการเมืองทำให้ผื่นแพร่ระบาดในประเทศจีนจนชาวจีนติดผื่นจำนวนมาก สหรัฐอเมริกาใช้ผื่นเป็นเครื่องต่อรองทางการเมืองแลกเปลี่ยนกับการกำจัดอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ กระทั่งผื่นเริ่มเปลี่ยนไปกลายเป็นยาเสพติดและมีปัญหาต่อชาวตะวันตก บทบาทของตะวันตกอย่างอังกฤษและสหรัฐอเมริกาเริ่มเปลี่ยนนโยบายไปเป็นการกำจัดผื่นด้วยการใช้แนวทางการพัฒนาเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Renard พิจารณายาเสพติดในพม่า โดยเขียนหนังสือเรื่อง The Burmese Connection: Illegal Drugs and the Making of the Golden Triangle (1996) เขากลับไปค้นประวัติศาสตร์ของการใช้ยาเสพติดในประเทศพม่า พบว่า มีบันทึกหลักฐานการใช้ผื่นก่อนที่อังกฤษจะเข้ามายึดอำนาจว่ามีการใช้ผื่นกันมานานแล้ว แต่ไม่เคยมีผลกระทบหรือชาวพม่าคิดว่าเป็นปัญหามากนัก เพราะต่างถูกควบคุมด้วยกลไกทางศีลธรรมและข้อกำหนดทางศาสนา Renard บอกว่า ผื่นเข้ามาในพม่าเมื่อปี ค.ศ. 1519 (พ.ศ. 2063) โดยผู้ปกครองประเทศยอมให้ชาวโปรตุเกสนำเรือสินค้าที่บรรทุกผื่นเข้ามาในประเทศได้ แต่ก่อนหน้านั้น ก็เชื่อว่า ในศตวรรษที่ 9 มีการใช้ผื่นกันอย่างแพร่หลายจากการที่

พ่อค้าชาวอาหรับทำการค้าผ่านทางอินเดียแล้วเข้าไปประเทศจีน และพม่าตามเส้นทางสายไหม ขณะที่ในสังคมบนภูเขาในดินแดนพม่า ผู้ใช้ก็คือผู้ปลูกฝิ่น ทั้งคนคะฉิ่น ฉาน ในพื้นที่สูง อย่าง Kokang ที่มีการใช้ฝิ่นเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยและเสพเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่บนภูเขามีการปลูกฝิ่นมากขึ้นเมื่อชาวจีนฮ่อในยูนนานซึ่งรับรู้อังกฤษและบริษัทอินเดียตะวันออก (East India) ทำกำไรจากการค้าฝิ่นโดยขยายพื้นที่เพาะปลูกฝิ่นจากอินเดียมาที่ยูนนานด้วย

ภายหลังสงครามการปฏิวัติของชาวจีนฮ่อในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 จีนฮ่อได้อพยพมาตั้งรกรากที่ Kokang และการค้าฝิ่นเจริญรุ่งเรือง เพราะอาศัยเครือข่ายการค้าชาของบรรพบุรุษตนเองตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 ที่เข้าไปทำการค้าขายชาและสินค้าอื่น ๆ จนแต่งงานและสร้างเป็นเครือข่ายทางการค้าเชื่อมโยงกับชาวยูนนาน จีนฮ่อรู้ว่า Kokang เหมาะสมกับการปลูกฝิ่นมากและจะทำการค้าขายได้ดีผ่านเครือข่ายของการค้าชา จีนฮ่อจึงตั้งรกรากและให้คนคะฉิ่น ฉานขยายการเพาะปลูกฝิ่นแล้วส่งฝิ่นเถื่อนติดตลาดฝิ่นที่นำเข้ามาจากอินเดียของอังกฤษ กระทั่งรัฐบาลอังกฤษได้เข้าควบคุมพื้นที่ทั่วประเทศพม่าในปี พ.ศ.2429 (ค.ศ.1886) การกำหนดนโยบายของอังกฤษก็เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อคนพื้นราบเท่านั้น เพราะด้วยสภาพเทือกเขาอันสลับซับซ้อนและนโยบายของอังกฤษเองที่เริ่มมีปัญหากับงบประมาณ ไม่ยอมสนับสนุนทางการเงินเพื่อบริหารพื้นที่สูงของพม่า อังกฤษจึงยอมให้เจ้าในรัฐต่าง ๆ บนภูเขาสูง อย่างรัฐฉานและคะฉิ่นปกครองตนเองได้ เพื่อแลกกับสิทธิในการสร้างทางรถไฟและสิทธิในการควบคุมนโยบายต่างประเทศและเพื่อลดการปลูกฝิ่น แต่พวกเจ้าซึ่งเคยได้รับส่วนแบ่งฝิ่นจากชาวเขาเป็นบรรณาการก็สนใจที่จะส่งฝิ่นออกขายยังประเทศไทยและพม่าตอนใต้มากกว่าจะเชื่อฟังคำสั่งของคณะผู้บริหารชาวอังกฤษ ยังคงมีการปลูกฝิ่นต่อไปเพื่อตอบสนองต่อการแสวงหาผลประโยชน์ของพวกเจ้าในรัฐต่าง ๆ บนภูเขาสูง ขณะที่อังกฤษเริ่มถอนตัวออกจากพื้นที่สูงและจำเป็นต้องปลดปล่อยให้พม่าเป็นอิสระหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (Renard, 1996)

ส่วนประเทศกลุ่มอินโดจีนที่อยู่ใต้อาณัติของฝรั่งเศสก็ตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกันกับจีนและพม่า งานเขียนของ McCoy (1972 อ้างในพิสิฐ, 2537) ก็ชี้ให้เห็นว่าภายหลังที่ฝรั่งเศสได้เข้าครอบครองเวียดนามและลาวเป็นอาณานิคม ฝิ่นดิบกลายเป็นสินค้าและแหล่งเก็บภาษีหลักที่ผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสเก็บจากผู้เสพและผู้ปลูกอย่างชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงอื่น ๆ ในปีพ.ศ. 2405 (ค.ศ.1862) ฝรั่งเศสนำฝิ่นจากอินเดียเข้าสู่เวียดนามแล้วเก็บภาษีร้อยละ 10 ของราคาฝิ่น หลังจากนั้นพ่อค้าจีนซึ่งขึ้นทะเบียนเป็นผู้ขายทำการขายฝิ่นให้แก่ผู้เสพ รายได้จากการผูกขาดการค้าฝิ่นนั้นฝรั่งเศสนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการปกครองประเทศอาณานิคม จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เส้นทาง

การขนส่งฝิ่นจากอินเดีย ตุรกีและอิหร่านถูกตัดขาด ฝรั่งเศสแก้ปัญหาคาชาดแคว้นฝิ่นด้วยการส่งเสริมให้ชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในประเทศลาวทำการเพาะปลูกอย่างหนัก แต่เพราะความละโมภของฝรั่งเศสที่ต้องการกำไรจากการเก็บภาษีฝิ่นจำนวนมากจึงเกิดความขัดแย้งกับชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนภูเขา (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537) ปี พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) ระบบภาษีใหม่ของฝรั่งเศสชุดรีดชาวบ้านจนเกิดการประท้วงและปฏิเสธรที่จะจ่ายภาษี ทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างชาวม้งกับทหารของผู้ปกครองฝรั่งเศส รวมไปถึงการการกดขี่ชาวม้งจนเกิดการจลาจลขึ้นในพื้นที่จังหวัดเลาไค ทางตอนเหนือของเวียดนาม หลังจากนั้น ฝรั่งเศสจึงยอมลดภาษีฝิ่นลงและยกอำนาจการปกครองในระดับหมู่บ้านและตำบลให้ชาวม้งปกครองกันเอง กระบวนการค้าฝิ่นและเก็บภาษีฝิ่นเถื่อนระหว่างผู้ปกครองอาณานิคมกับชาวม้งในประเทศลาวยังดำเนินเรื่อยมา ไม่ว่าสมัยที่ลาวถูกปกครองโดยฝรั่งเศสหรือเมื่อได้รับการสนับสนุนจากสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริกา (CIA) ผู้นำชาวม้งหลายคนถูกใช้เป็นเครื่องมือทั้งด้านการปกครอง การทหารและกระบวนการค้ายาเสพติด โดยสนับสนุนให้ม้งในลาวทำการปลูกฝิ่นแล้วรับซื้อมาขายให้กับชาวฝรั่งเศสและอเมริกัน ฝิ่นดิบเหล่านี้ถูกสกัดเป็นเฮโรอีนในพื้นที่ชายแดนและในฮ่องกง แล้วผ่านการลำเลียงโดยสายการบินที่ได้รับการสนับสนุนจาก CIA ส่งฝิ่นเข้าไปยังทหารที่รบอยู่ในประเทศเวียดนาม และอีกหลายประเทศ (McCoy, 1972 อ้างในพิสิฐ, 2537)

ส่วนในประเทศไทยซึ่งดำเนินนโยบายการแก้ไขปัญหายาเสพติดจากฝิ่นตามแนวทางการพัฒนาของตะวันตกโดยใช้นโยบายกำจัดการปลูกฝิ่น เปลี่ยนระบบการผลิตและพืชที่ผลิต ตลอดจนการอพยพเคลื่อนย้ายชนบทที่สูงลงสู่ที่ราบ และทำให้ชนบทที่สูงกลืนหายไปกับคนส่วนใหญ่

แนวทางการพัฒนานี้ มีงานศึกษาหลายชิ้นพบว่า ทั้งการพัฒนาและโครงการพัฒนาได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและชุมชนของชาวม้งและชนบทที่สูงอย่างกว้างขวาง

งานวิจัยของ Gary Yia Lee (1981) นักวิชาการชาวม้งเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงความล้มเหลวของโครงการพัฒนาที่มีเป้าหมายให้ชาวม้งปลูกพืชอื่นทดแทนฝิ่นโดยเขาได้นำเสนอข้อมูลในเชิงเปรียบเทียบระหว่างรายได้ในการที่รัฐส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทนฝิ่นกับช่วงภาวะที่มีรายได้จากการปลูกฝิ่นที่หมู่บ้านขุนวัง จ. เชียงใหม่ เขาพบว่า รัฐและองค์กรต่างประเทศรายงานผลการลดพื้นที่การปลูกฝิ่นในหมู่บ้านดังกล่าวได้จริง แต่ชาวบ้านกลับประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีวิตมากขึ้นเมื่อรายได้จากการปลูกพืชทดแทนฝิ่นน้อยกว่ารายได้จากฝิ่น และที่เลวร้ายไปกว่านั้น คือ การขายผลผลิตไม่ได้ไม่มีตลาดรับซื้อตามที่รัฐบาลสัญญาไว้ (Lee, 1981)

วิทยานิพนธ์ของซูพินิจ เรื่อง Highlander, Intervention and Adaptation : A Case Study of Hmong N'jua [Mong Ntsuab] Village of Patana (1991) เป็นอีกเล่มหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า ด้วยเพราะการมองผิดในด้านลบเพียงด้านเดียวของรัฐบาลส่งผลให้รัฐกำหนดนโยบายการ "พัฒนา" ต่อชาวม้งด้วยการเปลี่ยนระบบการผลิต การปลูกพืชอื่นทดแทนฝิ่นและถูกบังคับให้อพยพออกจากดอยลงมายังที่ราบ ทำให้ชุมชนบนที่สูงอ่อนแอลง สูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุกรรม เพราะในระบบไร่ฝิ่นของชนบนที่สูงไม่ได้มีเพียงฝิ่นอย่างเดียว แต่เป็นระบบการเกษตรผสมผสานที่ประกอบไปด้วยพืชหลากหลายชนิด ทั้งพืชอาหารและยา เมื่อชาวม้งถูกบังคับให้เปลี่ยนระบบการผลิตโดยที่รัฐยังไม่เข้าใจวัฒนธรรมการเพาะปลูกของชาวม้งอย่างถ่องแท้ ความรู้และพืชพันธุ์ต่างๆ ของชาวม้งก็สูญหายไปด้วย ทำให้ชาวม้งส่วนหนึ่งยากจนลง ชาวบ้านและชุมชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจหรือกำหนดชะตาชีวิตใดๆ เพราะต้องพึ่งพาตลาดและภายนอกมากขึ้น ชาวม้งบางส่วนเริ่มกลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูก เกิดการเปลี่ยนแปลงและเกิดปัญหาสังคมภายในชุมชนในสถานการณ์เช่นนี้ ชาวม้งจะรู้สึกที่ตนเองไร้ศักดิ์ศรีและขาดพลังในการจัดการชีวิตตัวเอง (Chupinit, 1991)

บทความของ Rita และ Chupinit (1993) นำเสนอเพิ่มเติมว่า แม้รัฐบาลจะสามารถกำจัดการปลูกฝิ่นเพื่อลดปัญหายาเสพติดที่เกิดจากฝิ่น แต่กลับทำให้ปัญหายาเสพติดขยายวงจากฝิ่นไปสู่เฮโรอีนในหมู่คนสูบฝิ่นเดิมซึ่งอันตรายเสียยิ่งกว่า และที่สำคัญไปกว่านั้นคือ การเปลี่ยนระบบการผลิตของชนบนที่สูงเพื่อต้องการกำจัดฝิ่นเพียงอย่างเดียวได้ทำให้คนในวัยทำงาน ผู้หญิง วัยรุ่นและเด็กตกเป็นเหยื่อของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เกิดปัญหาทางสังคมภายในชุมชนอย่างกว้างขวาง (Rita & Chupinit, 1993)

วิถีชีวิตของชาวม้งที่เปลี่ยนแปลงไปภายหลังแนวทางการพัฒนา ยังสะท้อนให้เห็นจากวิทยานิพนธ์เรื่อง Highland Cash Crop Development and Biodiversity Conservation : the Hmong in Northern Thailand (Waranoot, 1998) ซึ่งศึกษาสถานการณ์การปลูกพืชเงินสด (cash crop) ของชาวม้งกับความหลากหลายทางชีวภาพ พบว่า ด้วยนโยบายรัฐที่ต้องการกำจัดฝิ่น ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรก การปรับเอาพืชจากพื้นราบขึ้นไปบนดอย อย่างเช่น ในช่วงที่ข้าวโพดแพร่กระจายไปทั่วพื้นราบและถนนเริ่มเข้ามาบนภูเขา ชาวม้งได้เลือกนำพันธุ์ข้าวโพดขึ้นไปปลูกบนดอยด้วย และรูปแบบที่สอง การเปลี่ยนจากการปลูกฝิ่นไปสู่พืชอื่น โดยเฉพาะไม้ตัดดอกและกะหล่ำปลีเพื่อตอบสนองต่อความต้องการผักนอกฤดูกาล ซึ่งพืชแต่ละชนิดส่งผล

กระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมชาวม้งอย่างมาก เช่น ไม้ตัดดอกนั้นได้นำรายได้เข้าสู่ครัวเรือน และทำให้ผู้หญิงชาวม้งเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบตลาดมากขึ้น ส่วนกะหล่ำปลีชักพาให้ชาวม้งต้องใช้รถกระบะและเครื่องมือ เทคโนโลยีเพิ่มขึ้นบนภูเขา ขณะเดียวกันก็ได้รับการบริการทางด้านสาธารณสุขและสังคมมากขึ้น แต่ก็พบว่า การปรับปรุงพืชเงินสดกลับส่งผลกระทบต่อการใช้ที่ดินอย่างมหาศาล เพราะชาวม้งเปลี่ยนจากการทำไร่ย่ำยที่ไปสู่การทำไร่ในที่ดินเดิมอย่างเข้มข้นด้วยการใช้สารเคมีและปุ๋ย มีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของตนเองกับป่าและทรัพยากรธรรมชาติและการเปลี่ยนคุณค่าทางวัฒนธรรมภายในชุมชนชาวม้งด้วย

ขณะที่การมองจากมุมมองทางภูมิศาสตร์ เช่น Cooker (1986) ศึกษาปัญหาการผลิตฝิ่นผิดกฎหมายในประเทศไทย พบว่า ความซับซ้อนของปัญหาเกิดขึ้นจากปัจจัยทางการเมือง ประวัติศาสตร์ สังคม-เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศน์ที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยทางด้านระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมเห็นได้ชัดว่า จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น แต่การฟื้นตัวของป่ากลับช้าลง ทำให้เกิดความไม่สมดุลขึ้นในระบบนิเวศน์ ป่าเริ่มลดน้อยลง พื้นที่การผลิตเริ่มน้อยลงและรอบการหมุนเวียนสั้นลง ทำให้เริ่มไม่มีทางเลือกมากนัก ขณะที่ปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจ พบว่า ระบบเศรษฐกิจที่ค่อนข้างอิสระบนภูเขาในอดีตเป็นเงื่อนไขสำคัญ เพราะระบบการขนส่งที่ไม่อาจบรรทุกสินค้าได้ที่ใหญ่ไปกว่าฝิ่นได้ การขาดโอกาสไปเป็นแรงงานรับจ้างในพื้นที่ราบ ชนบนที่สูงขาดโอกาสในการเข้าสู่ระบบการศึกษาในพื้นที่ราบ และมูลค่าของฝิ่นสูงมากจนชนบนที่สูงเลือกปลูกเพื่อนำเงินมาซื้อข้าว นำมาซึ่งแรงจูงใจต่อการปลูกฝิ่นมากกว่า ปัญหาการปลูกฝิ่นผิดกฎหมายจึงเกิดขึ้นและแพร่กระจายอย่างกว้างขวางและยากแก่การหยุดยั้ง Cooker จึงเสนอว่า ปัญหานี้ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยศาสตร์ด้านใดด้านหนึ่งและด้วยนักวิชาการกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ต้องผสานความร่วมมือที่นอกเหนือจากความพยายามของปัจเจกแล้ว เจ้าหน้าที่รัฐ นักเศรษฐศาสตร์ นักจิตวิทยา นักเกษตรศาสตร์ นักมานุษยวิทยา นักภูมิศาสตร์ต้องร่วมมือกันเพื่อนำความรู้ทุกด้านเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว

จากงานศึกษาเหล่านี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวทางและโครงการพัฒนาตามนโยบายรัฐบาลบนแนวคิดตะวันตกได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวม้งและชนบนที่สูง ทำให้ชาวบ้านและชุมชนอ่อนแอลงจากการมีทางเลือกและโอกาสน้อยลง สูญเสียอำนาจในการจัดการหรือกำหนดชะตาชีวิตของตัวเอง แต่ที่สำคัญไปกว่านั้น ชาวม้งและชนบนที่สูงเริ่มพบว่า ตนเองตกอยู่ในกำมือของอำนาจรัฐในการถูกกำหนดชะตาชีวิตพร้อมๆ กับการถูกผนวกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดทำให้ต้องพึ่งพาสังคมและเศรษฐกิจจากภายนอกมากขึ้น

ประสิทธิ์ (2541) นำเสนอบทความเรื่อง "กลุ่มชาติพันธุ์ม้งกับปัญหาเสพติด" โดยชี้ว่า ปัญหาเสพติดมักถูกมองให้ผูกพันกับชาวม้งที่มีภาพลักษณ์ของผู้ปลูกฝิ่น ผู้ค้าฝิ่น เฮโรอีนและยาบ้า ในปัจจุบัน ด้วยเพราะชาวม้งกับฝิ่นเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับรัฐและกลุ่มอำนาจต่างๆ ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ตลอดมา เมื่อฝิ่นกลายเป็นยาเสพติดและนำไปสู่การพัฒนา ภาพม้งที่ปลูกฝิ่นได้กลายเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายและทำลายอำนาจรัฐ ฝิ่นกับชาวม้งจึงยังผูกติดอยู่กับความสัมพันธ์กับรัฐในฐานะผู้ถูกพัฒนา ดังนั้น แม้ว่า ด้านหนึ่ง ระบบเศรษฐกิจของชาวม้งจะถูกผนวกเข้าสู่ระบบตลาดและสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองไปได้บ้าง แต่ในทางสังคมวัฒนธรรมและการเมืองแล้ว ชาวม้งกลับถูกกีดกันและกลายเป็นคนชายขอบของสังคมไปในที่สุด

ความเป็นคนชายขอบสำหรับประสิทธิ์ จึงหมายถึงการที่ชาวม้งถูกสร้างภาพลบประทับตราเหมารวมว่าเป็นตัวการร้ายทำให้เกิดปัญหาเสพติดในสังคมไทยโดยละเอียดที่พิจารณาความสัมพันธ์กับนโยบายของรัฐที่ทำให้ค่านิยมและวัฒนธรรมของชาวม้งเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วย ในแง่นี้ ความเป็นชายขอบได้ถูกมองในมุมความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผู้มีอำนาจกับกลุ่มผู้ด้อยอำนาจในสังคม

ความเป็นชายขอบจึงเป็นเหมือนกับ "ภาวะที่ถูกกระทำ" โดยการนิยามความหมายที่กีดกันกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยออกไปจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ สร้างความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและอำนาจให้เกิดในคนกลุ่มน้อย โดยผ่านการสร้างภาพ "ความเป็นอื่น" (the otherness) ให้เกิดขึ้น อย่างเช่น กลุ่มชาติพันธุ์ม้งถูกสร้างภาพคนติดยาเสพติด ผู้ทำลายความมั่นคง เป็นต้น ซึ่งการสร้างภาพความเป็นอื่นนี้เป็นหนึ่งกระบวนการสร้างความเป็นคนชายขอบ ที่หมายรวมถึง การกระทำการกีดกัน การทำให้ไร้ซึ่งสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในการจัดการกับชีวิตและชุมชนของตนเอง ไร้ซึ่งพื้นที่ที่เท่าเทียมกับคนส่วนใหญ่ในสังคม (สุริชัย, 2543)

2. แนวคิดเรื่องกระบวนการกักขัง (Containment Strategy)

แนวคิดเรื่องกระบวนการกักขังของ Jameson (1981) ในหนังสือ The Political Unconscious : Narrative as a Socially Symbolic Act เป็นการวิเคราะห์การอ่านตีบท (text) ในงานวรรณกรรมที่ไม่ได้ค้นหาสาระจากความงามและเนื้อหาจากงานวรรณกรรมเท่านั้น แต่ตีบทเหล่านี้ได้ทำให้ผู้อ่านซึมซับรับเอาอุดมการณ์ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นและกลุ่มต่างๆ เข้าไปได้ด้วย

โดย Jameson ได้กลับไปดูเนื้อหา (Narrative) และโครงเรื่อง (Theme) ในวรรณกรรมของนักเขียนใหญ่ในอดีตอย่าง Balzac, Gissing และ Conrad ผ่านสิ่งที่นักเขียนเขียน โดย Jameson เรียกสิ่งที่นักเขียนเหล่านี้เขียนว่าผลิตทางวัฒนธรรม (Cultural Artifact) แล้วใช้วิธีการตีความ (Interpretation) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ (Jameson, 1981)

เขาได้ชี้ให้เห็นกระบวนการสร้างจิตไร้สำนึกทางการเมือง (Political Unconsciousness) และกระบวนการกักขังความคิดมนุษย์ที่เกิดขึ้นใน 3 ระดับ ซึ่งแต่ละระดับ Jameson ได้แยกความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของโครงเรื่องและเนื้อหาความงามออกมาวิเคราะห์วิธีการเขียนของผู้เขียนตลอดจนการซึมซับรับเอาเนื้อหาสาระของผู้อ่านผ่านกระบวนการนี้

โดย ระดับแรก คือ ระดับสังคม (The Social) เป็นระดับที่งานเขียนของนักเขียนแต่ละคน (Individual Narrative) ซึ่งถือเป็นผลิตทางวัฒนธรรมได้กลายไปเป็นปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Act) เพื่อสร้างจินตนาการในความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์ (Historical Contradiction) และเพื่อปรุงแต่ง (Dramatize) สภาพปัจจุบันของความเป็นจริง (The Real) การปรุงแต่งความจริงในบริบทความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนั้น ปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ของผู้เขียนได้สร้างภาพตัวแทนที่เป็นมายาภาพ (Nominal Representation) ให้เกิดขึ้นด้วยในเวลาเดียวกันโดยการกำหนดนิยามความหมายต่างๆ แบบแก่นสารนิยมของกลุ่มคู่ขัดแย้งเอาไว้ในกระบวนการปรุงแต่งความจริงในระดับแรก

ระดับที่สอง คือ ระดับทางการเมือง (The Political) เป็นระดับที่ปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์จากเนื้อหาเรื่องเล่า (Narratives) หลายๆ เรื่องถูกเชื่อมโยงและหลอมรวมเป็นลักษณะร่วม (Collective Character) ของบทสนทนาของกลุ่ม (Group Discourses) ในบริบทความขัดแย้งระหว่างชนชั้นหรือระหว่างกลุ่ม ซึ่ง "เนื้อหา" ที่หลอมรวมเป็นลักษณะร่วมเหล่านี้ได้สร้างความแปลกแตกต่างร่วม (Group Fantasy) ที่ทำให้ผู้อ่านซึมซับรับเอากำหนดนิยามความหมาย ระบบคุณค่าและความเชื่อต่างๆ เข้าไป ในระดับนี้จากภาพตัวแทนที่เป็นมายาภาพได้เริ่มกลายเป็นภาพตัวแทนทางการเมือง (Political Representation) ที่ผู้อ่านซึมซับเอาระบบคุณค่าและความเชื่อต่างๆ เข้ามาในความคิด

ระดับที่สาม คือ ระดับอุดมการณ์ (Ideology of Form) ซึ่งเนื้อหาเรื่องเล่า หรือปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ของนักเขียนที่ถูกหลอมรวมเป็นลักษณะร่วมเริ่มถูกแปลงเข้าสู่ระดับอุดมการณ์ของผู้อ่านที่ผู้อ่านได้ยอมรับเอายุทธวิธีและเป้าหมายทางการเมืองต่างๆ เข้าสู่ระดับจิตไร้สำนึกทางการเมือง กลายเป็นแนวคิดครอบงำของสังคมไปอย่างเคยชินและไม่รู้ตัว (Political Unconsciousness) (Homer, 1998 : 36 - 47)

3.แนวคิดเรื่องการตอบโต้

งานศึกษาและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนและการดิ้นรนต่อสู้เพื่อนิยามอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หลายชิ้น ได้อธิบายการตอบโต้ในรูปแบบต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในปัจจุบัน

งานศึกษาของ ทวิช จตุรพฤกษ์ เรื่อง *พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน: การศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาลีซอ ในจังหวัดเชียงใหม่* (ทวิช, 2541) เป็นงานศึกษาที่นำเสนอการปรับตัวทางวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวลีซอในสถานการณ์ที่ชุมชนไร้อำนาจในการจัดการทรัพยากรและปัจเจกสูญเสียศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยชาวลีซอใช้ "พิธีกรรม" เป็นเวทีของการตีความเพื่อปรับเปลี่ยนความหมายของอำนาจที่ครอบงำให้เป็นเครื่องมือในการตอบโต้ต่อสู้เชิงสัญลักษณ์

ทวิช พบว่า ในสถานการณ์ที่ชุมชนลีซอตกอยู่ภายใต้การสูญเสียอำนาจในการจัดการทรัพยากรและชีวิตของตนเองซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ ชาวลีซอได้ใช้พิธีกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนให้สามารถดำรงอยู่รอดได้อย่างมีอัตลักษณ์ของความเป็นลีซอ กล่าวคือเป็นการใช้พิธีกรรมเพื่อปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ ซึ่งชาวลีซอได้ปรับโครงสร้างทางความเชื่อที่กำลังสั่นไหวให้คืนสู่ระเบียบ โดยการปรับวัฒนธรรมไทยให้เข้าไปอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมลีซอ การใช้พิธีกรรมเพื่อตีความสำคัญของชาติพันธุ์ในบริบทใหม่ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น การนิยามความเจ็บป่วยกับภาวะไร้ศักดิ์ศรีของเพศชายว่ามาจากการสูญเสียงานที่มีความหมายต่อสถานภาพของความเป็นชายที่น่านับถือ ทำให้หมดหนทางแสดงบทบาทความเป็นลูกผู้ชายตามความคาดหวังของชุมชน รวมถึงชาวลีซอยังได้ใช้พิธีกรรมเพื่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจและบทบาททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งภายในชุมชนและรัฐด้วย

งานของทวิช เป็นความพยายามที่จะอธิบายการสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ในบริบทที่เกิดความขัดแย้งอันเป็นผลพวงจากนโยบายการพัฒนา และในบริบทที่ชาวลีซอสูญเสียอำนาจในการจัดการทรัพยากรและการจัดการชีวิตของตนเอง โดยใช้ *พิธีกรรม* เป็นเวทีในการปรับเปลี่ยน ตีความ ตอบโต้ต่อความขัดแย้งในการดำรงชีวิตของกลุ่ม

หนังสืออีกเล่มที่ศึกษาการตอบโต้ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง โดยใช้การสร้างและตีความประวัติศาสตร์ใหม่เพื่อปรับตัวต่อสู้กับวิกฤตทางวัฒนธรรม คือ งานศึกษาของ Nicholas Tapp (1989) เรื่อง *Sovereignty and Rebellion : The White Hmong of Northern Thailand*

โดย Tapp ศึกษา การตีความประวัติศาสตร์จากมุมมองของชาวบ้าน โดยกลับไปดูตำนาน นิทานปรัมปรา เพลงพื้นบ้าน เพื่ออธิบายว่าชาวม้งผลิตจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ (Historical Consciousness) เพื่อรักษาความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองอย่างไรในสถานการณ์ที่เกิดความขัดแย้งที่กระทบต่อโครงสร้างทางสังคมเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ของตนเองกับคนอื่น ๆ

Tapp บอกว่า ประวัติศาสตร์ของม้งจัดความแตกต่างของตนเป็นคู่ตรงกันข้ามกับจีน ซึ่งม้งมีความขัดแย้งและก่อสงครามกับจีนมายาวนานในอดีต จนในที่สุดม้งเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ในประวัติศาสตร์ระบุว่า ทางเลือกของคนม้งคือ การยอมถูกครอบงำและแสดงตนเป็นคนจีน ซึ่งม้งพวกนี้ถูกเรียกว่า คนดิบ กับ อีกทางเลือกหนึ่งที่จะปฏิเสธและไม่สยบยอมต่ออำนาจของวัฒนธรรมจีน ทำให้ชาวม้งพวกนี้เลือกอพยพถอยร่นลงมาเรียกว่า คนสุก เป็นการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ชุดใหม่ขึ้นมา เพื่อแสดงลักษณะที่แตกต่างไปจากคนจีน ซึ่งปรากฏอยู่ในตำนานเกี่ยวกับการอพยพของเผ่าพันธุ์ม้ง และเพลงพื้นบ้านที่แสดงความยากลำบากในการดำรงชีวิต

เมื่อเกิดความขัดแย้งเชิงโครงสร้างชุดใหม่กับกระแสการพัฒนาที่รัฐไทยเข้าไปครอบงำให้กลายเป็นคนไทยและให้ยอมรับต่อการพัฒนา Tapp พบว่า ในกระบวนการปรับตัวและต่อสู้เพื่อแสดงความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองนั้น ชาวม้งที่ถูกย้ายไปอยู่ศูนย์อพยพได้หยิบยืมเครื่องมือมาช่วยทำความเข้าใจกับสถานการณ์ใหม่ อย่างเช่น การเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ มีการตั้งตุ๊กตาหรือรูปจำลองของเทพเจ้าและรูปผีวีรบุรุษเพื่อกราบไหว้บูชา มีการสร้างตำนานวีรบุรุษที่จะมาปลดปล่อยคนม้งใหม่ โดยตำนานวีรบุรุษนี้ได้หยิบยืมเค้าโครงเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านของลาวซึ่งเกี่ยวข้องกับวีรบุรุษที่จะมาปลดปล่อยคนลาวไปให้ ตำนานใหม่ของคนม้งได้เปลี่ยนวีรบุรุษจากตำนานของลาว โดยให้วีรบุรุษบินข้ามทะเลมาช่วยเหลือคนม้งให้พ้นจากความทุกข์ยาก ซึ่งในที่นี้ หมายถึงคนม้งที่อพยพไปอยู่ประเทศสหรัฐอเมริกา (Tapp, 1989)

คนม้งหยิบยืมเค้าโครงเรื่องเดิมมาสร้างใหม่โดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์หรือตำนานที่เคยใช้อธิบายปรากฏการณ์ประเภทเดียวกันมาก่อน เป็นตำนานที่ผู้นำม้งพาคนม้งอพยพหนีมาจากประเทศจีน เพื่อแสดงความเป็นม้งที่หลุดพ้นจากการครอบงำของวัฒนธรรมจีน

ส่วนงานอีกชิ้นหนึ่งที่มีแนวคล้ายกัน คือ งานของ ยศ ล้นตลบอดิ เรื่อง หลักช้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์คนไทในได้คง (ยศ, 2541) โดยเสนอว่าคนไทได้พยายามสร้างและตีความประวัติศาสตร์ของตนเองขึ้นมาในรูปของการเขียนตำนานและพงศาวดารที่บอกตัวเองและลูกหลานว่า ประวัติ

ศาสตร์ของคนไทยคือประวัติศาสตร์ของความรุ่งเรืองยิ่งใหญ่ ไม่ถูกแบ่งแยกและไม่ถูกปกครองโดยคนอื่นและถึงแม้จะเกิดสงครามกับจีนและพม่า แต่บรรพบุรุษได้พยายามต่อสู้และรักษาเอกราชเอาไว้ได้

คนไทยในงานศึกษาของ ยศ และคนม้งในงานศึกษาของ Tapp ตีความตำนานและพงศาวดารใหม่โดยการหยิบยืมพงศาวดาร ตำนานของวัฒนธรรมอื่นหรือวัฒนธรรมดั้งเดิมมาทำการผลิตซ้ำจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เพื่อรักษาความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองเอาไว้ในสถานการณ์ที่เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มอำนาจอื่น ๆ การตีความพงศาวดาร ตำนาน หรือประวัติศาสตร์ดังกล่าวเป็นการตีความประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้คำนึงถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่กลับเป็นการใช้ “ประวัติศาสตร์” ในความหมายที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว เพื่อเป็นเครื่องมือในการ “สร้างใหม่” หรือ “ผลิตซ้ำ” จิตสำนึกในทางประวัติศาสตร์ร่วมกันของกลุ่มชนนั้น ๆ

ตามทัศนะ ของ ยศ นั้น ความคิดเกี่ยวกับการตอบโต้เป็นผลมาจากกระบวนการสร้างหรือตีความประวัติศาสตร์ใหม่ที่อาศัยประสบการณ์จากอดีตไปจัดระเบียบให้กับสถานการณ์ในปัจจุบัน และมีความคาดหวังต่ออนาคต อดีตซึ่งมีผลต่ออนาคตจึงเป็นอดีตที่ถูกสร้างหรือผลิตซ้ำในปัจจุบัน เสมอ การสร้างประวัติศาสตร์จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการเพื่อยืนยันความหมายการมีตัวตนของกลุ่ม ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้บริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจและภายใต้กระบวนการสร้างอำนาจต่อรองกับกลุ่มชนที่ใหญ่กว่า

ในงานศึกษา ยศ พบว่า สัญลักษณ์ของการต่อต้านการครอบงำทางวัฒนธรรมระหว่างจีนกับไท ก็คือ ข้าว ซึ่งในความทรงจำของคนไท ข้าวของคนไทเป็นข้าวคุณภาพดีที่ถูกส่งไปเป็นบรรณาการให้กับจักรพรรดิและขุนนางผู้ใหญ่ของจีน แต่เมื่อถึงสภาวะข้าวขาดแคลนและเกิดปัญหาในระบบการปลูกข้าวอันเนื่องมาจากระบบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ รัฐบาลจีนได้ยกเลิกระบบนาปรังและระบบคอมมูน ซึ่งเปิดโอกาสให้ชาวนาไทจกจกยสถานการณ์ปลูกข้าวและขายผลผลิตได้ดีจนเป็นที่นิยม แต่ท่ามกลางสภาวะที่ข้าวควรจะถูกขายได้ราคาดี ปรากฏว่า คนไทไม่ยินยอมขายข้าวออกมา ทั้งๆ ที่จะได้กำไรงาม แต่คนไทกลับเก็บข้าวเอาไว้ รอจนถึงฤดูกาลข้าวใหม่เข้ายุ้งฉางจึงยอมขายข้าวเก่าออกไป ด้วยเหตุผลที่คนไทอธิบายว่า การส่งข้าวเก่า ซึ่งมีนัยของ “ข้าวที่เหลือกินแล้ว” จากคนไทไปให้ลูกหลานเซ (คนจีน) ได้กินถือเป็นความด้อยต่ำของคนจีนในปัจจุบัน ทั้ง ๆ ที่ในอดีตนั้นบรรพบุรุษคนไทยต้องยอมจำนนส่งข้าวดี ๆ ไปให้จักรพรรดิจีนเป็นบรรณาการ

ข้าวและนัยการตีความจากข้าวจึงเป็นการตอบโต้ของคนไทต่อการถูกครอบงำจากจีนซึ่งช่วยอธิบายและให้ความหมายต่อประสบการณ์ที่คนไทกำลังเผชิญอยู่ ทั้งในด้านการปรับตัวเข้ากับกลไกตลาด และเป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงการต่อสู้กับกลุ่มคนที่เหนือกว่า

นอกจากนี้ ยศ พบว่า การจัดงานปอยพาราหรือปอยพระเจ้า เป็นการปรับประเพณีเดิมเพื่อจัดองค์กรทางสังคมใหม่ในสถานะที่คนไทต้องการรวมตัวกันเพื่อแข่งขันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ขณะเดียวกันก็เป็นการตอกย้ำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเดิม ซึ่งแสดงความมั่งคั่งร่ำรวยในระดับหมู่บ้าน ขณะที่ในระดับปัจเจกหรือระดับครัวเรือน ชาวนาไทได้ปรับเปลี่ยนประเพณีและกฎเกณฑ์ดั้งเดิม เช่น การแต่งงาน ให้แต่งงานได้เฉพาะกับลูกหลานของคนในหมู่บ้านเดียวกันเท่านั้น เพื่อเชื่อมโยงและรักษาผลประโยชน์โดยตรงกับสิทธิในการใช้ที่ดินท่ามกลางสถานะการแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากรที่หายากและมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชน

ส่วนงานศึกษาอีกเล่มหนึ่งของ Comaroff (1992) เป็นงานศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการตอบโต้และการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ โดยเสนอว่าในสภาวะการณ์ที่มนุษย์ต้องการกำจัดความไม่ปกติที่เกิดขึ้นและต้องการสร้างสิ่งใหม่ในประสบการณ์ชีวิต มนุษย์ได้ใช้การแสดงออกและการปฏิบัติการทางสังคมที่เป็นผลพวงมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมภายนอกกับตัวเอง กระทำการตีความให้ความหมายใหม่ในเชิงสัญลักษณ์ ผ่านกระบวนการรื้อและสร้างใหม่ทางวัฒนธรรมเพื่อผลิตตัวตนใหม่ que แสดงการตอบโต้และต่อต้าน

Comaroff ทำการศึกษากลุ่มชนเผ่าซีได (Tshidi) ในแถบแอฟริกาใต้ในช่วงระยะเวลา 150 ปี เริ่มต้นจากช่วงก่อนการล่าอาณานิคม เขาพบว่ากลุ่มซีไดได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงหลายประการจากประวัติศาสตร์ของการก่อตั้งรัฐแอฟริกา ลัทธิการเหยียดผิว การล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตกและการเข้ามาของกลุ่มมิชชันนารี สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ชาวซีไดและคนพื้นเมืองกลายเป็นคนชายขอบ ในช่วงแรกมิชชันนารีเข้ามาพร้อมกับแนวความคิดเรื่องคุณค่า งาน ตามความหมายของสังคมอุตสาหกรรมในช่วงการปฏิวัติอุตสาหกรรม ขณะที่กลุ่มพ่อค้านายทุนประเทศตะวันตกเข้ามาชุดเหมือนทองให้คนพื้นเมืองเป็นแรงงานสำคัญ แรงกดดัน การกดขี่ และการเอาเปรียบจากวิถีชีวิตที่แปรเปลี่ยนกลายเป็นโลกที่แปลกแยกสำหรับชาวซีได พวกเขาซึ่งได้ทยอยเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกตามแนวซีออนนิสซึม (Zionism) ได้นำแนวคิดและคำสอนไปสร้างสัญลักษณ์ของโลกใหม่เพื่อต่อต้านความแปลกแยกที่เกิดขึ้นกับความเป็นกรรมาชีพที่ถูกกดขี่และระบบการเมืองที่ถูกเอาเปรียบ โดยชาวซีไดแปลงความแปลกแยกลงในสัญลักษณ์ของความเจ็บป่วย เปรียบเทียบดวง

วิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้ากับน้ำและเปรียบเทียบความกระหาย ความหนาวเย็นและความร้อนกับการกดขี่เอาเปรียบและโลกที่กำลังคุกคามพวกเขา การประกอบพิธีกรรมจึงใช้น้ำเพื่อดับความกระหายในเชิงสัญลักษณ์ ดังนั้น กลุ่มซ็อนนิส (Zionist) หรือชาวซีไดที่เปลี่ยนศาสนาจึงเปลี่ยน (Reform) สิ่งผิดปกติและความแปลกแยกที่เกิดขึ้นในชีวิตของพวกเขาภายหลังการถูกบีบคั้นให้ตกเป็นคนขายขอบก็เพื่อที่จะสร้างความเป็นคนใหม่ โดยพวกเขาใช้วลีแห่งการต่อต้าน (Idioms) ในชีวิตประจำวันภายในระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต การแลกเปลี่ยนและอำนาจ เพื่อสร้างรูปแบบการต่อสู้และปฏิบัติการออกมาในสังคม (Comaroff, 1985)

แนวคิดการตอบโต้จากงานศึกษาอีกชิ้นหนึ่งที่สะท้อนรูปแบบการตอบโต้อันหลากหลายของกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ คือ งานศึกษาของ James C. Scott ในหนังสือเรื่อง Weapons of the Weak (1985) และหนังสือเรื่อง Domination and The Art of Resistance : Hidden Transcripts (1990)

Scott เสนอให้มองการต่อต้านที่ไม่จำเป็นต้องถูกจัดตั้งอย่างเป็นระบบหรือมีเรื่องราวของการปฏิวัติเสมอไป แต่การต่อต้านสามารถเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันของปัจเจกบุคคล และจุดประสงค์ของการต่อต้านอาจไม่จำเป็นต้องพุ่งเป้าไปที่การเปลี่ยนระบบที่ครอบงำผู้ตกเป็นรองเสมอไป หากแต่จุดประสงค์ของการต่อต้านอาจเป็นไปเพื่อการอยู่รอดเลี้ยงชีวิต การทำให้ตัวเองแน่ใจว่ามีความปลอดภัยในการยังชีพและการมีชีวิตอยู่ ดังนั้น การที่ชาวนาแอบซ่อนข้าวเอาไว้เพื่อเลี้ยงภาชี หมายถึงการที่ชาวนาจะมีข้าวของตัวเองเพื่อยังชีพขณะที่แอบซ่อนก็ดักกันและหลบเลี้ยงข้าวเพื่อแสดงอาการไม่ตอบสนองต่อรัฐด้วย หรือการที่ชาวนาหนีการเกณฑ์ทหาร เหตุผลอาจเป็นเพราะอาหารในค่ายฝึกไร้รสชาติหรืออาจเพราะเมล็ดข้าวที่บ้านกำลังลิบรอการเก็บเกี่ยว แต่นั่นหมายความว่า ชาวนาคอนนั้นกำลังดูแลตัวเองไปพร้อมๆ กับการปฏิเสธอำนาจรัฐไปด้วยในตัว (Scott, 1985 : 290-301)

จาก Weapons of the Weak เราได้นำเสนอการต่อต้านที่เรียกว่า การต่อต้านอย่างแอบแฝง (Hidden Transcript) (1990) ในเวลาต่อมา เพื่อทำความเข้าใจกับการอ่านและการตีความกับปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ โดยเขาศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มผู้ไร้อำนาจที่ถูกกดบังคับว่าจะปฏิบัติวิธีในการแสดงอำนาจของตนอย่างไร เขาเชื่อว่า ทุก ๆ กลุ่มที่ตกเป็นรองมักจะสร้างการต่อต้านอย่างแอบแฝงที่สะท้อนการวิพากษ์วิจารณ์อำนาจและการครอบงำของกลุ่มผู้เหนือกว่าเสมอ โดยลักษณะสำคัญของการต่อต้านอย่างแอบแฝงนั้น Scott สรุปเอาไว้ 3 ลักษณะคือ

1. มีลักษณะเฉพาะเจาะจงต่อพื้นที่ที่กำหนดและต่อผู้กระทำ ซึ่งแต่ละรูปแบบของการต่อต้านอย่างแอบแฝงจะถูกสร้างขึ้นในระหว่างการกดขี่อย่างโจ่งแจ้ง (Public Transcript) ที่ทำการกีดกันผู้ด้อยกว่า

2. การต่อต้านอย่างแอบแฝงไม่ได้เป็นเพียงแค่ถ้อยแถลง (Speech) เท่านั้น แต่มันมีช่วง (Range) ของปฏิบัติการอันหลากหลาย ดังนั้น กิจกรรมของชาวนาท้องถิ่น การขโมย การเลี่ยงภาษีและการทำงานอย่างไร้ประสิทธิภาพให้กับเจ้าของที่ดินต่างเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านอย่างแอบแฝงทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม การต่อต้านอย่างแอบแฝงไม่ได้เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ด้อยอำนาจเพียงกลุ่มเดียว หากแต่ในหมู่ชนชั้นสูงที่ต้องการจะฝ่าฝืนต่อความคิดของกลุ่มครอบงำก็อาจสร้างรูปแบบของการต่อต้านอย่างแอบแฝงด้วย เช่น รูปแบบของการสะสมความรุกรายอย่างลับๆ การติดสินบน การแอบจ้างหัวขโมยเพื่อกระทำการบางอย่าง การจูงใจด้วยการให้ที่ดิน ปฏิบัติการเหล่านี้ถือเป็นกิจกรรมของชนชั้นสูงที่ต้องการฝ่าฝืนต่อการครอบงำอย่างโจ่งแจ้งของกลุ่ม

3. ขอบเขตระหว่างการต่อต้านที่แอบแฝงกับการครอบงำอย่างโจ่งแจ้งเป็นพื้นที่การต่อสู้ระหว่างการครอบงำกับการตกเป็นรอง ซึ่งมีความหลากหลายและการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ดังนั้น การตอบโต้ลักษณะนี้ถือเป็นความขัดแย้งอันปกติที่อาจเกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของการต่อสู้ทางชนชั้น (Scott, 1990 : 14)

Scott บอกว่า รูปแบบของการต่อต้านอย่างแอบแฝงเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น เรื่องตลก นิทาน เรื่องเล่าพื้นบ้าน เพลง ละคร หรือแม้กระทั่งการทำท่าทางไม่รู้ไม่สนใจ การแสดงความไร้เดียงสา การเปรียบเปรย การปิดบังซ่อนเร้น การทำงานไม่เต็มประสิทธิภาพ สิ่งเหล่านี้ต่างถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อแสดงนัยการวิพากษ์วิจารณ์ต่อการครอบงำทั้งสิ้น

งานศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นการใช้รูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น นิทาน เรื่องเล่า คำเปรียบเปรย ตำนาน ประวัติศาสตร์ พิธีกรรม ทั้งของตนเองหรือหยิบยืมมาจากวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่น ๆ รวมถึงกระบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา เพื่อนำมาตีความ อธิบายในความพยายามปรับเปลี่ยน ตอบโต้และดิ้นรนต่อสู้เพื่อรักษาความเป็นตัวตนและความเป็นชาติพันธุ์ของตนเองท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งและความไม่มั่นคงในชีวิต

อย่างไรก็ตาม การตอบโต้ท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งและความไม่มั่นคงในชีวิตได้เชื่อมโยงกับการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ใหม่ ๆ ด้วย (Gupta & Ferguson, 1997) ซึ่งการตอบโต้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ทางสังคมและการเรียนรู้ของกลุ่มคนต่างๆ

อันหลากหลายภายในกลุ่มชาติพันธุ์นั้น และการตอบโต้อาจเกิดขึ้นในหลากหลายระดับที่อาจเสริมอัตลักษณ์เดิมให้มั่นคงหรืออาจนำไปสู่การเสนออัตลักษณ์ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง ในแง่นี้ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identities) ที่เกิดขึ้นจากการสร้าง (Construct) และการสร้างใหม่ (Reconstruct) ของประสบการณ์การเรียนรู้ของกลุ่มคนอันหลากหลายภายในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ จะมีลักษณะเป็นยุทธวิธีในการต่อรองและตอบโต้ที่เลื่อนไหลไปตามประสบการณ์การเรียนรู้ เจื่อนไซ สภาวการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง

กรอบคิดในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ มองความหมายของผืนว่าถูกสร้างขึ้นจากปฏิบัติการทางภาษา (Discursive Practices) ในแต่ละยุคสมัยบนฐานการเมืองเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดหนึ่ง ซึ่งในที่นี้ได้พิจารณาปฏิบัติการทางภาษาเกี่ยวกับผืนที่ปรับเปลี่ยนไปมาของกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำ (Dominant Culture) อันหมายถึง ตะวันตกและรัฐไทยที่สร้างชุดวาทกรรมครอบงำ (Dominant Discourse) และกระทำต่อกลุ่มชาติพันธุ์ม้งซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ (Subordinated Culture) ซึ่งถูกจัดวางและเบียดขับจากวาทกรรมครอบงำชุดนี้

การมองผืนเป็นปฏิบัติการทางภาษา ทำให้เห็นว่า กลุ่มวัฒนธรรมครอบงำกับกลุ่มผู้ด้อยอำนาจต่างได้สร้างชุดความหมายว่าด้วยผืนที่แตกต่างกันในแต่ละยุคสมัยผ่านการสร้างภาพตัวแทนผลิตชุดความหมายเพื่อสนองตอบต่อผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม วาทกรรมของกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำมีกลไกและเครื่องมือในการนำเอาความรู้ไปจัดการความจริง (Regime of Truth) ทำให้ชุดความหมายผืนของกลุ่มวาทกรรมครอบงำกลายเป็นที่ยอมรับของสังคมวงกว้าง

จากนั้น งานวิจัยชิ้นนี้ยังได้ปรับประยุกต์แนวคิดเรื่อง "กระบวนการการกักขัง" (Strategies of Containment) ของ Fredric Jameson (1981) มาวิเคราะห์การสร้าง "ภาพตัวแทน" ของผืนในชุดวาทกรรมครอบงำของกลุ่มวัฒนธรรมหลักที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

การประยุกต์แนวคิดนี้มาใช้ก็เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการกักขังชาวม้งให้ติดอยู่กับภาพลักษณ์ของยาเสพติด โดยผ่านการสร้าง "ภาพตัวแทน" ชุดความหมายผืนกับยาเสพติดและปฏิบัติการทางภาษาที่มีการกำหนดนิยามอัตลักษณ์ของชาวม้งเป็นแก่นสารนิยมว่าเป็นผู้ปลูกเสกและค้าฝิ่นโดยละเอียดเจื่อนไซอื่นๆ ในประวัติศาสตร์

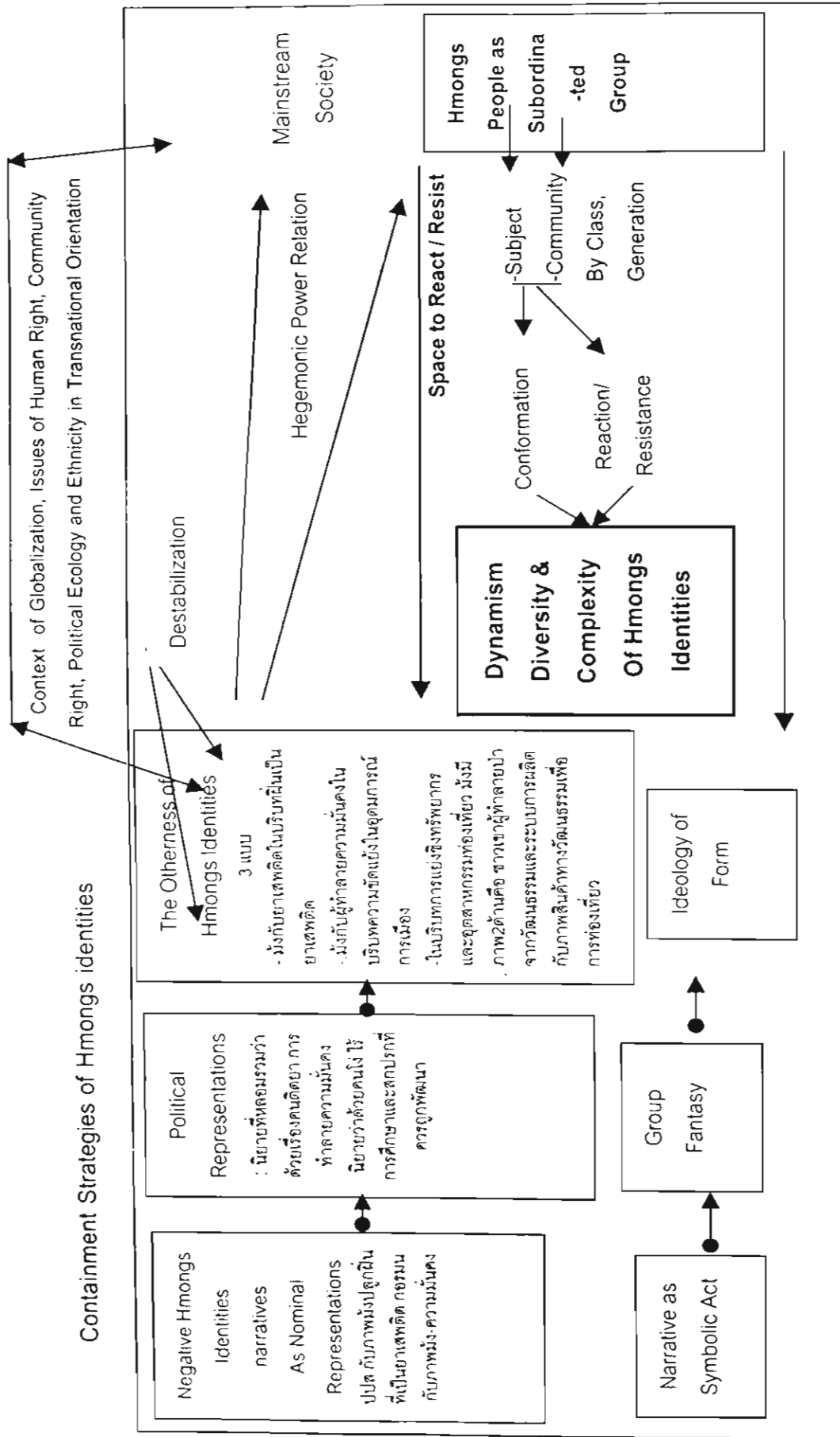
ภาพตัวแทนที่ถูกสร้างขึ้นนี้ ในระดับแรกเป็นเรื่องเล่าในภาพด้านลบเกี่ยวกับม้ง (Negative Hmong Identities Narrative) ของกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำที่ได้กลายเป็นปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Act) เพื่อสร้างและปรุงแต่งความจริงในเวลาต่อมา ภาพตัวแทนในระดับแรกนี้เป็นแต่เพียงมายาภาพ (Nominal) ที่กำหนดนิยามความหมายชาวม้งเอาไว้เป็นแบบแก่นสารนิยม (Essence) ด้วยการขนานนามว่าม้งคือใคร/เป็นอย่างไรในบริบทต่างๆ ในกระบวนการนี้มีการนำเอาความรู้ไปจัดการความจริงเพื่อสร้างมายาภาพของชาวม้ง เช่น เรื่องราวของชาวม้งกับฝิ่นที่เป็นยาเสพติด การเป็นผู้ปลูกเสฟและค้าฝิ่น ภาพชาวม้งกับการเป็นคอมมิวนิสต์ผู้ทำลายความมั่นคงของชาติ เป็นต้น จากนั้น ในบริบทความขัดแย้งระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำกับกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ ภาพตัวแทนที่เป็นมายาภาพในระดับแรกเหล่านี้เริ่มเชื่อมโยงและหลอมรวมเป็นลักษณะร่วมแสดงความแปลกแตกต่างของกลุ่ม (Group Fantasy) ที่ซ่อนทับกันเกี่ยวกับชีวิตชาวม้งว่าด้วยความเป็นคนอื่น (The Other) ของวัฒนธรรมหลักในปัจจุบัน เช่น เรื่องเล่าความแตกต่างว่าด้วยคนติดยา-ทำลายความมั่นคง-ทำลายป่า เรื่องเล่าว่าด้วยคนโง่ ไร้การศึกษา สกปรก เป็นต้น ลักษณะร่วมเหล่านี้เมื่อได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกทั้งด้วยความเคยชินหรือด้วยเหตุผลอื่นๆ ภาพตัวแทนที่เป็นมายาภาพจะเริ่มกลายเป็นภาพตัวแทนทางการเมืองที่ถูกแปลงเข้าสู่ระดับอุดมการณ์ (Ideology of Form) ของผู้คนในสังคมทั่วไปที่ยอมรับเป้าหมายและยุทธวิธีการต่อสู้ทางการเมืองและกลายเป็นแนวคิดครอบงำของสังคมอย่างไม่รู้ตัวที่สังคมใหญ่เชื่อและยอมรับเช่นนั้นอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

อย่างไรก็ตาม ภาพตัวแทนทางการเมืองที่ถูกแปลงเข้าสู่ระดับอุดมการณ์ไม่ได้เป็นภาพตัวแทนที่กักขังอย่างหยุดนิ่งตายตัว แต่ภาพตัวแทนสามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ผ่านการดิ้นรนต่อสู้ของกลุ่มผู้ด้อยอำนาจและขณะเดียวกันรัฐก็ได้พยายามสร้างภาพตัวแทนทางการเมืองใหม่ๆ ที่แปลงเข้าสู่อุดมการณ์ขึ้นมาเรื่อยๆ ในรูปแบบใหม่ๆ ในบริบทใหม่ที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลาจนทับซ้อนเป็นภาพลักษณ์ของชาวม้งจนถึงปัจจุบัน โดยในที่นี้ ได้จำแนกภาพตัวแทนทางการเมืองที่ถูกแปลงเข้าสู่อุดมการณ์ออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ๆ ตามบริบทที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลาและปฏิสัมพันธ์ที่เลื่อนไหลในสถานะที่เปลี่ยนไป คือ 1. ภาพตัวแทนทางการเมืองว่าด้วยคนติดยาของชาวม้งจากภาพฝิ่นในบริบทที่ฝิ่นได้กลายเป็นยาเสพติดในสังคมทั่วไป 2. ภาพตัวแทนทางการเมืองว่าด้วยชาวเขาผู้ทำลายความมั่นคงของชาติในบริบทความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยมในช่วงสงครามเย็น และ 3. ในบริบทการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและยุคทุนนิยม-อุตสาหกรรมที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกำลังเติบโต ได้ทำให้ภาพตัวแทนทางการเมืองเกี่ยวกับชาวม้งมีภาพสองด้าน

คือ ภาพวาดด้วยผู้ทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติจากระบบการผลิตแบบไร่ย่ำยี่ของชาวม้ง ขณะเดียวกันก็มีภาพลักษณะชาวเขาและไร่ผืนในแง่สินค้าทางวัฒนธรรม ที่ถูกนำเสนอให้เป็นภาพโรแมนติก (Romanticized) จากการท่องเที่ยว

ภาพตัวแทนทางการเมืองนี้เองที่ได้สร้างความชอบธรรมให้กับรัฐและวัฒนธรรมหลักได้เข้าไปควบคุมและจัดการชีวิตของชาวม้งบนแนวคิด "การพัฒนา" ผ่านการใช้อำนาจต่าง ๆ ของรัฐ ในแง่นี้ชาวม้งจึงตกเป็นเครื่องมือของรัฐและกลุ่มวัฒนธรรมหลักในการ "อ้าง" ถึงวัฒนธรรมม้งผู้เคยปลูก เสพ และค้าฝิ่นเพื่อแบ่งแยกเขา-เรา รัฐและกลุ่มวัฒนธรรมหลักคือ "เรา" ขณะที่ชาวม้งกลายเป็น "คนอื่น" ที่รัฐมีความชอบธรรมในการขึ้นไปสถาปนาอำนาจผ่านการใช้นโยบายและกฎหมายเพื่อจัดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของชุมชนชาวม้งด้วยแนวทางการพัฒนาเกิดนโยบายและกฎหมายต่างๆ โดยในแง่ภาพตัวแทนทางการเมืองของผู้ทำลายความมั่นคง รัฐกำหนดนโยบายการสร้างความกลมกลืน ดึงมวลชนเข้าร่วมกับรัฐ ด้วยการเสนอเงื่อนไขให้อพยพชาวม้งลงจากยอดดอย สร้างหมู่บ้านและจัดหาที่ดินทำกินให้การส่งชาวม้งออกไปร่วมรบกับพคท.เพื่อแสดงความภักดีต่อรัฐ ขณะที่ในแง่ภาพตัวแทนทางการเมืองของผู้ติดยา-ปลูกฝิ่นและทำลายป่า รัฐกำหนดนโยบายการแก้ไขปัญหายาเสพติดและการทำลายป่าด้วยการเปลี่ยนระบบการผลิตแบบไร่ย่ำยี่เพื่อการยังชีพของชาวม้งไปสู่การทำไร่ถาวรอยู่กับที่ เปลี่ยนพืชที่ไ้ผลิตจากที่เคยมีความหลากหลายทางชีวภาพไปสู่พืชเชิงเดี่ยวอย่างสวนท้อ ลิ้นจี่ มะม่วง กล้วยปลี เพื่อการค้าขาย ตลอดจนการสร้างโครงการพัฒนาต่างๆ มากมายบนภูเขากับชาวม้ง ขณะที่อีกด้านหนึ่งของภาพตัวแทนทางการเมืองของชาวม้งในฐานะที่เป็นชาวเขาและมีวัฒนธรรมที่แปลกถูกทำให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว รัฐได้กำหนดนโยบายการท่องเที่ยว กำหนดสถานที่ หมู่บ้าน สร้างพิพิธภัณฑ์ ให้ชาวม้งสวมใส่เครื่องแต่งกาย ทำการปลูกฝิ่นเพื่อแสดงเป็นสินค้าสำหรับการท่องเที่ยว

การสถาปนาอำนาจรัฐด้วยการกำหนดนโยบาย มาตรการและกฎหมายนั้นรัฐได้ใช้องค์กรและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งถือเป็นหน่วยปฏิบัติการแห่งการกักขัง (Agent of Containment) ทำการควบคุมดูแลให้นโยบายมาตรการและโครงการเหล่านี้สามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่องด้วยปฏิบัติการทางภาษาที่ผลิตและขยายองค์ความรู้ด้านยาเสพติดกับชาวม้งและชนบนที่สูง มีการสร้างทฤษฎีจำแนกแยกแยะ และสร้างกลไกจำแนกชนบนที่สูงออกจากกลุ่มคนอื่น ๆ มีมาตรการเฉพาะต่อการควบคุมและจัดการปัญหาการปลูกฝิ่นของชนบนที่สูงเพื่อตอกย้ำการ "มีอยู่" ของภาพตัวแทนและวาทกรรมครอบงำนี้

นอกจากนี้ งานศึกษาชิ้นนี้ยังได้มองชาววังและชนบนที่สูงในฐานะที่เป็นผู้กระทำ (Subject) ที่ต่อสู้ดิ้นรน (Active) มากกว่าจะเป็นผู้ยอมจำนน ดังนั้น ในบริบทที่ด้านหนึ่งรัฐได้สร้างนโยบายและกฎหมายที่บีบบังคับให้ชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์มีทางเลือกในการดำเนินชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมน้อยลง ขณะที่อีกด้านหนึ่งในปัจจุบันอุดมการณ์ของรัฐกับสถานะของชาติถูกท้าทาย (Destabilized) จากสภาพการณ์ภายนอกและเงื่อนไขต่างๆ ไม่ว่าประเด็นสิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน และการเมืองนิเวศที่เริ่มถูกนำเสนอเป็นมิติใหม่ๆ ในการพิจารณาความขัดแย้งและการประท้วงต่อต้านของผู้ด้อยโอกาสในเวทีเศรษฐกิจการเมืองระดับข้ามชาติ (Transnational) ประเด็นเหล่านี้ได้เชื่อมโยงกับความเป็นชาติพันธุ์และการเปิดพื้นที่ทางสังคมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ใหม่และการแสดงตัวตนผ่านระบบสัญลักษณ์และความเป็นชุมชนของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อรองต่ออำนาจครอบงำของชาติ ในบริบทเช่นนี้ ด้านหนึ่ง ทำให้รัฐต้องปรับตัวและเปิดบทบาทใหม่ของตัวเอง เช่น การหันมาเล่นบทนักอนุรักษ์ในกระแสสิ่งแวดล้อมใหม่ แต่อีกด้านหนึ่งที่สำคัญสำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาส คือ ในบริบทเหล่านี้ได้เปิดช่องว่างให้กับชาววังและชนบนที่สูงได้สร้างกระบวนการตอบโต้ต่อชุดวาทกรรมครอบงำขึ้น เพื่อตอบโต้ต่อการกักขังอัตลักษณ์ชาววังเอาไว้ด้วยภาพลักษณ์ที่แตกต่างกัน 3 รูปแบบในแต่ละช่วงกาลเวลา คือ มั่งกับผืน/ยาเสพติด - มั่งกับผู้ทำลายความมั่นคง - และมั่งผู้ทำลายป่าและสินค้าทางวัฒนธรรมซึ่งในเวลาต่อมาได้กลายเป็นภาพที่ทับซ้อนกันและตกผลึกอยู่ในระดับอุดมการณ์ของคนในสังคมไทยทั่วไปอยู่ปัจจุบัน

โดยการตอบโต้ของชาววังได้พยายามคิดค้นรูปแบบการตอบโต้และการปรับเปลี่ยนอันหลากหลาย ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ ให้ความสนใจการตอบโต้ที่เชื่อมโยงกับการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ใหม่ๆ จากประสบการณ์และการเรียนรู้ของกลุ่มคนต่างๆ อันหลากหลายภายในกลุ่มชาติพันธุ์มั่งด้วย เพื่อทำความเข้าใจกับผลของการตอบโต้ที่อาจเกิดขึ้นในหลากหลายรูปแบบหลากหลายระดับในแง่มุมมองศักยภาพแห่งการเปลี่ยนแปลงที่อาจเสริมอัตลักษณ์เดิมให้มั่นคงขึ้นหรืออาจนำไปสู่การเสนออัตลักษณ์ใหม่ๆ อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นจากการสร้างและการสร้างใหม่ของประสบการณ์และการเรียนรู้ของกลุ่มคนอันหลากหลายภายในกลุ่มชาติพันธุ์มั่งจะไม่ได้ถูกมองในลักษณะของชุมชนหรือพื้นที่แบบตายตัวเป็นกลุ่มก้อนเดียว แต่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในที่นี้ จะถูกมองอย่างมีพลวัตความหลากหลายและความซับซ้อน (Dynamism diversity and Complexity) ในลักษณะที่เป็นยุทธวิธีในการนำเสนอตัวเองของกลุ่มคนต่างๆ ภายในชุมชนมั่งที่ขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ (Ideology of Form) กับปฏิกิริยาโต้ตอบ (Reaction)

ของผู้กระทำ (Actor) ในฐานะที่เป็นปัจเจก/ชุมชน มีความแตกต่างทางชนชั้น(Class) และวัย (Generation) ที่ข้ามกาลเวลาและเลื่อนไหลไปตามประสบการณ์การเรียนรู้ เจือปนไข สภาวะการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องของกลุ่มคนต่างๆ ในกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ดังนั้น ผู้กระทำแต่ละกลุ่มคนจึงเลือกการยอมรับหรือการตอบโต้ที่แตกต่างหลากหลาย นำไปสู่การนำเสนออัตลักษณ์ที่แตกต่างหลากหลายของแต่ละกลุ่มของชาวม้ง

ขอบเขตและวิธีการศึกษา

1. ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

- พื้นที่การศึกษา

งานศึกษานี้เก็บข้อมูลและวิเคราะห์กลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่ บ้านแทนธรรม (นามสมมุติ) ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวม้งกลุ่มแรก ๆ ที่อพยพเข้ามาในแผ่นดินไทยตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้วทำไร่ย้าที่ข้ามเขตแดนไปมาระหว่างไทย-ลาว จนกระทั่งได้ลงหลักปักฐานตั้งหมู่บ้านอยู่ริมชายแดนฝั่งไทยหลังจากนั้นไม่นานนัก

- แหล่งข้อมูล ได้แก่

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Informant) หลัก แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มชาวบ้านทั่วไปกับผู้นำชุมชน ได้แก่ หมอผี หมอยา ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน

ในกลุ่มแรก หรือ กลุ่มชาวบ้านทั่วไป สามารถแบ่งช่วงอายุออกเป็น

1. กลุ่มชาวบ้าน/ ผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 50 ปี ซึ่งเคยผ่านประสบการณ์ความมั่งคั่งมั่นคงจากวิถีชีวิตที่เคยผูกพันกับวัฒนธรรมผืนในอดีต ซึ่งจะครอบคลุมประสบการณ์ในอดีตของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้มากที่สุด ในปัจจุบันคนกลุ่มนี้ยังเป็นกลุ่มที่ใช้ผืนเป็นยาสามัญประจำบ้านตามความรู้พื้นบ้านปลูกผืนในที่ลับตาเพื่อใช้เป็นยา

2. กลุ่มชาวบ้านช่วงอายุมากกว่า 35 - 50 ปีขึ้นไป กลุ่มคนในวัยนี้เคยมีวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับผืนในอดีตต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันและอยู่ในจุดเปลี่ยนผ่านกับการพัฒนาและเผชิญหน้ากับความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างอุดมการณ์มากที่สุด กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันหลากหลายในวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับผืน และคนกลุ่มนี้คือกลุ่มที่เดินทางข้ามแดนฝั่งลาวไปแลกเปลี่ยนแรงงานและรับจ้างกรีดยา

3. กลุ่มวัยรุ่นช่วงอายุต่ำกว่า 30 ปีลงมา โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยรุ่น เยาวชน ผู้มีการศึกษาที่ได้รับประสบการณ์จากโลกภายนอกผ่านระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจการเมืองในสังคมใหญ่

ส่วนกลุ่มที่สอง คือ ผู้นำชุมชน อย่าง หมอผี หมอยา ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน คือกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เน้นปฏิบัติการด้านความรู้พื้นบ้านในการรักษาพยาบาล พิธีกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจจากภายนอก เป็นต้น ทั้งสองกลุ่มนี้ ถูกเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการและการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม เช่น การเดินตามหมอยาเพื่อเก็บสมุนไพรในป่า การสังเกตและสอบถามวิธีการรักษาพยาบาล สูตรยาในการรักษาพยาบาล การเก็บข้อมูลจากกิจกรรมการไหว้ผีผีนของหมอยา เป็นต้น ส่วนกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผี เช่น ลักษณะการปลุกผี ผีที่ที่ปลุกผี ใช้วิธีการสังเกตและสอบถามเป็นหลัก

2.การรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลต่างๆ จะถูกรวบรวมผ่านกิจกรรมและปฏิบัติการต่างๆ ทางสังคม (Social Practices) ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ซึ่งในที่นี้คือ 1.ปฏิบัติการทางภาษา (Discursive Practices) ได้แก่ รายละเอียดของนิทาน เรื่องเล่า ตำนาน และพิธีกรรมที่เล่าสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน และ 2.ปฏิบัติการทางร่างกาย (Bodily Practices) คือ กิจกรรมและปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน โดยเฉพาะหมอยาพื้นบ้านซึ่งยังมีปฏิบัติการจากการปลุกผีในชีวิตประจำวัน การแลกเปลี่ยนแรงงาน การรับจ้างปลุกผีในดินแดนฝั่งลาว การรักษาพยาบาลพื้นบ้าน ซึ่งกิจกรรมต่างๆ และปฏิบัติการเหล่านี้ยังคงมีผีที่ถูกพูดถึงและถูกปฏิบัติจริงอยู่ในชีวิตประจำวันของชาวม้งในหมู่บ้านแทนธรรมปัจจุบัน

สำหรับวิธีการเก็บข้อมูลนั้น เป็นการเก็บข้อมูลจากปฏิบัติการทางสังคมทั้ง 2 รูปแบบ คือ ปฏิบัติการทางภาษากับปฏิบัติการทางร่างกายของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งถือเป็นแหล่งรวมหรือคลังข้อมูลความหมายในวิถีชีวิตประจำวันเกี่ยวกับผี

3.การวิเคราะห์ข้อมูล

- หน่วยในการวิเคราะห์

ปฏิบัติการทางสังคมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งทั้งปฏิบัติการทางภาษาและปฏิบัติการทางร่างกาย

4. วิธีการศึกษา

การศึกษา "ปฏิบัติการ" (Practices) ด้านต่างๆ ของชาวม้งในวิถีชีวิตประจำวันปัจจุบันสามารถนำมาใช้วิเคราะห์และตีความ "ความหมาย" ทางวัฒนธรรมของชาวม้งว่า ในสภาวะการณ์ที่ชาวม้งถูกป้ายสีว่าเป็นผู้ต่ำต้อยทางศีลธรรมจากความเกี่ยวข้องในยาเสพติด การเป็นผู้ปลูก/เสพค้ายา และยาเสพติดนี้ชาวม้งได้ใช้ "ปฏิบัติการ" ต่างๆ เหล่านี้เพื่อกระทำการดิ้นรนต่อสู้และตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังจากชุดวาทกรรมครอบงำแล้วนิยามความเป็นตัวตนของชาวม้งอย่างไร

การศึกษาปฏิบัติการทางสังคมนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการวิจัยทางมานุษยวิทยาที่เน้นการทำวิจัยภาคสนามและอาศัยวิธีการตีความทางวัฒนธรรมร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย

วิธีการวิจัยเช่นนี้ จึงตั้งอยู่บนหลักการการสร้าง "กระบวนการเรียนรู้" ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย โดยหลักการนี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม การยอมรับและเคารพในความแตกต่างหลากหลายของชีวิตผู้คนว่า ความหลากหลายคือความงดงามของทุกชีวิตบนผืนโลก ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้ถือเอา "ความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม" เป็นจุดยืนและเป็นเป้าหมายของงาน ซึ่งการอาศัยหลักการกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านกับผู้วิจัยบนวิธีการวิจัยทางมานุษยวิทยานี้มีเครื่องมือที่สำคัญ คือ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์พูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ และการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลหลักที่รู้วัฒนธรรมของตนเป็นอย่างดี เพื่อมุ่งทำความเข้าใจในวิถีคิดและเหตุผลของชาวบ้านในการอธิบายความหมายทาง "วัฒนธรรม" ของกลุ่มตนเองในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม

ดังนั้น การวิจัยและการเก็บข้อมูลของงานศึกษาชิ้นนี้จึงไม่ได้มุ่งไปที่การค้นหาแบบแผนของวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมที่มีมาตรฐานแน่นอนแต่อย่างใด หากแต่มุ่งทำความเข้าใจความคิดและเหตุผลจากมุมมองของคนในวัฒนธรรมนั้น ๆ เพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมของคนกลุ่มหนึ่งในกระแสการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยร่วมกัน รวมถึงเปิด "ที่ทาง" ให้เสียงของชาวบ้านหรือ "คนใน" วัฒนธรรมนั้นมีโอกาสนำเสนอผลการวิจัยของตนด้วย (ชยันต์, 2544) ขณะที่ในแง่ของผู้วิจัย เบื้องหลังการใช้ Practices ที่ตั้งอยู่บนความคิดและท่าทีแบบสังคมวิทยาที่เรียกว่า Socioanalysis ทำให้งานศึกษาชิ้นนี้มุ่งหวังที่จะเปิดโปงมิติที่ซ่อนเร้นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (Swartz, 1997 : 10) เพื่อที่จะตั้งคำถามต่อความชอบธรรมและการปิดกั้นของรัฐ กลุ่มวัฒนธรรมครอบงำ รวมถึงต้องการเสนอความเป็นไปได้เพื่อสร้างทางเลือกในการจัดการทางสังคม

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1. ทำให้เกิดการรับรู้และเข้าใจต่ออัตลักษณ์ของชาวม้งกับผีที่มีหลากหลายด้าน ไม่ได้ผูกติดอยู่กับภาพลักษณ์ผีกับยาเสพติดเพียงด้านเดียว

2. ทำให้เกิดความเข้าใจในเงื่อนไขด้านอื่นๆ ในมิติทางประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ผีกับยาเสพติดจนกลายเป็นกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งในปัจจุบัน

3. ทำให้เกิดความเข้าใจในกระบวนการตอบโต้ การต่อรองและการปรับเปลี่ยนของชาวม้งต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ดังกล่าว

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

วิทยานิพนธ์ประกอบไปด้วยเนื้อหาสาระ 7 บท ได้แก่

บทที่หนึ่ง กล่าวถึงความสำคัญของประเด็นปัญหา วัตถุประสงค์ของการศึกษา ทบทวนงานศึกษาและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง กรอบความคิดในการศึกษา ขอบเขตและวิธีการศึกษา ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาและเนื้อหาวิทยานิพนธ์โดยสังเขป

บทที่สอง นำเสนอการกำเนิดขึ้นของวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นในกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง โดยลำดับเรื่องราวผ่านเหตุการณ์สำคัญ ข้อมูลหลักฐานอ้างอิงในประวัติศาสตร์ฝิ่นและประวัติศาสตร์ม้งจนก่อรูปวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นของชาวม้งขึ้นบนภูเขา และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นของชาวม้งในบริบทของสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศทั้งในประเทศจีนและต่อเนื่องมาจนถึงแถบอินโดจีน

บทที่สาม นำเสนอภาพวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นของชุมชนม้งบ้านแทนธรรม (นามสมมุติ - พื้นที่ศึกษา) กับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและระบบนิเวศ ที่ทำให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือ 1. ช่วงฝิ่นเป็นพืชการค้าบนภูเขาแบบยังชีพ ที่ตั้งอยู่บนหลักประกันเพื่อความมั่นคงในชีวิต และสะท้อนความเป็น "ชุมชนแห่งการเรียนรู้" ของชาวม้งจากการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและมนุษย์ และ 2. ช่วงเปลี่ยนผ่านจากการผลิตฝิ่นเพื่อการยังชีพไปสู่การผลิตฝิ่นเป็นพืชการค้าเชิงพาณิชย์ การค้าย ่ เปลี่ยนคุณค่าของฝิ่นจากหลักประกันความมั่นคงในการยังชีพ จากการขายผลผลิตส่วนเกินไปสู่การผลิตเพื่อการค้ากำไรด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ ทำให้ชุมชนแห่งการเรียนรู้ต้องปรับเปลี่ยนและจัดระบบต่างๆ ภายในสังคมของตัวเองเพื่อรองรับการเปลี่ยน

แปลง ในบทนี้ ภาพลักษณะผืนสำหรับชาวม้ง ผืน คือ องค์ประกอบของระบบการผลิต ระบบความรู้ในการรักษาพยาบาลภายใต้วัฒนธรรมการผลิตเพื่อการยังชีพ ขณะที่ภาพลักษณะผืนในมุมมองของรัฐและวาทกรรมครอบงำ ผืนเริ่มกลายเป็นภาพยาเสพติดในระดับสากล ขณะที่ในมุมมองรัฐไทยผืนยังคงเป็นสินค้าทำกำไร

บทที่สี่ นำเสนอจุดเปลี่ยนในการกลายเป็น "คนชายขอบ" ของชาวม้งบ้านแทนธรรมและชีวิตบนเส้นทางการพัฒนา โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ 1. ยุคผืนผิดกฎหมาย เป็นยุคที่ภาพลักษณะผืนแปรเปลี่ยนไปในมุมมองของรัฐไทยจากสินค้าทำกำไรสู่พืชยาเสพติดและปัญหาความมั่นคงของชาติ ในยุคนี้อัตลักษณ์ของชาวม้งเริ่มถูกเชื่อมโยงกับภาพลักษณะผืนที่เป็นยาเสพติด และภาพลักษณะม้งผู้ทำลายความมั่นคงของชาติในบริบทความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างเสรีนิยมกับคอมมิวนิสต์ และ 2. ยุคพัฒนา เป็นยุคที่อัตลักษณ์ของชาวม้งจากเดิมที่มีภาพลักษณะของผืนกับยาเสพติดและภาพลักษณะของผู้ทำลายความมั่นคงของชาติ อัตลักษณ์ชาวม้งได้เริ่มถูกผนวกเข้ากับภาพสองด้านคือ ภาพของผู้ทำลายป่าและทรัพยากรธรรมชาติจากระบบการผลิตแบบไร้ย้ายที่-ไร้ผืนและภาพของสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในบริบทการแย่งชิงทรัพยากรในยุคทุนนิยมและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

การสร้างภาพลักษณ์ของรัฐทั้งผืนให้กลายเป็นยาเสพติด, ภาพลักษณะผู้ทำลายความมั่นคงของชาติและผู้ทำลายป่าได้เริ่มซ้อนทับกันกลายเป็นภาพด้านลบของชาวม้งที่ทำลายศีลธรรมของสังคมใหญ่ ภาพเหล่านี้เริ่มสร้างความเป็น "คนอื่น" ให้แก่ชาวม้งและทำให้ชาวม้งกลายเป็น "คนชายขอบ" ผ่านกระบวนการต่างๆ ของรัฐในฐานะกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำ ทำให้รัฐมีความชอบธรรมในการเข้าไปมีบทบาทในชุมชน ทำการพัฒนาผ่านนโยบายและกฎหมายต่างๆ ส่งผลให้ในด้านหนึ่งภายใต้เงื่อนไขอันจำกัด ชุมชนแห่งการเรียนรู้เริ่มอ่อนแอลง ศักยภาพในการเรียนรู้ลดลงจนไม่สามารถพึ่งตัวเองได้อย่างเต็มที่

บทที่ห้า แสดงการวิเคราะห์กระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งด้วยภาพตัวแทนทางการเมือง 3 รูปแบบใหญ่ๆ ที่ผ่านบริบทเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ภาพม้งที่เกี่ยวข้องกับผืนซึ่งเป็นยาเสพติด, ภาพม้งเป็นคอมมิวนิสต์ทำลายความมั่นคงของชาติและภาพม้งทำลายป่า ทั้ง 3 ภาพนี้ได้ทับซ้อนกันเป็นอัตลักษณ์ของชาวม้งที่รัฐและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำสร้างขึ้นจากชุดนิยามความหมายและปฏิบัติการทางภาษาจนหยั่งรากลึกเป็นรูปแบบแห่งอุดมการณ์ที่ทำให้คนในสังคมเชื่อและเข้าใจต่ออัตลักษณ์ของชาวม้งเช่นนั้น และด้วยกระบวนการนี้เองทำให้ รัฐมีความชอบธรรมในการสถาปนาอำนาจผ่านการใช้นโยบายและกฎหมายเพื่อจัดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของชุมชนชาวม้ง

บทที่หก วิเคราะห์ปฏิกริยาของชาวม้งต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ ซึ่งแบ่งเป็นการตอบโต้และการปรับเปลี่ยนของชาวม้งกับการยอมรับและกลมกลืนไปกับวาทกรรมครอบงำ โดยปฏิกริยาดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างหลากหลายในระดับชุมชนและระดับปัจเจกที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของชนชั้น, ความต่างรุ่นต่างวัย รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ของปัจเจกและชุมชนที่มีต่อความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ในฐานะโครงสร้างครอบงำที่รัฐสถาปนาผ่านอำนาจเชิงสัญลักษณ์กับประสบการณ์การเรียนรู้ สถานการณ์และผลประโยชน์ของชุมชนและปัจเจกกลุ่มคนต่างๆ ภายในกลุ่มชาวม้ง ซึ่งการแสดงปฏิกริยาของชาวม้งต่อการกักขังอัตลักษณ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ไม่ได้ถูกผูกขาดโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างหยุดนิ่งตายตัว แต่กลับพลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนของอัตลักษณ์และไม่อาจถูกมองเป็นหนึ่งเดียวแบบ “ชนเผ่า” ได้อีกต่อไป

บทที่เจ็ด สรุปผลการศึกษาและข้อค้นพบจากการศึกษาตลอดจนนำเสนอทางเลือกในการพัฒนาสังคม

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์ผืนกับการผนวกผืนเข้าสู่วัฒนธรรมการผลิตของชาวม้ง

ในบทนี้ต้องการตรวจสอบข้อมูลว่า วัฒนธรรมการผลิตผืนของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างไร โดยลำดับเรื่องราวผ่านเหตุการณ์สำคัญ (Event History) ข้อมูลหลักฐานอ้างอิงในประวัติศาสตร์ผืนและประวัติศาสตร์ม้งจนก่อรูปวัฒนธรรมการผลิตผืนของชาวม้งขึ้นบนภูเขา

การสำรวจข้อมูลเหล่านี้ตั้งอยู่บนข้อสังเกตที่ว่าผืนไม่ได้เป็นพืชท้องถิ่นของชาวม้งมาตั้งแต่แรกเริ่ม แต่ถูกนำเข้ามาจากดินแดนห่างไกล ซึ่งชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ นำผืนมาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากพ่อค้า นักเดินทางจากที่ต่างๆ บนภูเขาและสืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมการผลิต จากนั้น ในบทนี้ต้องการสำรวจต่อไปว่าในบริบทของสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศทั้งในประเทศจีนและการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของชาวม้งอย่างต่อเนื่องมาจนถึงแถบอินโดจีนนั้น วัฒนธรรมการผลิตของชาวม้งเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร โดยแบ่งหัวข้อออกเป็น 3 ส่วน คือ 1. ชาวม้ง – ชนพื้นเมืองในจีนกับผืนในฐานะยาที่มาจากแดนไกล 2. ผืน - ยาของชนพื้นเมืองในจีนกับสินค้าของนักล่าอาณานิคม 3. ผืน – จากพืชการค้าบนภูเขาสู่พืชการเมือง

2.1 ชาวม้ง – ชนพื้นเมืองในจีนกับผืนในฐานะยาที่มาจากแดนไกล

ชาวม้งมีประวัติศาสตร์ของตนเอง เริ่มตั้งแต่เป็นชนพื้นเมือง (Indigenous People) ที่อาศัยอยู่ในเมืองจีนแถบลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง ประวัติศาสตร์จีนเริ่มพูดถึงกลุ่มม้งเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณศตวรรษที่ 27 ก่อนคริสตกาล แต่ถูกจีนรุกรานและแย่งพื้นที่ทำกินในพื้นที่ราบ ชาวม้งจึงอพยพโยกย้ายถิ่นฐานรอนแรมเดินทางไกลขึ้นไปหลบซ่อนและตั้งหลักแหล่งอยู่บนพื้นที่สูงทางทิศใต้และตะวันตก

ประวัติศาสตร์ของการอพยพของชาวม้งนั้น จากเอกสารดั้งเดิมของจีน (ม๊อตแต็ง, 2520) พบว่า ตั้งแต่แรกเริ่ม ชาวม้งหรือที่ชาวจีนเรียกว่า ชนเผ่าเมี่ยว หรือว่า ม่าน เคยอาศัยอยู่ที่ลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียงมายาวนาน ต่อมาภายหลังจากที่ชาวจีนอพยพออกมาจากที่ราบใหญ่ทางตอนเหนือแถบแคว้นโลยงเมื่อ 3,000 ปีก่อนคริสตกาลแล้วเคลื่อนย้ายตัวเองลงมาตามลุ่มน้ำต่างๆ ไปถึงฝั่งแม่น้ำแยงซีเกียงเมื่อราว 500 ปีก่อนคริสตกาล การเคลื่อนย้ายของชาวจีนนี้เองได้รับไล่คนกลุ่มอื่นๆ ที่เคยอาศัยอยู่ให้ออกไปจากถิ่นเดิมของตน ม้งเป็นหนึ่งในกลุ่มคนเหล่านั้นที่

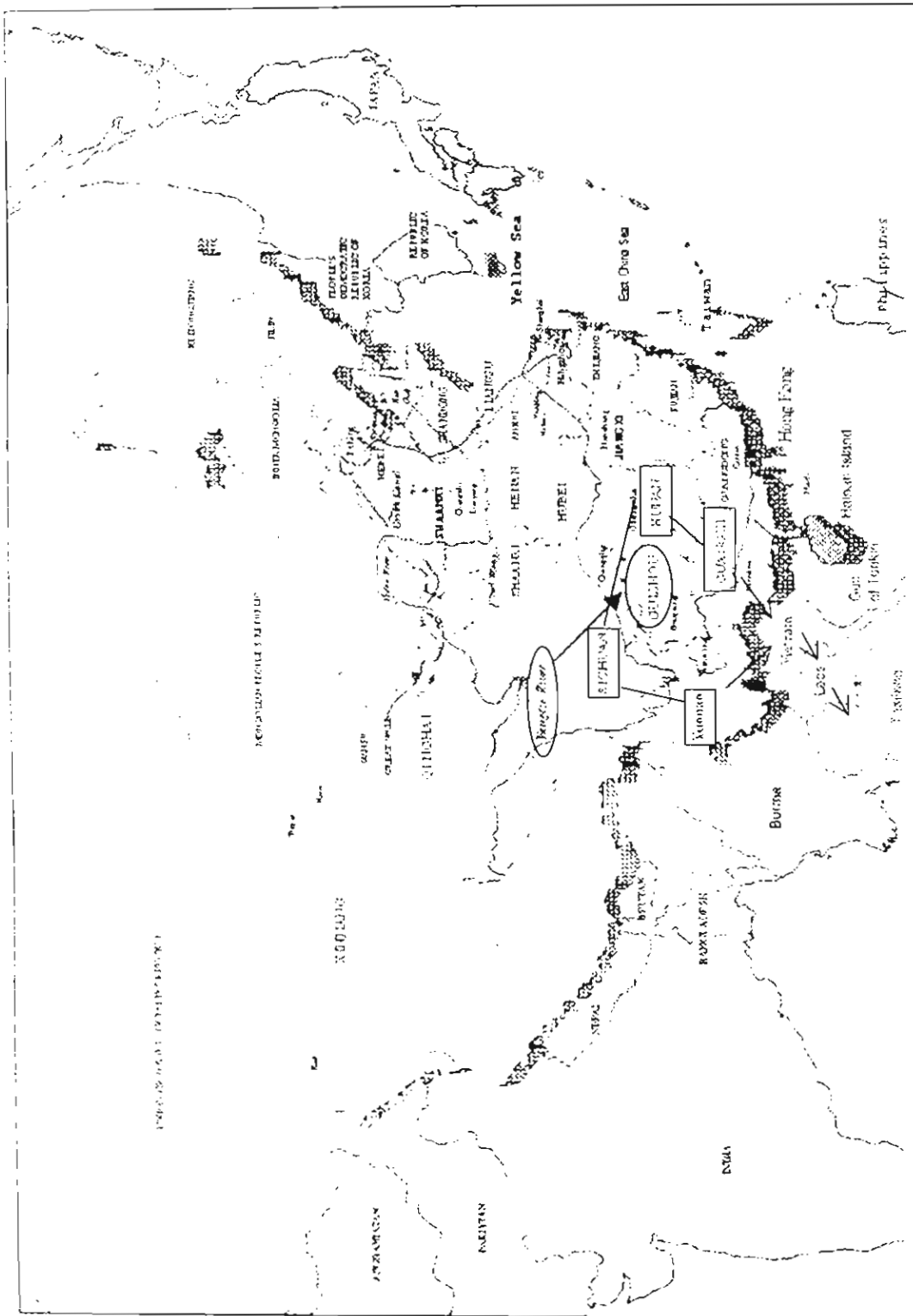
ต้องอพยพออกจากลุ่มน้ำแยงซีเกียงแล้วย้ายถิ่นฐานอพยพไปทางตะวันตกตามแถบภูเขาของมณฑลกีซู (Gui-Zhou) (ม็อตเตง, 2520)

ประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง เป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้กับชาวจีนมาตั้งแต่ในยุคแรกเริ่ม ในปีค.ศ. 47 ชาวเมี่ยวได้ก่อกบฏขึ้นเป็นครั้งแรกในมณฑลฮุนาน ซึ่งชาวจีนใช้เวลาปราบปรามเป็นเวลาเกือบ 2 ปีจึงสงบ ชื่อของม้งปรากฏในประวัติศาสตร์จีนอีกครั้งในช่วงราชวงศ์หมิง (Ming) ปีค.ศ. 1368 – 1644 เป็นรายงานเกี่ยวกับการกบฏต่อต้านการปกครองของจีน และต้องอพยพเรื่อยมาเพราะสงครามและความยากแค้นทุรกันดาร

แม้ว่าชาวม้งจะอพยพไปอยู่บนภูเขา แต่ชาวม้งกับกองทัพจีนยังคงทำสงครามกันอยู่บ่อยครั้ง สงครามครั้งใหญ่ ๆ เกิดขึ้นถึงสองครั้งสองครา คือ ในช่วงปีค.ศ. 1725 – 1733 กินเวลายาวนานถึง 8 ปีเมื่อจีนต้องการปฏิรูปดินแดนแถบมณฑลกีซูและในปีค.ศ. 1795 - 1806 เกิดสงครามขึ้นอีกครั้ง ผลจากสงครามทำให้ชาวม้งเสียชีวิตจำนวนมาก หมู่บ้านถูกเผา ชาวม้งบางส่วนถูกจับเป็นเชลย ส่วนชาวม้งที่เหลือกว่า 5,000 คนตัดสินใจอพยพโยกย้ายลงไปได้แล้วกระจ่ายกันอยู่ในมณฑลยูนนานและภูมิภาคที่มีอาณาเขตติดกัน เช่น มณฑลฮุนาน (Hunan) กวางสี (Guang-Xi) ยูนนาน (Yun-nan) และเสฉวน (Si-Chuan) ทางตอนใต้ของจีน และอาศัยอยู่บริเวณนั้นเรื่อยมา (Lin, 1940 อ้างใน Lee, 1981, ม็อตเตง, 2520)

ในแง่การดำรงชีวิตในอดีตกาลนั้น โดยภาพรวมแล้วทั้งชาวจีนและกลุ่มคนอื่น ๆ ประกอบอาชีพการเกษตร โดยส่วนใหญ่มักทำการเกษตรตามที่ราบ ที่ไร่นาดอย มีการทำไร่ ระบบไร่หมุนเวียน ปลูกพืชหัวประเภทเผือก มัน ร่วมกับพืชผลเพื่อการยังชีพ ส่วนข้าวปลูกในที่ราบลุ่มแยงซีเกียงและลุ่มน้ำฮวงโหที่มีระบบการทำนาดำมายาวนานสามารถผลิตข้าวได้ดีกว่าระบบการทำไร่บนภูเขา จึงเป็นเหตุผลของการเติบโตและการอพยพของประชากรจีนจนขยายกลายเป็นเมือง ขณะที่ม้งและกลุ่มชนอื่นๆ ขึ้นไปอาศัยอยู่บนภูเขาสูง โดยเฉพาะในแถบมณฑลกีซู ซึ่งเป็นถิ่นฐานของชาวม้งภายหลังจากถูกชาวจีนขับไล่ มณฑลนี้ในทางทิศเหนือติดมณฑลเสฉวน ฮกเก้ง ทิศใต้จรดมณฑลยูนนาน กวางสี มีทิวเขาใหญ่ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ อากาศหนาวเย็นพอเหมาะ พวกเขาทำการเกษตรโดยยึดการเกษตรแบบยังชีพ ปลูกมัน ข้าว เลี้ยงสัตว์และทำการล่าสัตว์ (Kolb, 1977 อ้างใน Lee, 1981: 130)

ในระบบการเกษตรของชาวจีนและชาวม้งในช่วงที่อพยพขึ้นมาบนภูเขา ยังไม่พบว่ามีผืนเข้ามาเกี่ยวข้องเนื่องจากผืนไม้ได้เป็นพืชท้องถิ่นของจีนหรือแถบเอเชีย แต่ผืนมีจุดกำเนิดอยู่ในแถบเมดิเตอร์เรเนียนตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ (Neolithic) ในแถบลุ่มน้ำไทกริส - ยูเฟรติส ใน

แผนภาพที่ 2 ประวัติศาสตร์การเดินทางและการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง

ฐานะที่เป็นยาชนิดแรกที่มีมนุษย์ค้นพบ และผืนเป็น “ยาเม็ด” ที่พวกนักปรัชญากรีกยุคต้นใช้เป็นยาบรรเทาอาการปวด (Booth, 1996 : 15)

ความรู้เกี่ยวกับผืนในฐานะเป็นยาได้รับการเรียนรู้ถ่ายทอดเรื่อยมาและแพร่กระจายจากเมดิเตอร์เรเนียนผ่านยุโรปไปยังตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือ ประโยชน์จากการใช้ผืนถูกบันทึกเอาไว้อย่างกว้างขวาง จนถึงยุคที่จักรวรรดิอาหรับขยายตัว ปีค.ศ. 632 เป็นต้นมา แพทย์นักศึกษา ที่ศึกษางานเขียนของชาวกรีกเดินทางไปกับพ่อค้าในขบวนเดินเท้าเพื่อประกาศคำสอนของมุสลิมและเผยแพร่ศาสตร์เกี่ยวกับคณิตศาสตร์และการแพทย์ซึ่งรวมถึงความรู้เรื่องผืนด้วย

ชาวอาหรับออกเดินทางไปยัง 2 เส้นทางหลัก คือ จากฝั่งตะวันตกเข้าสู่แปซิฟิกไปยังชายฝั่งตะวันออกและแอฟริกาตะวันตก ส่วนอีกเส้นทางไปยังฝั่งตะวันออกผ่านเปอร์เซียเข้าสู่อินเดียและจีนในที่สุด (Booth, 1996 : 21)

อาจกล่าวได้ว่า ในศตวรรษที่ 7 ที่น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของชาวอินเดียและชาวจีนที่เรียนรู้วิธีการใช้ผืนในฐานะที่เป็นยาภายหลังการเดินทางไกลมายังดินแดนแถบเอเชียของชาวอาหรับ จากนั้น ชาวจีนและอินเดียได้เรียนรู้วิธีการปลูกผืน การเก็บและขยายเมล็ดพันธุ์ (Booth, 1996 : 103) นับแต่นั้น ผืนซึ่งไม่ใช่พืชท้องถิ่นของภูมิภาคนี้ได้ถูกปลูกเป็นแปลงเล็ก ๆ ในแถบมณฑลยูนนานและก๊อชู่ พร้อมๆ กับการค้าขายสินค้าต่าง ๆ รวมทั้งผืนของพ่อค้าชาวอาหรับเพื่อใช้เป็นยารักษาโรค

ข้อมูลที่ยืนยันเรื่องการใช้ผืนเป็นยาในประเทศจีน คือ บันทึกของสำนักราชวงศ์ที่ระบุว่า ในปีค.ศ. 973 จักรพรรดิของจีนได้ส่งตำรายาผืนเข้ามาจากพ่อค้าชาวอาหรับ ซึ่งขณะนั้นผืนมีชื่อว่า *Ying -Tsu - Su* ส่วนวิธีการใช้ผืนในขณะนั้นไม่ได้ใช้วิธีการสูบเหมือนในปัจจุบัน แต่กลับใช้ฝักดอกผืนแกะเปลือกกินเพื่อเป็นยาแก้โรคบิดและท้องร่วง จนถึงศตวรรษที่ 12 นักเขียนชาวจีนยังคงบันทึกวิธีการใช้ประโยชน์จากผืนโดยการกินเพื่อรักษาโรคบิดและโรคท้องร่วงเหมือนดังตำราของสำนักราชวงศ์ (Booth, 1996 : 103)

จากข้อมูลหลักฐานดังกล่าวอาจพิสูจน์ได้ว่าผืนเป็นพืชจากต่างถิ่นที่เดินทางไกลมาพร้อมกับพ่อค้าชาวอาหรับ และไม่ได้อยู่ในระบบการผลิตของชาวจีนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มาตั้งแต่เริ่มต้น หากแต่มีการเรียนรู้การใช้ประโยชน์ในแง่ของการรักษาพยาบาล จนเริ่มมีการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผืนโดยปลูกเป็นแปลงเล็กๆ เพื่อใช้เป็นยารักษาโรคในครอบครัว

นอกเหนือจากข้อมูลดังกล่าว ยังพบว่ามีข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับระบบการจัดเก็บภาษีการเพาะปลูกในอดีตกาลของจีนที่อาจสะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลจีน ชาวจีนและกลุ่มชนพื้นเมืองต่างๆ ในประเทศจีนไม่ได้ให้ความสำคัญต่อผืนในฐานะพืชการค้าเท่าใดนัก

โดยข้อมูลจาก Ch'eh (1947 อ้างใน Lee, 1981 : 131) อ้างว่า กลุ่มชนพื้นเมืองโดยส่วนใหญ่ ปลูกปอเพื่อทำงานหัตถกรรมและถูกเก็บเป็นภาษีในปีค.ศ. 280 ขณะที่ปีค.ศ.383 ภาษีท้องถิ่น (Active Tax) ถูกเก็บเป็นธัญพืช จนถึงปี ค.ศ.619 ที่รัฐเริ่มเน้นการเก็บภาษีข้าว ส่วนสมัยราชวงศ์ซ่ง (Sung) (ค.ศ. 960-1279) บรรณาการจากหัวหน้าเผ่าต่าง ๆ ที่ส่งให้กับผู้ปกครองชาวจีน มีข้าว กลอง ทองแดง แร่หินสีแดง พลอย ไม้สัก หนังสือ รังผึ้ง เสื้อผ้าพื้นเมือง ม้า ซึ่งถือเป็นระบบการยังชีพของกลุ่มชนพื้นเมืองเผ่าต่าง ๆ บนภูเขาในเวลานั้น

จากข้อมูลดังกล่าวอาจประเมินได้ว่า ตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 3 ไปจนถึงศตวรรษที่ 13 ผื่นไม่ได้อยู่ในระบบการผลิตของชาวจีนและชนพื้นเมืองต่าง ๆ ในจีนมาตั้งแต่แรกเริ่ม สอดคล้องกับข้อมูลหลักฐานของ Booth (1996) ที่ระบุว่า ผื่นไม่ได้เป็นพืชท้องถิ่นในบริเวณนี้ แต่ถูกนำเข้ามาจากต่างถิ่นผ่านการค้าขายและการเดินทางของพ่อค้าอาหรับ โดยเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการรักษาโรคและการปลูกก็อยู่ในพื้นที่จำกัดในการผลิตระดับชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในศตวรรษที่ 15 ผื่นเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น กลายเป็นสินค้าประเภทยาสูบกำลัง เครื่องบันเทิงใจ (Recreation Euphoric) ของพ่อค้าชาวอาหรับและชาวอินเดียที่ขายไปพร้อม ๆ กับสินค้าประเภทเครื่องเทศ ผ้าฝ้าย ไหม เครื่องอุปโภคบริโภคสำหรับการค้าภายในคนเอเชียด้วยกัน (Intra – Asian Trade) (Booth, 1996) ขณะที่ผู้บริโภคผื่นอยู่ในหมู่ชนชั้นสูงหรือผู้มีฐานะมากพอที่จะสามารถหาซื้อผื่นได้ (McCoy, 1991) ส่วนแหล่งปลูกผื่นที่สำคัญอยู่ที่อินเดีย ใน 2 พื้นที่หลัก คือ เหนือลำน้ำจากกัลกัตตาไปทางตะวันออกตามหุบเขา Gange เรียกผื่นที่ปลูกในบริเวณนี้ว่า "ผื่นเบงกอล" (Bengal Opium) และเหนือบอมเบย์ขึ้นไปทางตะวันตก เรียกว่า "ผื่นมัลวะ" (Malwa Opium) (McCoy, 1991)

2.2 ผื่น - ยาของชนพื้นเมืองในจีนกับสินค้าของนักล่าอาณานิคม

พ่อค้าชาวอาหรับและคนเอเชียทำการค้าร่วมกันมายาวนานจากศตวรรษที่ 15 ไปจนถึงศตวรรษที่ 17 ในช่วงนี้เป็นเวลาที่ชาวยุโรปเริ่มเดินเรือเข้ามายังแถบเอเชีย และนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของระบบการค้า การเดินเรือของชาวตะวันตกเริ่มต้นจากชาวโปรตุเกส จากนั้น สเปน และดัตช์ (ฮอลันดา) ต่างทยอยเดินเรือเข้ามาเพื่อจุดประสงค์ในการเผยแพร่ศาสนาและทำการค้า

ในทางการค้าแล้ว การเดินทางของชาวตะวันตกเข้ามายังเอเชียเกิดขึ้นควบคู่ไปกับความรุ่งเรืองของแนวคิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม ลัทธิทุนนิยมของตะวันตกและแนวคิดเรื่องการค้าเสรี การเดินเรือมายังเอเชียของกลุ่มชาวยุโรปถือเป็นยุคทองของการเดินทางค้นพบดินแดนอาณานิคม

นิคม เพราะดินแดนแถบนี้ได้กลายเป็นแหล่งวัตถุดิบและตลาดรองรับสินค้าที่ผลิตมากเกินไปจนความต้องการอันเป็นผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตาม การเดินทางมาทำการค้าของชาวยุโรป ทั้งโปรตุเกส สเปน และ ดัตช์ กลับพบว่า ตนเองไม่มีสินค้าใดๆ ที่น่าสนใจนอกจากเหรียญเงินเหรียญทอง แต่ต้องการซื้อเครื่องเทศ ผ้าไหม ชา และสินค้าอื่นๆ ของชาวเอเชียไปขายเพื่อค้ากำไรในประเทศของตน สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ชาวยุโรปสูญเสียเงินตราจำนวนมากในกระบวนการซื้อขายแลกเปลี่ยน ชาวยุโรปจึงเปลี่ยนวิธีการทำการค้าด้วยการเข้ายึดพื้นที่ดินแดนในแถบเอเชียแทนเพื่อเป็นฐานในแถบตะวันออกไกล

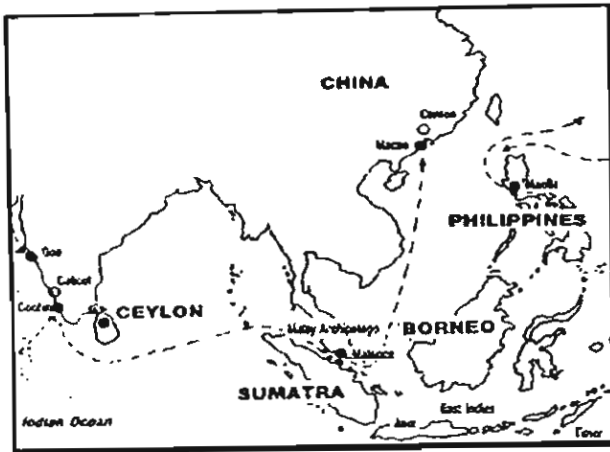
เริ่มต้นจากโปรตุเกสยึดมะละกาในปี ค.ศ.1511 สเปนยึดครองมะนิลาปี ค.ศ.1522 และ ดัตช์ยึดครองปัตตาเวียในเวลาต่อมา (ทวิป, 2524) จากนั้นชาวยุโรปใช้วิธีนำทรัพยากรออกขายในรูปแบบที่ตนเองเป็นพ่อค้าคนกลาง (Broker) เริ่มจากโปรตุเกสนำดีบุกจากมะละกาไปขายให้พ่อค้าอินเดีย อาหรับและจีน จากนั้นนำฝิ่น “มัลวะ” จากท่าเรือในอินเดียตะวันตกไปขายยังจีนเพื่อแข่งกับพ่อค้าชาวอาหรับและอินเดีย ซึ่งทำการค้ามาก่อนหน้านี้เป็นเวลายาวนาน(McCoy, 1991, Booth, 1996)

อย่างไรก็ตาม การค้าฝิ่นในช่วงนี้ยังไม่ได้รับความสำคัญมากนัก เพราะเป็นสินค้าที่ค้าขายไปพร้อม ๆ กับสินค้าอื่น ๆ (Boyes & Piraban, 1991) แต่ภายหลังจากพ่อค้าชาวฮอลันดาค้นพบวิธีการสูบฝิ่นจากการสูดควันโดยบังเอิญซึ่งเป็นการผสมฝิ่นกับยาสูบและสารหนูเพื่อแก้โรคมาลาเรียในฟิลิปปินส์ การค้นพบดังกล่าวทำให้ยาสูบจากบราซิล กล้องยาสูบจากสเปนและฝิ่นจากอินเดียผสมกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวและกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนวิธีการใช้ฝิ่นจากการกินไปเป็นการสูบตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

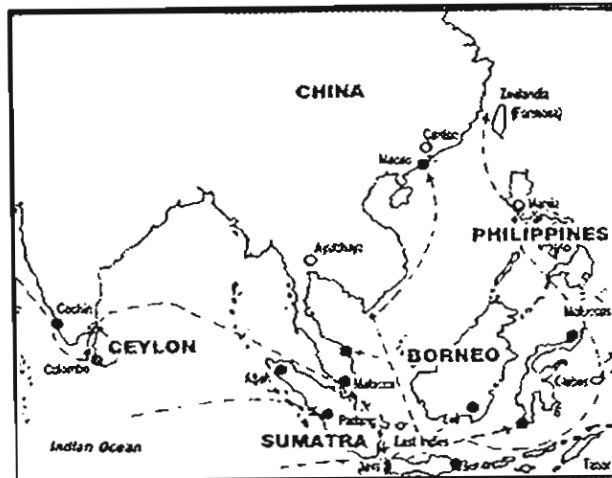
การเปลี่ยนวิธีการใช้ฝิ่นจากการกินไปสู่การสูบนี้เองได้ทำให้ฝิ่นกลายเป็นสิ่งที่ถูกกลืนของหมู่ชนชั้นสูงชาวจีนอย่างมากหลังจากที่ชาวต่างชาติไปเผยแพร่กับชาวจีนในมณฑลฟูเจี้ยนเป็นแห่งแรก (ทวิป, 2524) (McCoy, 1991)

อย่างไรก็ตาม ฝิ่นที่ถูกส่งเข้ามาในจีนในช่วงเวลาดังกล่าวยังคงมีปริมาณไม่มากนัก ในปี ค.ศ. 1589 ฝิ่นถูกส่งเข้ามาจำหน่ายในจีนเพียง 6,000 กิโลกรัมเท่านั้น (ทวิป, 2524) เมื่อเทียบกับปี ค.ศ. 1773 ที่จีนนำเข้าฝิ่นจากอังกฤษถึง 14,000 กิโลกรัม (Campbell, 1920 อ้างใน Lee, 1981 : 133)

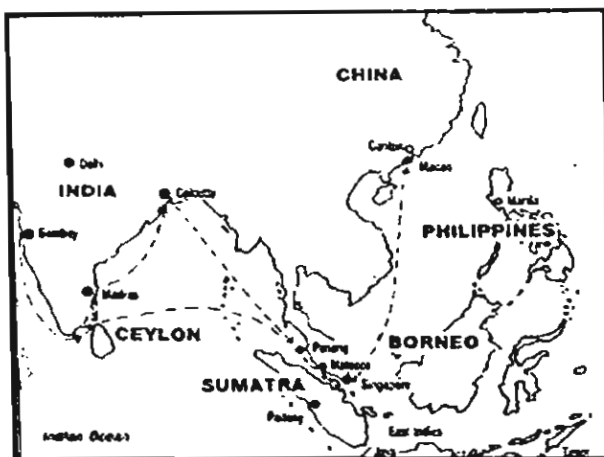
ในช่วงเวลานี้ ฝิ่นโดยส่วนใหญ่ถูกนำเข้ามาจากอินเดีย ขณะที่ชนพื้นเมืองในจีน และชาวจีนพื้นราบยังคงดำรงวิถีชีวิตจากการทำนา ทำไร่ โดยทำการเกษตรแบบยังชีพ ปลูกมัน ข้าว

เส้นทางการค้าและท่าเรือ
การตั้งถิ่นฐานของชาวโปรตุเกส
และสเปนในช่วงศตวรรษที่ 16

เส้นทางการค้าและการตั้งถิ่นฐาน
ของชาวดัตช์ในศตวรรษที่ 17

เส้นทางการค้าและการตั้งถิ่นฐาน
ของชาวอังกฤษในช่วงสงครามฝิ่น
ปีค.ศ. 1839 - 1842

- principal British trade routes
- British towns
- important trading centres in the early 19th century

แผนภาพที่ 3. แสดงเส้นทางการค้าและการตั้งถิ่นฐานของชาวยุโรปในยุคการค้าอาณานิคม

อ้างอิงจาก John & S. Praban Opium Fields. Silkwarm Books; Chiang Mai, 1991

เลี้ยงสัตว์และทำการล่าสัตว์ (Kolb, 1977 อ้างใน Lee, 1981) ในศตวรรษที่ 16 เริ่มมีการนำข้าวโพดเข้ามาปลูกบนภูเขาไปพร้อมกับการเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็ด เพื่อการบริโภค เลี้ยงควายสำหรับเลี้ยงผีและกินเนื้อ แลกเปลี่ยนสินค้า และเลี้ยงม้าเพื่อการเดินทาง (Ho, 1975 อ้างใน Lee, 1981, มื้อตแดง, 2520) จนถึงศตวรรษที่ 17 การค้าบนภูเขาในประเทศจีนก็ยังคงไม่ได้ให้ความสำคัญกับผืนแต่อย่างใด ข้อเสนอพื้นฐานนี้อาจหาข้อสนับสนุนได้จากการที่ยังไม่มีการนำผืนเข้ามาเป็น "ตัวกลาง" ในการแลกเปลี่ยนสินค้าในระบบการค้าบนภูเขา แต่กลับใช้ "เกลือ" เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน เข้าใจว่า ในช่วงเวลานั้นเกลืออาจจะเป็นสินค้าหายากและถูกผูกขาดโดยเจ้าหน้าที่รัฐจากส่วนกลางของจีน (Lombard –Salmon, 1972 อ้างใน Lee, 1981)

ข้อมูลจาก Yen Ju-Yii (Geddes, 1976) ยืนยันคำกล่าวข้างต้น โดยระบุว่า ในช่วงกลางศตวรรษที่ 18 (ค.ศ.1759 - 1826) ชาวม้งในบริเวณมณฑลกุ้ยชิวราว 700,000 คนซึ่งอาศัยอยู่บนภูเขาสูงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการปลูกผืนในฐานะเป็นพืชค้าขาย ทั้งๆ ที่มีการบริโภคผืนอยู่ในพื้นราบของประเทศ แต่ชาวม้งซึ่งตั้งเป็นหมู่บ้านอยู่บนภูเขาสูงต่างทำไร่แบบตัดฟันโค่นเผา (Slash and Burn) หรือการทำไร่ย่ำยที่ ซึ่งหมายถึงการตัดฟันผืนป่าเป็นแปลงเล็ก ๆ เพื่อเปิดผืนป่าเป็นที่ดิน จากนั้นเผาไม้ทำไร่เพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรจนดินเสื่อมสภาพจึงปล่อยให้ดินฟื้นตัวแล้วย้ายไปอยู่ที่ใหม่ เมื่อดินฟื้นสภาพจึงกลับมาเพาะปลูกตามเดิม หมุนเวียนเรื่อยไป ส่วนพืชที่พวกม้งปลูกในช่วงเวลานี้ คือ พืชจำพวกข้าว ข้าวฟ่าง ลูกเดือย ถั่ว ธัญพืช มัน เกาเหลียง และข้าวฟ่างจากป่า อย่างไรก็ตาม อาจเชื่อได้ว่า บนภูเขานั้นชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในมณฑลยูนนานและทางตอนใต้ของจีนได้มีการปลูกผืนด้วยเหตุผลในการใช้เป็นยารักษาพยาบาลพื้นบ้านสืบเนื่องมาจากการเรียนรู้เรื่องผืนผ่านกลุ่มชาวอาหรับที่เดินทางเข้ามาสู่จีน

จุดเปลี่ยนการค้าผืนจำนวนมหาศาลในจีนเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 18 เมื่อพ่อค้าชาวอังกฤษเข้ามาทำการค้าแทนที่ชาวดัช โดยบริษัทอินเดียตะวันออก (East India) ซึ่งเข้ามาทำการค้าขายเหมือนกลุ่มพ่อค้าชาวตะวันตกชาติอื่นๆ แต่เมื่อกองทัพอังกฤษรุกเข้าไปในแผ่นดินอินเดียในปีค.ศ.1764 แล้วค้นพบดินแดนปลูกผืนในบริเวณนั้น อังกฤษสร้างระบบผูกขาดการค้าผืนทันทีโดยนำผืนดิบที่ปลูกในอินเดียไปขายให้จีนเพื่อแลกกับเงินแท่งและใบชาที่ต้องการซื้อในจีน อังกฤษเล่นบทพ่อค้า แต่ใช้กองทหารและอำนาจทางการเมืองบีบบังคับและทำตัวเป็นศูนย์กลางเปิดตลาดผืนในจีนให้กว้างขึ้นด้วยการทำให้คนจีนติดผืนมากขึ้น (Mccoy, 1991)

ผืนในอินเดียสำหรับความคิดของพ่อค้าและรัฐบาลอังกฤษ คือ พืชทำกำไรเพียงอย่างเดียวเพื่อแก้ปัญหาการขาดดุลการค้ากับจีน ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการให้สัมภาษณ์ของ วอร์เรน ฮาร์ติงส์ ข้าหลวงใหญ่ประจำเบงกอลตัวแทนผู้ปกครองของอังกฤษในอินเดียภายหลังจากที่อินเดีย

ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษว่า “ฝิ่นไม่ใช่สินค้าที่จำเป็น แต่เป็นเพียงสิ่งฟุ่มเฟือยที่อันตรายไม่อนุญาตให้เสพในประเทศของเรา” ส่งผลให้ชาวอังกฤษในอินเดียถูกห้ามเสพฝิ่น แต่ได้รับการสนับสนุนให้ส่งออกฝิ่นไปขายเพื่อทำกำไรได้ (McCooy อ้างในพิสิฐ, 2537 : 493)

การเสพฝิ่นในจีนเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังการนำเข้าฝิ่นจากอังกฤษ อย่างไรก็ตาม จีนได้เริ่มตระหนักถึงปัญหาการสูบฝิ่นอยู่บ้าง โดยได้ออกกฎหมายห้ามสูบฝิ่นเป็นครั้งแรกเมื่อค.ศ. 1729 แต่กลับไม่ได้ห้ามการค้าฝิ่น ประกอบกับไม่ได้มีนโยบายการปราบปรามฝิ่นอย่างจริงจัง ฝิ่นจึงยังคงแพร่กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง กลุ่มผู้สูบฝิ่นได้ขยายตัวจากชนชั้นสูงออกไปสู่คนเกือบทุกกลุ่มในสังคมจีน

แม้ว่ารัฐบาลจะมีกฎหมายห้ามการซื้อขายฝิ่นอย่างเด็ดขาดในปีค.ศ. 1800 แต่กฎหมายไม่สามารถแก้ไขปัญหาการแพร่ขยายตัวของฝิ่นได้ทันทั่วทั้งที่ ฝิ่นยังคงถูกลักลอบทำการค้าขายกันอย่างกว้างขวาง โดยตั้งแต่ปีค.ศ. 1810 มีการนำเข้าฝิ่นสู่ประเทศจีนประมาณ 10,000 ลัง¹ ต่อปีหรือจำนวน 606,090 กิโลกรัม ขณะที่ค.ศ.1820 - 1830 เพิ่มขึ้นเป็น 16,000 ลังต่อปีหรือจำนวน 969,744 กิโลกรัม ซึ่งบริษัทอีสต์อินเดียคือพ่อค้าฝิ่นรายใหญ่ที่สุดในโลกในช่วงเวลาดังกล่าว (ทวีป, 2524)

ผลกระทบจากการลักลอบค้าขายฝิ่นในจีนใหญ่เกินกว่ารัฐบาลจีนจะรับมือไหว นอกเหนือจากประชาชนติดฝิ่นกันอย่างกว้างขวางแล้ว ในทางเศรษฐกิจ รัฐบาลจีนยังประสบปัญหาการขาดดุลการค้าของประเทศ ต้องสูญเสียเงินแท่งให้กับพ่อค้าอังกฤษจำนวนมหาศาล รัฐบาลจีนจำเป็นต้องหยุดการเติบโตของการค้าขายฝิ่นให้ได้ จึงกำหนดนโยบายการกวาดล้างฝิ่นให้หมดในช่วงปีค.ศ. 1836 นโยบายนี้ส่งผลให้อังกฤษไม่พอใจอย่างมากจนนำไปสู่ความขัดแย้ง เกิดสงครามฝิ่นขึ้นระหว่างจีนกับอังกฤษในปีค.ศ. 1839 -1842 ผลจากสงครามกลับทำให้จีนต้องสูญเสียเงินจำนวนมหาศาลและต้องยอมยกเกาะฮ่องกงให้แก่อังกฤษรวมถึงยังคงต้องยอมให้อังกฤษนำเข้าฝิ่นอย่างถูกกฎหมายต่อไป

2.3 ฝิ่น - จากพิษการค้าขนานใหญ่สู่พิษการเมือง

ภายหลังสงครามฝิ่นสิ้นสุดลง (ค.ศ.1842) การผลิตฝิ่นเป็นแปลงขนาดใหญ่ในจีนเริ่มต้นขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลจีนเพื่อแก้ปัญหาการขาดดุลการค้าจากต่างประเทศ ผลจากการที่รัฐบาลจีนพ่ายแพ้สงครามตามสนธิสัญญานานกิง รัฐบาลจีนจำต้องยอมนำเข้าฝิ่นจากอังกฤษตามข้อตกลงดังกล่าว แต่เพื่อลดปัญหาด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศและลด

¹ 1 ลังเท่ากับ 133.5 ปอนด์หรือ 60.609 กิโลกรัม

การนำเข้าฝิ่นจากอังกฤษ รัฐบาลจีนจึงมีนโยบายทำการผลิตฝิ่นเองภายในประเทศ (ทวิป อ่างแล้ว, Boyes & Piraban, 1991) ด้วยการสนับสนุนให้มีการปลูกฝิ่นเป็นแปลงขนาดใหญ่ในประเทศจีนเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคฝิ่นทุกหมู่ชนชาวจีน โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นล่างที่ไม่มีเงินบริโภคฝิ่นนำเข้าจากอังกฤษ

จากตัวเลขการนำเข้าฝิ่น จะพบว่า จากเดิมที่จีนเคยนำเข้าฝิ่นจากอังกฤษมากกว่าประมาณ 16,000 ลังต่อปีหรือจำนวน 969,744 กิโลกรัมในช่วงปีค.ศ. 1820-1830 (ทวิป, 2524) จีนสั่งลดการนำเข้าลงในช่วงหลังปี ค.ศ.1842 แล้วทำการปลูกเองประมาณ 220,000 กิโลกรัมต่อปีเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคภายในประเทศที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ (Boyes & Piraban, 1991)

ฝิ่นจากที่เคยปลูกอยู่ในพื้นที่อันจำกัดอยู่ในระดับชุมชนบนภูเขาและเขตทั่วไปในประเทศจีนเพื่อใช้เป็นยารักษาโรค เริ่มเปลี่ยนเป็นพืชการค้าที่ได้รับการสนับสนุนการปลูกจากรัฐบาลจีน ภายหลังกปีค.ศ. 1860 เจ้าหน้าที่ประจำมณฑลต่าง ๆ สนับสนุนการปลูกฝิ่นในท้องถิ่นแถบตอนใต้ของประเทศ (McCoy, 1991)

ดอกฝิ่นเริ่มบานสะพรั่งไปทั่วมณฑลในแถบตะวันตกเฉียงใต้และทางตอนใต้ของจีนในเขตกวางตุ้ง (Kwangtung) ฟุเจี้ยน (Fukien) ชินเกียง (Eastern Chekiang) เสฉวน (Szechwan) และยูนนาน (Yun-nan) (Boyes & Piraban, 1991, McCoy, 1991) โดยทั้งคนพื้นราบและคนบนภูเขาทำการปลูกฝิ่นตามนโยบายรัฐบาลจีนในขณะนั้น (Lee, อ่างแล้ว)

ปีค.ศ. 1861 จากบันทึกของคณะสำรวจชาวอังกฤษที่เดินทางไปตามแม่น้ำแยงซี (Yangze) พบว่าชาวบ้านปลูกฝิ่นทั่วไปหมด ส่วนคณะสำรวจชาวฝรั่งเศสก็พบในลักษณะเดียวกันที่ว่า ฝิ่นได้กลายเป็นพืชหลักที่ค้าขายกันอยู่ในตลาดแถบยูนนาน ปีค.ศ.1868 บางส่วนของที่ราบ Tchaotong ซึ่งเป็นที่ราบที่ใหญ่ที่สุดในยูนนานมีทั้งชาวจีน ชาวฮ่อ และม้ง อาศัยอยู่ต่างเป็นผู้ปลูกฝิ่นเพื่อการค้าด้วยกันทั้งสิ้น ปีค.ศ.1877 นักภูมิศาสตร์ชาวอังกฤษสำรวจดินและน้ำในประเทศจีนพบว่าดอกฝิ่นสีแดงในเสฉวนถูกปลูกเป็นพืชผลทางการเกษตร (crop) เหมือนปลูกถั่วแดงและธัญพืช บางอำเภอของมณฑลเสฉวนสะพรั่งไปด้วยดอกฝิ่น อย่างไรก็ตาม นักสำรวจเหล่านี้ ไม่ได้ชี้ว่าการปลูกฝิ่นในแถบนี้เป็นพื้นฐานการเกษตรหลักของกลุ่มชาติพันธุ์ใดอย่างชัดเจน (Lee, 1981)

อาจกล่าวได้ว่า การปลูกฝิ่นในจีนเพื่อการค้าเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในช่วงปลายศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา หลังจากฝิ่นได้รับการสนับสนุนการปลูกอย่างจริงจังภายในประเทศเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจการขาดดุลการค้ากับอังกฤษ

นอกเหนือจากการได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลจีนแล้ว สาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการปลูกและทำการค้าฝิ่นอย่างกว้างขวางมากขึ้นนั้น สืบเนื่องมาจากการที่ชาวจีนฮ่อในยูนนาน จึงเป็นพ่อ

ค้าบนภูเขาอีกกลุ่มหนึ่งในฐานะที่เป็นนักเดินทางและพ่อค้าได้พัฒนาระบบการค้าบนภูเขาจากเส้นทางการค้าชายาและผ้าไหมตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 14 มาเป็นเส้นทางการค้าฝิ่น โดยในช่วงศตวรรษที่ 14 ชาวจีนฮ่อได้เดินทางไปยังอินเดียแล้วไปหยุดการเดินทางเพื่อตั้งรกรากของตนที่ Kokeng บนภูเขาในประเทศพม่า ชาวจีนฮ่อที่ตั้งรกรากอยู่ในบริเวณดังกล่าวได้เล็งเห็นประโยชน์จากการค้าฝิ่นและมองเห็นผลกำไรจากการที่ชาวอังกฤษในอินเดียดำเนินการค้ามาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 จึงนำฝิ่นมาขยายพื้นที่การเพาะปลูกในยูนนานมากขึ้น (Renard, 1993)

อาจกล่าวโดยสรุปว่า ภายหลังจากที่สงครามฝิ่นจบลงและปัญหาการขาดดุลการค้าของจีนได้รับการแก้ไขด้วยการที่รัฐบาลจีนให้การสนับสนุนการปลูกฝิ่นของชาวจีนและชาวพื้นเมือง ประกอบกับการที่พ่อค้าชาวจีนฮ่อได้เรียนรู้การทำการค้าฝิ่นในอินเดียและพม่าจากอังกฤษ ส่งผลให้อาณาเขตของดอกฝิ่นครอบคลุมกว้างขวางขึ้นในจีน โดยเฉพาะทางตอนใต้ แถบมณฑลยูนนานของประเทศจีน ฝิ่นภายในระบบการผลิตของชาวจีนและชาวพื้นเมืองในจีนจากที่เคยผลิตเพื่อใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคในระดับชุมชนได้กลายเป็นพืชการค้าเพื่อการบริโภคภายในประเทศจีนในเวลาต่อมา

การที่ชาวม้งอาศัยอยู่บนภูเขาสูงในแถบยูนนาน มีพื้นที่และภูมิอากาศอันเหมาะสมสำหรับการปลูกฝิ่น (McCoy, 1991) ประกอบกับชาวม้งได้พัฒนาความสัมพันธ์กับชาวจีนฮ่อซึ่งทำการค้าบนภูเขา ชาวม้งจึงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีศักยภาพในการขยายกิจกรรมการปลูกฝิ่นได้อย่างกว้างขวาง (Tapp, 1985)

ในช่วงศตวรรษที่ 18 นี้เองที่ระบบการผลิตของชาวม้งและกลุ่มต่าง ๆ บนภูเขาในประเทศจีนได้ผนวกฝิ่นเข้าสู่ระบบการผลิตในฐานะที่เป็นพืชเพื่อการค้าขายบนภูเขาและพัฒนาขึ้นเป็นมูลค่ากลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน (Lee, 1981)

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดสงครามปฏิวัติกลางศตวรรษที่ 19 ในปีค.ศ. 1853 ที่มณฑลยูนนาน ชาวม้งร่วมกับจีนฮ่อก่อกบฏกับทหารจีนอีกครั้ง แต่พ่ายแพ้จนต้องถอยร่นอพยพไปอยู่ที่ Kokeng บนภูเขาสูงในเขตชายแดนพม่า ที่ Kokeng ชาวจีนฮ่อรู้ว่าเป็นดินแดนที่เหมาะสมมากในการปลูกฝิ่นและจะทำการค้าขายได้ดีผ่านเครือข่ายของการค้าชา จีนฮ่อจึงตั้งรกรากและให้คนคะฉิ่นและชาวรัฐฉานขยายการเพาะปลูกฝิ่น จากนั้นพ่อค้าชาวจีนฮ่อส่งฝิ่นเถื่อนเข้าไปติดตลาดฝิ่นที่นำเข้ามาจากอินเดียของอังกฤษ นับแต่นั้นมา ฝิ่นเถื่อนจากภูเขาสูงบริเวณรัฐฉาน ก็กลายเป็นแหล่งส่งฝิ่นเถื่อนออกไปขายยังจีนและพม่าเรื่อยมา (Renard, 1996)

ส่วนชาวม้งนั้น นับตั้งแต่ปีค.ศ. 1868 (พ.ศ. 2411) ชาวม้งต่างทำสงครามรุกรานกับทหารจีนและพ่ายแพ้จนต้องถอยร่นมาเรื่อยๆ การพ่ายแพ้สงครามของชาวม้งเกิดขึ้นอีกครั้งในปี

ค.ศ.1881 (พ.ศ.2424) ทำให้ชาวม้งอพยพจากยูนนาน กิ่วชู่และกวางสี ต่อไปยังเวียดนามเหนือ และลาว จนกระทั่งปีค.ศ. 1954 บางส่วนตั้งรกรากใกล้ชายแดนจีนกับลาว แต่บางส่วนอพยพต่อมายังภูมิภาคอินโดจีน เข้ามาทางตอนเหนือของลาว แต่เมื่อเกิดการปะทะกันระหว่างฝรั่งเศสกับลาวญวนอิสระ ชาวม้งจึงอพยพเข้ามาฝั่งไทยอาศัยอยู่ตามรอบตะเข็บชายแดนบริเวณชายแดนไทย-ลาว (Vaulserre, 1901อ้างใน Lee, 1981)

ส่วนชาวจีนฮั่นนั้น ภายหลังจากตั้งรกรากใน Kokang ให้คนคะฉิ่น ฉานขยายการเพาะปลูก ผืนแล้วส่งผืนเถื่อนติดลาดผืนที่นำเข้ามาจากอินเดียของอังกฤษแล้ว เหตุการณ์ทางการเมืองในพม่าเริ่มเปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลอังกฤษได้เข้าควบคุมพื้นที่ทั่วประเทศพม่าในปี ค.ศ. 1886 (พ.ศ.2429) แต่การกำหนดนโยบายของอังกฤษส่งผลกระทบต่อคนพื้นราบเท่านั้น เพราะด้วยสภาพเทือกเขาอันสลับซับซ้อนและนโยบายของอังกฤษที่เริ่มมีปัญหากับงบประมาณ จึงไม่ยอมสนับสนุนทางการเงินเพื่อบริหารพื้นที่สูงของพม่า อังกฤษจึงยินยอมให้เจ้าในรัฐต่าง ๆ บนภูเขาสูงอย่างรัฐฉานและคะฉิ่นปกครองตนเองได้ เพื่อแลกกับสิทธิในการสร้างทางรถไฟและสิทธิในการควบคุมนโยบายต่างประเทศและเพื่อลดการปลูกฝิ่นตามกระแสการกดดันจากต่างประเทศ ที่เริ่มมองเห็นผลร้ายจากการเสพฝิ่น แต่พวกเจ้าผู้ปกครองของรัฐต่าง ๆ ในพม่าซึ่งเคยได้รับส่วนแบ่งฝิ่นจากชาวจีนฮั่นเป็นบรรณาการกลับเริ่มสนใจที่จะส่งฝิ่นออกขายไปยังประเทศไทยและพม่าตอนใต้ มากกว่าจะเชื่อฟังคำสั่งของคณะผู้บริหารชาวอังกฤษ ฝิ่นจึงยังคงถูกปลูกต่อไปเพื่อตอบสนองต่อการแสวงหาผลประโยชน์ของพวกเจ้าในรัฐต่าง ๆ บนภูเขาสูง ขณะที่อังกฤษเริ่มถอนตัวออกจากพื้นที่สูงและจำเป็นต้องปลดปล่อยให้พม่าเป็นอิสระหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (Renard, 1996, McCoy, 1991)

ขณะที่ประเทศกลุ่มอินโดจีนที่อยู่ใต้อาณัติของฝรั่งเศสต่างตกอยู่ในสถานการณ์เดียวกันกับจีนและพม่า ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสได้เข้าครอบครองเวียดนามและลาวเป็นประเทศอาณานิคม ผืนดินกลายเป็นสินค้าและแหล่งเก็บภาษีหลักที่ผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสเก็บจากผู้เสพและผู้ปลูก เช่น ชาวม้งและกลุ่มชนบนที่สูงอื่น ๆ ในปีค.ศ.1862 (พ.ศ. 2405) ฝรั่งเศสนำฝิ่นจากอินเดียเข้าสู่เวียดนามแล้วเก็บภาษีฝิ่นในราคาร้อยละ 10 หลังจากนั้น ให้พ่อค้าจีนซึ่งขึ้นทะเบียนเป็นผู้ขายทำการขายให้แก่ผู้เสพ รายได้จากการผูกขาดการค้าฝิ่น ฝรั่งเศสนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการปกครองประเทศอาณานิคม จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เส้นทางขนส่งฝิ่นจากอินเดีย ตุรกี และอินโดจีนถูกตัดขาด ฝรั่งเศสแก้ปัญหาการขาดแคลนฝิ่นดิบด้วยการส่งเสริมให้ชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในประเทศลาวทำการเพาะปลูกอย่างหนัก แต่เพราะความละโมภของฝรั่งเศสที่

ต้องการกำไรจากการเก็บภาษีฝิ่นจำนวนมาก จึงเกิดความขัดแย้งกับชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนภูเขา (McCoy, 1991)

ช่วงเวลาแห่งการอพยพไปบนภูเขาในสถานการณ์การเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ชาวม้ง จีนฮ่อและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ต่างอพยพโยกย้ายถิ่นฐานพร้อมกับนำต้นฝิ่นและความรู้ติดตัวมาตามเทือกเขาเข้าบริเวณเขตติดต่อพม่ากับอินโดจีนเรื่อยมาจนถึงบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ (Boyes & Pirabhan, 1991) ซึ่งกินบริเวณรัฐฉาน อันเป็นที่อยู่ของกลุ่มคะฉิ่น และว่าในเขตประเทศพม่า สันเขาทางภาคเหนือของประเทศไทยและที่ราบสูงซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวม้งในลาว (McCoy, 1991, Tapp, 1990)

ในช่วงศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ระบบการเกษตรของชาวม้งและกลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขาได้ผนวกฝิ่นเข้าสู่ระบบการผลิตและวัฒนธรรมของตนอย่างชัดเจน ซึ่งในระบบการเกษตรได้ให้ความสำคัญกับการปลูกพืชหลัก 3 ชนิด คือ ข้าว ข้าวโพดและฝิ่น (Savina, 1924, Nguyen, 1977 อ้างใน Lee, 1981) บนพื้นฐานความรู้และการจัดการทรัพยากรตามวิถีวัฒนธรรมบนภูเขาของแต่ละกลุ่ม

ขณะที่ในประเทศจีน ภายหลังจากปฏิรูปทางการเมืองในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ฝิ่นทั้งในแง่การบริโภคและการเพาะปลูกเริ่มบรรเทาเบาบางลง รัฐบาลจีนเริ่มรณรงค์กำจัดฝิ่น ห้ามการสูบฝิ่นและขยายพื้นที่การปลูก ฝิ่นจึงถูกโยกย้ายถิ่นฐานไปพร้อมกับกลุ่มคนบนภูเขาที่ได้พัฒนาระบบการค้าไปยังดินแดนสามเหลี่ยมทองคำ และเปลี่ยนฐานการบริโภคจากจีนไปสู่กลุ่มคนอื่น ๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะในกลุ่มทหารสหรัฐอเมริกาที่มารบในช่วงสงครามอินโดจีนและตลาดต่างประเทศ โดยมีแรงขับเคลื่อนจากสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศ

อาจเรียกได้ว่า สามเหลี่ยมทองคำเติบโตขึ้นในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 ภายหลังจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อโลกขาดแคลนฝิ่นเพราะเส้นทางการลำเลียงฝิ่นจากอิหร่านและตุรกีถูกปิดลง ขณะที่สงครามอินโดจีนเริ่มต้นขึ้นภายหลังความขัดแย้งระหว่างลัทธิคอมมิวนิสต์กับลัทธิเสรีนิยมรุนแรงขึ้น

ในประเทศไทย เพราะความขัดแย้งระหว่างลัทธิคอมมิวนิสต์กับลัทธิเสรีนิยม ความหวาดกลัวต่อปัญหาการแผ่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้รัฐบาลสหรัฐโดยสำนักข่าวกรองแห่งชาติสหรัฐอเมริกา หรือ CIA ร่วมมือกับกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลไทยให้การสนับสนุนกองทัพกู้ชาติพรรคก๊กมินตั๋ง ซึ่งเป็นศัตรูกับจีนทำการปกป้องแนวชายแดน และหวังว่าจะนำวิธีคิดแบบเสรีนิยมและประชาธิปไตยกลับเข้าไปในจีนแผ่นดินใหญ่

ได้ โดยรัฐบาลไทยและ CIA ให้การสนับสนุนเครื่องมือ อาวุธ เครื่องบินแก่พรรคก๊กมินตั๋งให้ทำการค้าฝิ่นเพื่อแลกกับการเป็นแนวกันชนต่อต้านและป้องกันคอมมิวนิสต์จากจีนและตามแนวชายแดน

กลุ่มทหารพรรคก๊กมินตั๋งรู้จักแหล่งผลิตฝิ่นแหล่งใหญ่เป็นอย่างดีในเขตภูเขาประเทศพม่า ซึ่งมีคนคะฉิ่นและว่าทำการปลูกฝิ่นให้กับจีนฮ่อ รวมถึงการปลูกฝิ่นของกลุ่มม้งและกลุ่มอื่นๆบนภูเขาในเขตลาว กลุ่มทหารพรรคก๊กมินตั๋งจึงสามารถรับซื้อฝิ่นและเก็บ "ส่วย" จากการค้าฝิ่นที่ผลิตกันในเขตสามเหลี่ยมทองคำเพื่อสนับสนุนกองทัพกู้ชาติของตนเองพอ ๆ กับกลุ่มกู้ชาติอิสระกลุ่มกะเหรี่ยง กองทหารรัฐฉานในเขตประเทศพม่า

เจ้าหน้าที่ CIA ในลาวได้ใช้ผู้นำชาวม้งหลายคนเป็นเครื่องมือทั้งในด้านการเมือง การทหารและการค้ายาเสพติด โดยสนับสนุนให้ม้งในลาวปลูกฝิ่นแล้วรับซื้อมาขายให้กับชาวฝรั่งเศสและอเมริกัน โดยเฉพาะทหารที่ทำการรบอยู่ในเวียดนาม ฝิ่นดิบเหล่านี้ถูกสกัดเป็นเฮโรอีนในพื้นที่ชายแดนบริเวณรอยต่อตามแนวภูเขาของประเทศต่างๆในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำรวมถึงฮ่องกง แล้วผ่านการลำเลียงโดยสายการบินที่ได้รับการสนับสนุนจาก CIA ส่งฝิ่นเข้าไปยังทหารที่รบอยู่ในประเทศเวียดนามและอีกหลายประเทศทั่วโลก (McCoy, 1991)

ฝิ่นในยุคสงครามอินโดจีนจึงกลายเป็นพืชการเมืองที่ถูกใช้แสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มอำนาจหลากหลายกลุ่มเพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ความคิดทางการเมืองและผลประโยชน์ทางการเงินในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำและในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2.4 สรุป

จากการสำรวจข้อมูลและหลักฐานพบว่า ฝิ่นไม่ได้เป็นพืชท้องถิ่นของชาวจีน ชาวม้ง และกลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขาในประเทศจีนมาตั้งแต่แรกเริ่ม แต่ถูกนำเข้ามาจากดินแดนห่างไกลโดยพ่อค้าชาวอาหรับในฐานะเป็นพืชมีค่าจรรยในการรักษาโรค ชาวอินเดีย ชาวจีน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เรียนรู้จักฝิ่นในแง่มุมต่าง ๆ แล้วนำฝิ่นมาปรับประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยปลูกฝิ่นเป็นแปลงเล็กๆ เพื่อใช้เป็นยาภายในครอบครัวและชุมชน

จวบจนถึงยุคทองของการค้นพบดินแดนอาณานิคม การปฏิวัติอุตสาหกรรม และการเกิดขึ้นของลัทธิทุนนิยมของตะวันตกพร้อมกับแนวความคิดเรื่องการค้าเสรี กลุ่มประเทศยุโรปจำเป็นต้องหาแหล่งวัตถุดิบเพิ่มและหาตลาดรองรับสินค้าที่ผลิตมากเกินไปเกินความต้องการ ชาวยุโรปเริ่มเดินเรือเข้าสู่ภูมิภาคเอเชีย โดยเริ่มจากชาวโปรตุเกสในศตวรรษที่ 15 ชาวดัช (ฮอลันดา) ฝรั่งเศสในเวลาต่อมา และอังกฤษในศตวรรษที่ 17 ฝิ่นเริ่มถูกเปลี่ยนสถานะจากยาเป็นสินค้าแลกเปลี่ยน

เพื่อทำการค้า ชาวยุโรปเปลี่ยนรูปแบบการค้าในภาคพื้นนี้ โดยใช้ฝิ่นเป็นสินค้าแสวงหาผลประโยชน์เพื่อทดแทนปัญหาการขาดดุลทางการค้าของตน

ประเทศอังกฤษเริ่มต้นการค้าฝิ่นกับประเทศจีนผ่านบริษัท East India โดยนำฝิ่นดิบที่ปลูกในอินเดียมาขายให้จีน จนชาวจีนติดฝิ่นไปทั่วและรัฐบาลจีนขาดดุลการค้าจำนวนมหาศาล จนกำหนดนโยบายต่อต้านการค้าฝิ่นของชาวอังกฤษ ผลจากความขัดแย้งนำไปสู่สงครามฝิ่นระหว่างจีนกับอังกฤษถึง 2 ครั้ง แต่ผลกลับทำให้จีนสูญเสียเงินจำนวนมหาศาลพร้อมกับยกเกาะฮ่องกงให้แก่อังกฤษและต้องยอมให้อังกฤษนำเข้าฝิ่นอย่างถูกกฎหมาย

ภายหลังสงครามฝิ่นจบลง (ค.ศ.1842) ฝิ่นจากที่เคยผลิตกันในหมู่ชาวจีนและกลุ่มชาติพันธุ์เป็นแปลงเล็ก ๆ เพื่อใช้เป็นยาและสิ่งบันเทิงใจภายในกลุ่มและชุมชน ถูกเปลี่ยนสถานภาพให้กลายเป็นพืชการค้าโดยมีการขยายการผลิตเป็นแปลงขนาดใหญ่ตามการสนับสนุนของรัฐบาลจีนที่ต้องการลดการนำเข้าฝิ่นจากอังกฤษเพื่อลดปัญหาการเงินการคลังของประเทศ

การที่ชาวม้งอาศัยอยู่บนภูเขาสูงและห่างไกลมีพื้นที่เหมาะสมสำหรับการปลูกฝิ่นมากที่สุด ประกอบกับชาวม้งได้พัฒนาความสัมพันธ์กับชาวจีนฮ่อหรือ "พ่อค้าบนภูเขา" ซึ่งเรียนรู้วิธีการค้าขายฝิ่นเพื่อทำกำไรจากอังกฤษในอินเดียและพม่า เหล่านี้ได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาและขยายการปลูกและค้าฝิ่นในยูนนานและทางตอนใต้ของจีน ชาวม้งกับจีนฮ่อจึงสามารถขยายกิจกรรมการปลูกฝิ่นเพื่อขายไปได้อย่างกว้างขวาง ในช่วงศตวรรษที่ 18 นี้เองที่กลุ่มชาติพันธุ์บนภูเขาในประเทศจีน โดยเฉพาะชาวจีนฮ่อและม้งได้ผนวกฝิ่นเข้าสู่ระบบการผลิตและการค้าบนภูเขาและพัฒนาฝิ่นขึ้นเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนร่วมกัน

ระยะต่อมาเมื่อชาวจีนฮ่อและม้งทำสงครามกับกองทหารจีน จีนฮ่อและม้งฝ่ายแพ้ต้องถอยร่นอพยพโยกย้ายถิ่นฐานพร้อมกับนำต้นฝิ่นและความรู้ติดตัวมาตามเทือกเขาบริเวณเขตติดต่อพม่ากับอินโดจีนเรื่อยมาจนถึงบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ กินบริเวณเขตรัฐฉานซึ่งเป็นที่อยู่ของกลุ่มกะฉิ่นและว่าในเขตประเทศพม่า สันเขาทางภาคเหนือของประเทศไทยและที่ราบสูงซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวม้งในลาว

ฝิ่นจากพืชการค้าบนภูเขาเริ่มกลายเป็นพืชการเมือง ภายหลังดินแดนสามเหลี่ยมทองคำเติบโตขึ้นในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 เมื่อสถานการณ์โลกขาดแคลนฝิ่นเพราะเส้นทางการลำเลียงฝิ่นจากอิหร่านและตุรกีถูกปิดลง ขณะที่สงครามอินโดจีนเริ่มต้นขึ้นบนความขัดแย้งระหว่างลัทธิคอมมิวนิสต์กับลัทธิเสรีนิยม และด้วยความขัดแย้งดังกล่าว ความหวาดกลัวต่อการแผ่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้รัฐบาลสหรัฐโดยสำนักข่าวกรองแห่งสหรัฐอเมริการ่วมมือกับกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลไทยให้การสนับสนุน

เครื่องมือ อาวุธ เครื่องปั้น แก้ว กระจก กากิน ตั้งให้ทำการค้าฝิ่นเพื่อแลกกับการเป็นแนวกันชนต่อต้าน และป้องกันคอมมิวนิสต์จากจีนและคอมมิวนิสต์ตามแนวชายแดน กลุ่มทหารพรรคก๊กมินตั๋งซึ่งรู้จักแหล่งผลิตฝิ่นบนภูเขาในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำเป็นอย่างดี จึงสามารถรับซื้อฝิ่นและเก็บ "ส่วย" จากการค้าฝิ่นที่ทำการผลิตในเขตสามเหลี่ยมทองคำเพื่อสนับสนุนกองทัพกู้ชาติของตน

ฝิ่นในยุคสงครามอินโดจีน จากพืชการค้าบนภูเขาถูกเร่งการผลิตให้เพิ่มจำนวนมากขึ้น ในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำเพื่อรองรับตลาดใหญ่จากกลุ่มทหารสหรัฐในเวียดนามและในอีกหลายประเทศ จากการที่ฝิ่นสามารถทำกำไรและหาเงินตราได้อย่างรวดเร็วจากการทำการค้านี้ทำให้ฝิ่นเริ่มกลายเป็นพืชการเมืองบนภูเขาที่ถูกใช้แสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มอำนาจหลากหลายกลุ่มเพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ความคิดทางการเมืองและการกอบโกยผลประโยชน์ทางการเงิน ในดินแดนสามเหลี่ยมทองคำและในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บทที่ 3

ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรม กับวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นของชาวม้งในไทย

“เล่าแย้ง” ลืมตาดูโลกครั้งแรกเมื่อ 80 ปีก่อนในบ้านหลังคาหุบต่ำ มุงด้วยหญ้าคาตีฟากไม้ไผ่ และมีผืนดินต่างพื้นบ้านตามแบบบ้านดั้งเดิมของชาวม้ง เป็นบ้านซึ่งสร้างขึ้นเพื่อหลบหลุมหนาวที่บาดเจ็บจากบนภูสูงและเป็นบ้านที่ง่ายต่อการรื้อทิ้งเพื่อเดินทางไกลตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของการทำไร่ย้ายที่ (Shifting Cultivation)

ก่อนหน้านี้ “เล่าแย้ง” จะเกิดหลายสิบปี ทั้งพ่อและลุงของ “เล่าแย้ง” พร้อมด้วยครอบครัว เครือญาติและลูกบ้าน เคยตั้งรกรากอยู่บนภูสูงในเขตเทือกเขาล้านช้าง ประเทศลาวมานานหลายสิบปี ทำไร่หมุนเวียนเปลี่ยนที่มาหลายสิบปี ในผืนดินทำไร่เหล่านี้มีทั้งไร่ฝิ่น ไร่ข้าวโพดและไร่ข้าวในหุบเขาและบนเทือกเขาสูงอีกหลายต่อหลายแห่งทั้งในฝั่งไทยและฝั่งลาว สลับสับเปลี่ยนกันไปตามระบบการทำไร่ของชาวม้งโดยไม่ได้รู้จักกับเส้นแบ่งเขตแดน

การเผชิญหน้ากับความลำบากและความทุกข์ยากจากสงครามในฝั่งลาว ทำให้พ่อและลุงของเล่าแย้งอพยพครอบครัว เครือญาติและลูกบ้านทั้งหมดข้ามแดนจากฝั่งลาวมาลงหลักปักฐานก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นอย่างถาวรในดินแดนฝั่งไทย ในนามของบ้านแทนธรรม (นามสมมุติ)

จุดเริ่มต้นของบ้านแทนธรรมจึงเกิดขึ้น และบันทึกเรื่องราววิถีวัฒนธรรมของความเป็นชาติพันธุ์ม้งผ่านกาลเวลา ประสบการณ์ กลั่นกรองออกมาเป็นตำนานเรื่องบอกเล่าและดำเนินวิถีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน

ย้อนหลังกลับไปในอดีตเกือบ 100 ปี บ้านแทนธรรม เคยโอบล้อมด้วยภูเขาและป่าอุดมสมบูรณ์ มากพอที่จะทำให้ชาวม้งในขณะนั้นจำนวนกว่า 100 ชีวิต ประมาณ 20 หลังคาเรือนปลูกบ้านเรียงรายกันตามไหล่เขา ชาวม้งบ้านแทนธรรมได้หักล้างทางพงเบิกป่าทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ทำไร่ฝิ่น ปลูกข้าว ข้าวโพด และพืชผักเลี้ยงชีวิตอย่างอุดมสมบูรณ์

ภาพวัฒนธรรมการผลิตฝิ่นของชุมชนม้งบ้านแทนธรรมกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและระบบนิเวศ คือเนื้อหาสาระที่จะนำเสนอในบทนี้ เพื่อสะท้อนภาพลักษณะฝิ่นสำหรับชาวม้งที่ถือเป็นองค์ประกอบของระบบการผลิต ระบบความรู้ในการรักษาพยาบาลภายใต้วัฒนธรรมการผลิตเพื่อการยังชีพ ขณะที่ภาพลักษณะฝิ่นในมุมมองของรัฐและวาทกรรมครอบงำ ฝิ่นเริ่มกลายเป็นภาพยาเสพติดในระดับสากล แต่ในมุมมองรัฐไทยฝิ่นยังคงเป็นสินค้าทำกำไร โดยเนื้อหาสาระจะถูกอธิบายผ่านเหตุการณ์ คำบอกเล่าของชาวบ้านและจากข้อมูลเอกสารเชื่อมโยงกับ

ประวัติศาสตร์ชุมชนม้งและความสัมพันธ์ของชุมชนกับกลุ่มอำนาจจากภายนอก โดยเฉพาะกับรัฐไทยในอดีต ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงและการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือ

1. ช่วงเป็นพืชการดำรงชีพแบบยังชีพ (Subsistence) ของชุมชนชาวม้งที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักประกันเพื่อความมั่นคงในชีวิต บนหลักการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเป็น “ชุมชนแห่งการเรียนรู้” ของชาวม้งจากการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและมนุษย์เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในการยังชีพบนภูเขาส่งสร้างศักยภาพในการพึ่งพิงตัวเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยชาวม้งมีวัฒนธรรมการผลิตพืชและระบบการเกษตรที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของระบบนิเวศ การจัดระบบการผลิต การจัดการระบบแรงงาน ความสัมพันธ์ภายในระบบเครือญาติ และพิธีกรรมความเชื่อในระบบการผลิต ตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์ของชาวม้งกับระบบการค้าในในประเทศไทยที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาล

2. ช่วงเปลี่ยนผ่านจากการผลิตพืชเพื่อการยังชีพไปสู่การผลิตพืชเป็นพืชการค้าเชิงพาณิชย์ (Mass Product) การค่อย ๆ เปลี่ยนคุณค่าของพืชจากหลักประกันความมั่นคงในการยังชีพ จากการขายผลผลิตส่วนเกินไปสู่การผลิตเพื่อการค้ากำไรด้วยแรงกระตุ้นจากสถานการณ์การค้าในระดับโลกและความต้องการพืชจากตลาด ตลอดจนกลุ่มอำนาจจากพ่อค้า ทหาร กลุ่มการเมืองที่มุ่งหาประโยชน์และใช้อิทธิพลในกระบวนการค้าพืช ในแง่นี้ ชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชาวม้งบ้านแทนธรรมได้ทำการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ และจัดระบบต่างๆ ภายในสังคมของตัวเอง เช่น การเปลี่ยนระบบการจัดการที่ดิน การจัดการแรงงาน เป็นต้น เพื่อตอบสนองต่อตลาดการค้าพืชและสถานการณ์จากภายนอก

3.1 พืชกับวัฒนธรรมการผลิตแบบยังชีพ (Subsistence) ของชาวม้ง

(ค.ศ.1917-1945 (พ.ศ.2460-2488) ยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2)

“เล่าแย่ง” คือภาพบอกเล่าประวัติศาสตร์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่บรรพบุรุษของพวกเขาอพยพเดินทางไกลมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีน ประวัติศาสตร์หน้านี้ถูกบันทึกเอาไว้ว่า ชาวม้งต่อสู้กับการรุกรานจากทหารชาวจีน และความยากแค้นทุรกันดารจนอพยพมายังแถบยูนนาน ทางใต้ของประเทศจีน ช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ในยุคที่ดอกฝิ่นเบ่งบานไปทั่วในเมืองจีน ชาวม้งบางส่วนยอมจำนนต่อการทำศึกสงคราม แต่บางส่วนถอยร่นเดินทางไกลจากยูนนานเรื่อยมาจนถึงเขตอินโดจีนอาศัยอยู่บนภูเขาเข้าสู่ประเทศเวียดนามและลาวในเวลาต่อมา (Chan, 1994 อ้างในทรงวิทย์, 2543) แต่เมื่อเกิดความทุกข์ยากและภัยจากสงครามการปะทะกันบนภูเขาในประเทศลาวช่วงการปกครองแบบอาณานิคมโดยฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1883

(พ.ศ.2460) เมื่อฝรั่งเศสขึ้นไปถึงหนองเห็ด เชียงขวาง แหล่งที่ชาวม้งอพยพมาอยู่อาศัยตั้งแต่ปี ค.ศ.1865 (พ.ศ.2408) (McCoy, อ้างแล้ว) ชาวม้งบางส่วนได้อพยพเข้ามายังฝั่งไทยอาศัยอยู่ตาม รอยตะเข็บชายแดนบริเวณชายแดนไทย-ลาว จังหวัดเชียงราย บนดอยช้าง ดอยผาม่ม อ.เทิง ดอยหลวง อ.เชียงของ ดอยน้ำบง ดอยนาง ดอยผาแดง ดอยภูลังกา ที่ อ.เชียงคำ ซึ่งเป็นเทือกเขาเดียวกับภูเขาในเขตล้านช้างของประเทศลาว (บุญช่วย, 2499) และเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งรกรากอันยาวนานจวบจนปัจจุบัน

หมู่บ้านแทนธรรมมีรกรากของการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน โดยประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านแทนธรรมเริ่มขึ้นเมื่อประมาณปีค.ศ.1917-1945 (พ.ศ. 2460 - 2488) บนภูเขาสูงประมาณ 1,200 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลบริเวณตะเข็บชายแดนไทย - ลาว

พื้นที่รายรอบหมู่บ้านประกอบไปด้วยป่าอันอุดมสมบูรณ์และภูเขาสูงที่ไม่ได้แยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพียงกลุ่มชนเดียว หากแต่ทางฟากฝั่งตะวันตกเป็นที่ตั้งของเครือญาติชาวม้ง บ้านชาวเมี่ยนและจีนฮ่ออีกหลายหมู่บ้านที่อยู่บนภูสูงห่างออกไปตลอดทางหลายสิบกิโลเมตร ส่วนฟากฝั่งตะวันออก คือ ฝั่งลาว ดินแดนที่เคยจากมา ขณะที่ต่ำลงไปจากยอดดอย คือ ถิ่นฐานของคนเมือง และตลาด ที่ซึ่งชาวม้งบ้านแทนธรรมต่างมาลงไปหาซื้อของใช้จำเป็นปีละครั้ง

ในยุคเริ่มต้นบ้านแทนธรรมมีเพียง 3 แซ่สกุล ได้แก่ แซ่หาง ย่าง ไช้ มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 10 - 15 หลังคาเรือน หลังคาเรือนหนึ่งจะประกอบไปด้วยครอบครัวหลายครอบครัว ประมาณ 2 - 4 ครอบครัวอาศัยอยู่รวมกัน หมายถึง ครอบครัวของพ่อแม่และลูกชายหรือลูกสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานกับครอบครัวของลูกชายคนโต คนรอง และคนอื่น ๆ ซึ่งแต่งงานไปแล้วแต่ไม่ได้แยกบ้านที่อยู่อาศัย

วิถีชีวิตของชาวม้งบ้านแทนธรรมทำการเกษตรแบบไร่ย้ายที่ ปลูกพืชหลักคือข้าวเพื่อบริโภคภายในครอบครัว ข้าวโพดเพื่อการเลี้ยงสัตว์ และฝิ่นเพื่อบริโภคและขายผลผลิตส่วนเกิน ในแต่ละไร่จะปลูกพืชผักเพื่อการบริโภคควบคู่ไปด้วย ตลอดจนมีการเลี้ยงสัตว์หลัก ๆ คือ ไก่ หมู วัว ควาย เพื่อบริโภคและใช้ในพิธีกรรม และม้า ล่อเพื่อใช้ในการเดินทาง

3.1.1 ระบบการผลิตฝิ่นเพื่อการยังชีพกับชุมชนแห่งการเรียนรู้

ระบบการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนชาวม้งบ้านแทนธรรมตั้งอยู่บนหลักการ "จริยศาสตร์แห่งการยังชีพ" (Subsistence Ethic) (Scott, 1976) หลักการที่เป็นไปเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตและศักยภาพในการพึ่งพิงตัวเองให้อยู่รอดอย่างมีประสิทธิภาพผ่านการปรับเปลี่ยนดัดแปลงแก้ไขเรียนรู้วิถีชีวิตของตนเองกับธรรมชาติและเงื่อนไขแวดล้อมภายนอก

การปรับประยุกต์ตัวเองกับความรู้ และการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ในปฏิสัมพันธ์ของตนเองกับธรรมชาติและเงื่อนไขแวดล้อมภายนอกอาจทำให้เราบอกได้ว่า ชุมชนชาวม้งเป็น "ชุมชนแห่งการเรียนรู้" (Learning Community) (Yos, 2002) ที่สร้างตัวเองขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ มนุษย์และสภาพแวดล้อมภายนอก ที่ส่งผลให้ชาวม้งต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ การปรับประยุกต์ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่จำเป็นต่อการผลิต ไม่ว่าในเรื่อง การจัดการทรัพยากรพันธุกรรมที่สะท้อนให้เห็นจากความหลากหลายของพันธุ์พืชผักในระบบการผลิตในไร่ข้าว ไร่ฝิ่นและไร่ข้าวโพด เพื่อความมั่นคงด้านอาหาร และการยังชีพบนภูเขา ตลอดจนการสร้างและปรับระบบการจัดการทรัพยากร การจัดการป่าต้นน้ำ การสร้างและบำรุงรักษาระบบน้ำ การจัดการที่ดิน แรงงาน การตัดฟันโค่นเผาในการทำไร่ ความจำเป็นในการจัดการทรัพยากรทำให้กระบวนการเรียนรู้หรือภูมิปัญญาของชาวม้งยังเชื่อมโยงไปถึงระบบความเชื่อและพิธีกรรมซึ่งเป็นพื้นฐานของการใช้อำนาจในชุมชนเพื่อออกกฎระเบียบกระบวนการเรียนรู้อันมีพื้นฐานมาจากหลักคิดเรื่อง "จริยศาสตร์แห่งการยังชีพ" ทำให้วิถีคิดของชาวม้งเน้น "การแลกเปลี่ยนแบบสมดุล" ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (Yos, 2002) เป็นวิถีคิดที่สะท้อนออกมาในรูปของการแลกเปลี่ยนแรงงานและโลกทัศน์แห่งการแบ่งปัน

บนหลักการจริยศาสตร์แห่งการยังชีพในชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชาวม้งจำเป็นต้องอธิบายภาพระบบการผลิตฝิ่นและพืชอื่นๆ ผ่านความสัมพันธ์ของระบบต่างๆ 7 ระบบ ซึ่งเป็นหัวใจหลักของระบบการผลิตเพื่อการยังชีพของชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชาวม้ง ได้แก่ ระบบการทำไร่ ย้ายที่ ระบบการจัดการแรงงาน การจัดการที่ดิน ความรู้ในการผลิตฝิ่นและการจัดการทรัพยากร การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในไร่ฝิ่นควบคู่ไปกับไร่ข้าว ข้าวโพด พิธีกรรมความเชื่อในทางวัฒนธรรมและเครือข่ายความสัมพันธ์การเดินทางดังรายละเอียดต่อไปนี้

ระบบแรก การทำไร่ย้ายที่ (Shifting Cultivation) และวัฏจักรชีวิต การทำไร่ย้ายที่ของชาวม้งบ้านแทนธรรมเป็นการทำไร่บนที่สูงในรูปแบบของการตัดฟันโค่นเผา (Slash and Burn Cultivation) ที่เรียกว่า Long Cultivation - Very Long Fallow or Abandonment (Khunstadter, 1978) เป็นการใช้ที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกอย่างยาวนาน แล้วทิ้งป่าให้ฟื้นตัวในระยะเวลาอันยาวนาน โดยเริ่มต้นจากการตัดฟันถางป่าให้เป็นแปลงเล็ก ๆ ตัดฟันไม้ใหญ่ลงแล้วทิ้งไว้จนแห้ง รอเวลาเผา เพื่อเปิดพื้นที่โล่งเตียน จากนั้น จึงใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกพืชในระยะสั้น ๆ พืชหลักในการเพาะปลูกแบบตัด ฟัน โค่น เผา คือ ข้าว ข้าวโพด ฝิ่นและพืชผักหลากหลายชนิดที่เป็นไปเพื่อการยังชีพและขายส่วนเกินจากการผลิต โดยชาวม้งบ้านแทนธรรมจะปลูกข้าวและพืชผักหลาก

หลายชนิดในไร่ข้าวแปลงหนึ่งที่อยู่ต่ำจากยอดดอยและห่างไกลจากตัวหมู่บ้านลงไป อีกแปลงหนึ่งปลูกผืนกับข้าวโพดหรือแยกแปลงปลูกข้าวโพดโดยเฉพาะ ภายในสองสามแปลง นอกจากปลูกพืชหลักแล้วยังคงปลูกพืชผักที่เป็นอาหารในชีวิตประจำวันด้วยเช่นกัน แปลงผืนและข้าวโพดนี้ชาวม้งนิยมใช้ที่ดินเพื่อปลูกผืนและข้าวโพดเป็นเวลายาวนานกว่า 5 ปี ขณะที่แปลงไร่ข้าวจะปลูกเพียงหนึ่งหรือสองปีเท่านั้น เมื่อเสร็จสิ้นการเพาะปลูกครบรอบในปีหนึ่ง ก็จะทิ้งที่ดินเอาไว้เป็นระยะเวลานานเพื่อให้ป่าฟื้นฟูสภาพคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

ในแต่ละหลังคาเรือนของชาวม้งบ้านแทนธรรมจะมีผืนไร่ 2-3 ผืนหลัก คือ ไร่ข้าว ไร่ข้าวโพด และไร่ผืน ในไร่ข้าวโพดและไร่ผืนอาจปลูกเป็นระบบผสมโดยแบ่งช่วงเวลาในการปลูกที่สัมพันธ์กัน พื้นที่ในการทำไร่ข้าวโพดและไร่ผืนจะอยู่รายรอบหมู่บ้าน เพราะลักษณะการตั้งหมู่บ้านของชาวม้งมักตั้งอยู่บนยอดดอยสูงจึงเหมาะสมกับการปลูกผืนและข้าวโพด ส่วนไร่ข้าวจะอยู่ในหุบเขาต่ำลงไป เพราะข้าวให้ผลผลิตดีในที่ ๆ มีอากาศหนาวเย็นน้อยกว่า

ในไร่ข้าวของหนึ่งหลังคาเรือน คือ ไร่ผืนใหญ่หรือไร่ประกอบหลาย ๆ ผืนที่ผ่านการคิดคำนวณภายในปีหนึ่ง ๆ ว่า มีจำนวนคนในครัวเรือนเท่าใด จากนั้นทำการปลูกข้าวให้ได้พอเพียงกับจำนวนคนภายในหลังคาเรือนพร้อม ๆ กับการคิดคำนวณพื้นที่ในการปลูกข้าวและแรงงานภายในหลังคาเรือนนั้น ชาวม้งบ้านแทนธรรมหลายครอบครัวที่พักอาศัยอยู่ภายในหลังคาเรือนเดียวกันต่างบริโภคข้าวจากผืนไร่เดียวกัน คิดคำนวณ จัดแบ่งแรงงานเพื่อมาร่วมกันสร้างผืนไร่ข้าวปลูกกินกันภายในปีหนึ่ง ๆ ลักษณะการทำไร่ข้าวเช่นนี้ เป็นไปตามหลักคิดของชาวม้งบ้านแทนธรรมที่ถือว่า "อยู่ร่วมบ้านหลังเดียวกัน กินข้าวด้วยกัน"

เมื่อหมดรอบปีหนึ่ง ๆ ชาวม้งบ้านแทนธรรมจะปล่อยให้ไร่ข้าวให้กลับคืนสู่ผืนป่าอีกครั้ง แล้วเสาะหาผืนใหม่ในพื้นที่ใกล้เคียงหรืออยู่ห่างไม่เกินระยะทางเดินและต่างม้าไปถึง เพื่อเริ่มต้นสร้างผืนไร่ข้าวในปีต่อไป ด้วยแรงงานที่มีมากพอจากทุกคนในหลังคาเรือนและการแลกเปลี่ยนแรงงานจากเครือญาติช่วยกันตัดฟันต้นไม้เพื่อปลูกข้าวประกอบกับผืนป่าที่ยังคงมีมากพอ ทำให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมไม่ได้เป็นห่วงเรื่องปากท้องแต่อย่างใด

ส่วนไร่ผืนของชาวม้งบ้านแทนธรรม เป็นไร่ที่อยู่ใกล้บ้าน ทุกรอบครัวในหลังคาเรือนต่างแยกออกไปหักร้างถางพงและปลูกผืนเองด้วยแรงงานภายในครอบครัว ลักษณะการทำไร่ผืนของชาวม้งเช่นนี้เป็นไปตามหลักคิดที่ถือว่า "ผืนเป็นเงินและเป็นทรัพย์สินของแต่ละครอบครัว" สำหรับไร่ข้าวโพด ชาวม้งบ้านแทนธรรมอาจแบ่งเป็นการปลูกผสมสลับกับไร่ผืนหรือบางบ้านอาจแยกไร่ข้าวโพดต่างหากถ้ามีที่ดินและแรงงานมากพอ

ในวัฏจักรชีวิตในการทำเกษตรของผืนไร่ 3 ผืนหลักของชาวม้งนั้นเริ่มต้นด้วยการที่ชาวม้งคัดเลือกผืนป่าธรรมชาติ (Primary Forest) ที่มีไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ หรือป่าทุติยภูมิ (Secondary Forest) ที่ป่ายังคงรกครึ้ม มีดินอุดมสมบูรณ์ ถือว่าอยู่ในเขตป่าดิบแล้งไปจนถึงป่าดิบชื้นในที่ที่มีอากาศหนาวเย็น และมีความชื้นสูง (Khunstadter, 1978) หลังจากคัดเลือกพื้นที่ในช่วงมกราคมแล้ว เดือนต่อมาจะทำการตัดฟันแผ้วถางป่าแล้วทิ้งไม้เอาไว้ให้แห้งประมาณ 1-1 เดือนครึ่งจึงถึงเวลาเผาไร่ เพื่อให้ไฟทำหน้าที่ปรับธาตุอาหารในดินให้สูงขึ้น จากนั้นผู้หญิงจะเตรียมคัดเมล็ดพันธุ์ข้าว ข้าวโพดและพืชผักที่จะปลูกในไร่ข้าวออกมาคอยท่า เมล็ดพันธุ์ข้าวโพดและพืชผักจะถูกหยอดลงในไร่ข้าวโพดเมื่อเผาไร่ไปได้ประมาณ 1 สัปดาห์ แล้วจึงไปขุดต่อไม้ในไร่ข้าว จากนั้นจะรอเวลาช่วงปลายเดือนเมษายน เมื่อฝนตกลงมาจนดินจุ่มน้ำ จึงถึงเวลาลงเมล็ดข้าวและพืชผัก พร้อมกับหาเวลาเตรียมไปถางหญ้าในไร่ข้าวโพด จากนั้นประมาณ 1 – 2 เดือนเมื่อปล่อยเวลาให้ต้นข้าวและข้าวโพดเติบโต ผู้หญิงม้งจึงเข้าไปเก็บหญ้าในไร่ข้าว และไร่ข้าวโพด ส่วนผู้ชายเข้าป่า ล่าสัตว์ เก็บของป่ามาบริโภคและเตรียมขายผลผลิตส่วนเกิน

เมื่อข้าวโพดเริ่มแตกดอกออกผลในเดือนกรกฎาคม - สิงหาคม ชาวม้งหญิงชายจึงเตรียมเกี่ยวข้าวโพดและเก็บพืชผักบางชนิดในไร่ข้าวและไร่ข้าวโพด ในเดือนนี้ ชาวม้งต้องเตรียมพลิกหน้าดิน เก็บหิน เพื่อใช้สำหรับปลูกฝิ่น พร้อมกับที่ผู้หญิงเข้าไปในไร่ข้าวเพื่อเก็บหญ้าที่ขึ้นรกสำหรับการพลิกหน้าดินในไร่ข้าวโพดเพื่อกลบฝังนี้ เป็นความรู้พื้นบ้านในการอนุรักษ์ดินไว้ใช้ได้นานปีอีกด้วย จากนั้น ผู้หญิงจะคัดเมล็ดพันธุ์ฝิ่นและพืชผักหลากหลายชนิดเตรียมลงปลูกในหลุมระหว่างแนวข้าวโพด เดือนกันยายนจึงนำฝิ่นพันธุ์เบาลงปลูกก่อนพร้อมกับพันธุ์ผัก และเตรียมไปเกี่ยวข้าวพันธุ์เบาในไร่ข้าวได้ ระหว่างนี้ผู้หญิงม้งจะไปเก็บหญ้าในไร่ข้าวอีกรอบ เดือนตุลาคมจึงลงฝิ่นพันธุ์หนัก ถางหญ้าในไร่ฝิ่น เกี่ยวข้าวเบาและตากข้าวเอาไว้ แล้วนำข้าวต่างมาขึ้นคอยกกลับเข้ายุ้งฉางในบ้านเพื่อเตรียมไว้ในงานพิธีปีใหม่ จากนั้น จึงรอเวลาเกี่ยวข้าวปี ซึ่งถือว่าเสร็จภารกิจจากงานในไร่ข้าว เมื่อไร่ข้าวถูกเก็บเข้ายุ้งฉางเสร็จสิ้น จะเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ดอกฝิ่นร่วงโรยพร้อมที่สำหรับการกรีดเพื่อนำน้ำยางออกจากดอกกลายเป็นฝิ่นดิบใช้เป็นประโยชน์ในทางยาและขายหรือต้มเป็นฝิ่นสุกส่งให้พ่อค้าที่มารับซื้อ การกรีดฝิ่นเป็นช่วงเวลาที่ยาวนานระหว่างเดือนมกราคม - กุมภาพันธ์ เมื่อกรีดฝิ่นเสร็จรอเวลาขาย แล้วจึงเริ่มต้นฤดูกาลใหม่ที่ต้องเตรียมแผ้วถางป่าเพื่อเพาะปลูกในปีต่อไป

วัฏจักรในระบบการผลิตพืชหลัก 3 ชนิดนี้จะเกิดขึ้นได้จำต้องผ่านการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์จากธรรมชาติที่ชุมชนชาวม้งจึงถือเป็นชุมชนบนที่สูงแห่งหนึ่งของโลกที่เผชิญหน้ากับการขาดแคลนที่ดินที่มีคุณภาพในการเพาะปลูก ระบบการทำไร่ย้ายที่จึงเป็นระบบเกษตรแบบหนึ่ง

ที่ชุมชนมั่งเรียนรู้และดำเนินสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผนวิถีวัฒนธรรม เป็นการเรียนรู้การจัดการระบบนิเวศเกษตรในป่าเขตร้อนบนภูเขา ที่โดยทั่วไปมักมีคุณภาพดินต่ำ มีแร่ธาตุอาหารน้อย แต่มีความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและสัตว์มาก การตัดฟันโค่นเผาในระบบการเกษตรแบบทำไร่ย้ายที่จึงเป็นการเรียนรู้และดัดแปลงธรรมชาติ โดยการปรับสภาพป่าแปลงเล็กๆ และเปลี่ยนป่าไปตามขั้นตอนด้วยการเปิดช่องว่างของป่าเป็นพื้นที่ทำไร่และตัดฟันพืชอื่นๆ ซึ่งเป็นคู่แข่งของพืชที่ต้องการปลุกออกไป แล้วใช้แร่ธาตุที่มีอยู่ทั้งหมดในดินไปหล่อเลี้ยงพืชอาหารบางชนิดที่สนใจปลูกเท่านั้น (Rambo, 1981)

ระบบที่สอง การจัดการระบบแรงงาน ชาวหมู่บ้านแทนธรรม มีคำพูดที่ว่า "ข้าวกินร่วมในบ้าน ผืนเป็นเงินเก็บเพื่อซื้อลูกสาวและงานศพ" คำพูดดังกล่าวไม่เพียงสะท้อนการจัดระบบการผลิตของชาวมั่งในวิถีชีวิตประจำวันในอดีตที่จัดแบ่งไร่ข้าวเป็นผลผลิตของครัวเรือนในบ้านกับไร่ผืน ซึ่งเป็นผลผลิตของครอบครัวออกจากกันเท่านั้น แต่ยังให้ภาพการจัดแบ่งระบบแรงงานภายในความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติและการให้คุณค่าต่อแรงงานที่แตกต่างกันด้วย

กล่าวคือ ชาวมั่งจะทำการปลูกข้าวและผืนด้วยระบบแรงงานที่แบ่งแยกกันอย่างชัดเจนระหว่างหน่วยครัวเรือน เครือญาติกับหน่วยครอบครัว ทำให้การจัดแบ่งรายได้และเงินทองแตกต่างกันไปด้วย โดยในไร่ข้าว ชาวมั่งจะปลูกข้าวด้วยแรงงานจาก หน่วยครัวเรือน (คนที่อยู่ร่วมบ้านเดียวกันอาจมีหลายครอบครัว) และแลกเปลี่ยนแรงงานภายในระบบเครือญาติ ทุกคนในหลังคาเรือนที่กินข้าวร่วมกันภายในบ้านจะต้องลงแรงเพื่อตัดฟันโค่นเผาแปรเปลี่ยนผืนป่าให้เป็นไร่ข้าวเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ส่วนไร่ผืนนั้น หน่วยครอบครัว เป็นแรงงานหลักที่ลงแรงเปลี่ยนผืนเป็นเงินนำมาใช้จ่ายภายในครอบครัว

ในไร่ผืน ครอบครัวหนึ่งซึ่งมีสามี-ภรรยา หรือมีพ่อแม่ลูกชาย หรือลูกสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน จะร่วมกันหักร้างทางพงหรือแลกเปลี่ยนแรงงานภายใต้ระบบเอามื้อ - เอวั้นระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้านเพื่อทำการปลูกผืนในแปลงผืนของแต่ละครอบครัว โดยส่วนใหญ่เมื่อบุกเบิกหรือหักร้างทางพงแล้ว แต่ละครอบครัวมักมีพื้นที่ในการทำไร่ผืนครอบครัวละประมาณ 1 - 2 ไร่เท่านั้น เนื่องจากการปลูกผืนมีความละเอียดอ่อนทั้งการเลือกพื้นที่ การปลูก การดูแลและการกำจัดวัชพืชที่ต้องใช้เวลามาก ครอบครัวหนึ่ง ๆ หากใช้แรงงานภายในครอบครัวจะไม่สามารถทำไร่ผืนได้กว้างมากนัก และด้วยเหตุผลที่การปลูกผืนไปขึ้นอยู่กับแรงงานภายในครอบครัว การปลูกผืนแต่ละครั้งจึงต้องผ่านการคิดคำนวณอย่างหนักว่าครอบครัวจะมีแรงงานมากพอในการพลิกหน้าดินเพื่อกลบฝังวัชพืชหรือกรดน้ำยางผืนได้เพียงพอในปีหนึ่ง ๆ หรือไม่

สำหรับพื้นที่ไร่ผืนประมาณ 1-2 ไร่ที่บุกเบิกและผลิตผืนขึ้นโดยแรงงานภายในครอบครัวจะได้น้ำยางเป็นผืนดิบประมาณ 1 - 2 จ้อยส์¹ ซึ่งมีราคาขายในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองประมาณจ้อยส์ละ 500 - 700 บาท

เมื่อกรีดยอดผืนจนได้น้ำยางผืนดิบจำนวน 1 - 2 จ้อยส์ (42-84 ห้องหรือ 1.6 - 3.2 กิโลกรัม) ชาวหมู่บ้านแทนธรรมจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ เก็บเป็นยา ของต้อนรับแขกและจ่ายเป็นค่าตอบแทนต่าง ๆ จำนวน 3 ห้อง (115 กรัม) เป็นภาษี 1-3 ห้อง (38 - 114 กรัม) ที่เหลือประมาณ 36-38 ห้อง (1,368 - 1,447 กรัม) จึงขายผลผลิตส่วนเกิน ซึ่งใน 1 ครอบครัวจะมีเงินที่เป็นรายได้จากการขายผืนส่วนเกินประมาณปีละ 500 - 1,400 บาท

ในจำนวนเงินดังกล่าว แต่ละครอบครัวจะแบ่งเงินที่ได้จากการขายผืนออกเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เพื่อซื้อของใช้ที่จำเป็น ได้แก่ น้ำมัน เกลือ เทียนไข เสื้อผ้า เหยียดเงิน เครื่องเงินและอื่นๆ เงินส่วนที่เหลือจะเปลี่ยนเป็นเงินแท่งสะสมไว้สำหรับค่าสินสอดค่าใช้จ่ายในงานศพและความจำเป็นอื่น ๆ

ระบบที่สาม ระบบการจัดการที่ดิน ชาวม้งมีคำกล่าวในเรื่องที่ดินว่า " ใครจับจองผืนป่าก่อน ได้ที่ทำกินก่อน" หมายถึงว่า เมื่อใครไปคัดเลือกพื้นที่แล้วมองเห็นว่าพื้นที่บริเวณนั้นเหมาะสมในการทำการเกษตรและต้องการเป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ก็จะแสดง "สิทธิในการใช้ประโยชน์" (Userfruct) ในที่ดินนั้น โดยการทำเครื่องหมายแสดงหลักเขตเอาไว้ เมื่อคนอื่นมาเห็นก็จะไม่เข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว

ในอดีต หลักการ "ใครจับจองผืนป่าก่อน ได้ที่ทำกินก่อน" นี้ ไม่ประสบปัญหาการแย่งชิงที่ดิน เพราะว่า มีผืนป่าที่สามารถพลิกถางให้เป็นไร่เพื่อทำการเกษตรได้เป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ ในระบบการจัดการที่ดินของชาวม้ง ถือว่า การแย่งที่ดินทำกินระหว่างคนม้งด้วยกันเป็นการดูถูกกัน แต่หากชาวม้งบ้านแทนธรรมประสบปัญหาความไม่ชัดเจนในที่ดิน หรือเกิดความขัดแย้งกันในเรื่องที่ดิน พวกเขาจะมีระบบการให้ความเป็นธรรม โดยผู้นำและผู้อาวุโสของชุมชนจะเข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยและแก้ปัญหาได้อย่างลงตัว

โดยทั่วไป เมื่อพบว่า ที่ดินดังกล่าวมีคนเข้าไปถือ "สิทธิการใช้" แล้วผู้ที่มาทีหลังจะออกไปค้นหาที่ดินหรือผืนป่าแห่งใหม่เพื่อเตรียมที่ไว้ นอกจากนี้ โดยวัฒนธรรมของชาวม้ง ระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างเครือญาติและคนในแซ่สกุลเดียวกันมีความเข้มแข็งอย่างมาก เมื่อพบว่า เครือญาติใกล้ชิดในแซ่สกุลเดียวกันไม่มีที่ดินทำกิน บรรดาญาติพี่น้องจะแบ่งปันที่ดินให้ โดย

¹ 1 จ้อยส์เท่ากับ 42 ห้องหรือ 1.6 กิโลกรัม

อาจแบ่งออกเป็นกาให้ที่ดินเปล่าเพื่อไปทำประโยชน์โดยตรง การยอมให้ที่ดินทำกินชั่วคราวเพื่อแลกเปลี่ยนกับแรงงาน และระบบการให้ยืมที่ดินทำกินภายในระยะเวลาที่ตกลงกัน เป็นต้น ดังนั้น ปัญหาการแย่งที่ดินกันภายในหมู่บ้านในอดีตจึงเกิดขึ้นน้อยมาก ปี ๆ หนึ่งมีการทะเลาะเบาะแว้งเกี่ยวกับที่ดินไม่เกิน 2-3 ครั้ง ซึ่งผู้นำและผู้อาวุโสในชุมชนสามารถไกล่เกลี่ยให้ตกลงกันได้เสมอ

ระบบที่สี่ ความรู้ในระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร คำกล่าวที่ว่า “ผืนปลูกที่เย็น ข้าวปลูกที่ร้อน” ของชาวม้งบ้านแทนธรรมสะท้อนให้เห็นการเรียนรู้สั่งสมประสบการณ์มาจากธรรมชาติและระบบนิเวศน์บนภูเขาตลอดจนเงื่อนไขจากสภาพแวดล้อมภายนอก

จากคำกล่าวข้างต้น เราจึงเห็นชาวม้งบ้านแทนธรรมในอดีตที่ม้าลงจากดอยสูงเพื่อไปปลูกข้าวในที่ต่ำลงไป ที่ซึ่งข้าวจะสามารถแตกรวงให้ผลผลิตสูงเมื่อปลูกในที่อากาศไม่เย็นและน้ำค้างไม่จัดเกินไป ขณะที่พื้นที่ปลูกฝิ่นกลับอยู่บนยอดดอยบริเวณที่ตั้งบ้านซึ่งมีความสูงตั้งแต่ประมาณ 1,000 เมตรจากระดับน้ำทะเลขึ้นไปและมีอากาศหนาวเย็นเหมาะสำหรับต้นฝิ่นและอยู่ในเขตป่าดิบแล้งและป่าดิบชื้น

นอกจากนี้ ความรู้ในการจำแนกแยกแยะพันธุ์พืช ลักษณะดิน และบริเวณที่ปลูกเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวม้งบ้านแทนธรรมจำต้องเรียนรู้จากธรรมชาติเพื่อให้ได้ผลผลิตตามที่ต้องการ อย่างเช่น การจำแนกพันธุ์ฝิ่นให้มีหลากหลายพันธุ์ การสังเกตลักษณะดอกที่มีหลากสี ทั้ง ขาว แดง บานเย็น ม่วง สีเลือดหมู แต่ละสีแต่ละพันธุ์มีคุณสมบัติแตกต่างกัน รวมไปถึงพันธุ์ฝิ่นแต่ละชนิดก็เหมาะสำหรับปลูกในพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันด้วย การคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม และการคัดเลือกพันธุ์ฝิ่นที่ถูกต้องจะทำให้ได้ผลผลิตฝิ่นมาก ได้คุณภาพของน้ำยางฝิ่นที่ดี ชาวม้งจดจำว่า พันธุ์ฝิ่นดอกสีเลือดหมู คือฝิ่นที่ดีที่สุด เพราะได้น้ำยางฝิ่นที่เหนียวและมีรสชาติดี แต่ต้องปลูกในพื้นที่ที่มีแสงแดดน้อย (ทรงวิทย์, 2542) ส่วนการปลูกฝิ่นให้ได้ผลดีนั้น ชาวม้งเรียนรู้ว่า จะต้องจัดแบ่งพื้นที่การปลูกฝิ่นให้เหมาะสมกับพันธุ์ฝิ่น ได้แก่ พื้นที่ที่มีแสงแดดมาก (เตี ต้า ย่าง) พื้นที่ลักษณะนี้จะรับแดดได้ทั้งวัน ชาวม้งจะนิยมปลูกฝิ่นพันธุ์เบาหรือฝิ่นดอก ซึ่งเป็นฝิ่นที่อายุสั้นประมาณ 4-5 เดือน ให้ผลผลิตเร็วและสามารถเก็บเกี่ยวได้ก่อน แต่ฝิ่นพันธุ์เบาจะให้ผลผลิตฝิ่นที่ไม่ค่อยมีคุณภาพและรสชาติไม่ดีเท่าที่ควร เมื่อใช้สูบจะเผาไหม้เร็วและเผาไหม้หมดไม่เหลือเถ้าฝิ่นให้น้ำกลั้บมาสูบใหม่ได้อีก และ พื้นที่ที่มีแสงแดดน้อย (เตี ฮ่ญ) เป็นพื้นที่ที่มีภูเขาบังหรือพื้นที่ไหล่เขาจะรับแดดได้เพียงครึ่งเช้าหรือครึ่งบ่ายเท่านั้น พื้นที่นี้จะต้องหว่านฝิ่นพันธุ์หนักหรือฝิ่นปี ซึ่งมีอายุการเติบโตนานกว่า 6 เดือน แต่เมื่อปลูกแล้วจะได้ฝิ่นดิบจำนวนมาก เป็นฝิ่นคุณภาพ รสชาติดี มีความเหนียวสูง เมื่อสูบจะเผาไหม้ช้าและเมื่อเผาไหม้แล้วยังคงเหลือเถ้าฝิ่นที่สามารถนำมาสูบใหม่ได้อีก

ในระบบความรู้ของชาวม้ง การปลูกฝิ่นจำเป็นจะต้องรู้จักลักษณะพืชบางชนิด ประกอบเพื่อตัดสินใจคัดเลือกพื้นที่ปลูกฝิ่นด้วย เช่น หากพื้นที่ที่มีพืชตระกูลข่าปาชนิดหนึ่งที่ชาวม้ง เรียกว่า (ฮ) ขง ล้า หรือบริเวณป่าไผ่บางชนิดมีลักษณะลำต้นเล็กใบใหญ่เวลาโตเต็มที่จะโค้งโน้มลงสู่พื้น เรียกว่า ไม้ข้อดหรือ ไม้ออลอ ต้นตะไคร้ต้น พันธุ์ไม้ประเภทส้มโอป่า หรือ ต้น นาญ เตื่อ หรือที่ ชาวม้งเรียกว่า เย้าก็ล้า บริเวณดังกล่าว ชาวม้งเรียนรู้ว่า เป็นบริเวณที่มีดินดีเหมาะสำหรับการปลูกฝิ่น แต่ไม่เหมาะสำหรับการปลูกข้าวเพราะต้นข้าวเหี่ยวใบและได้ผลผลิตน้อย (จันทบูรณ์, 2526 (ช))

นอกจากนี้ การพิจารณาเนื้อดินประกอบการปลูกฝิ่นและข้าวหรือพืชอื่นก็เป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบการผลิต โดยในระบบความรู้ของชาวม้งจำแนกดินออกเป็น 5 ประเภท ดินที่ดี คือ มีเนื้อดินแท้ๆ เรียกว่า "เบงทือ" คือเนื้อดินที่ไม่มีทรายปนไม่ว่าทรายละเอียดหรือหยาบและมีอนุภาคของดินเหนียวปะปนมากกว่าดินชนิดอื่น ในเนื้อดินที่ดีเหล่านี้ แบ่งออกเป็นดินสำหรับการปลูกข้าวไร่ที่เน้นการปลูกข้าวด้วยดินแท้ ส่วนดินเพื่อปลูกข้าวโพดและฝิ่นแบ่งออกเป็น 9 ประเภท แต่ประเภทที่ปลูกฝิ่นและข้าวโพดได้ คือ ดินที่มีเนื้อดินแท้และดินผสม (จันทบูรณ์, เพิ่งอ้าง)

ส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ระบบการจัดการทรัพยากรป่าและน้ำที่ถูกกำกับดูแลโดยกฎเกณฑ์ความเชื่อเรื่องผีและกฎเกณฑ์ทางสังคมของชุมชน ระบบการจัดการทรัพยากรดังกล่าวก็เพื่อเอื้อประโยชน์ในการเป็นแหล่งอาหารและน้ำที่สำคัญของชุมชนในการดำรงชีวิตอยู่บนภูเขา

ในระบบการจัดการทรัพยากรป่าของชาวม้งได้แบ่งป่าออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทแรก ปาดงแข็ง โดยชุมชนชาวม้งจะเลือกต้นไม้ต้นหนึ่งมีความสูงที่สุดและมีลักษณะดีที่ขึ้นอยู่บนเขาสูงที่สุดทางทิศตะวันออกบริเวณใกล้หมู่บ้านให้เป็นที่ตั้งสถิตของผีเพื่อทำหน้าที่คุ้มครองมนุษย์ สัตว์ ดิน น้ำ และป่าให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดปี บริเวณป่าดังกล่าวจะห้ามไม่ให้มีการตัดต้นไม้ทำลายป่า ซึ่งหากใครละเมิดจะทำให้ผีไม่พอใจ ชุมชนอาจถูกลงโทษด้วยภัยพิบัติต่างๆ ได้ ปาดงแข็งจึงกลายเป็นป่าที่มีความสำคัญและเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเป็นแหล่งอาหารและแหล่งน้ำของชุมชนไปด้วย ประเภทที่สอง ป่าช้า คือบริเวณที่ฝั่งศพของบรรพบุรุษชาวม้ง บริเวณป่าช้าจะมีต้นไม้ร่มรื่น ชาวม้งถือว่าป่าช้าเปรียบเสมือนหมู่บ้านของชาวม้งที่เสียชีวิตไปแล้ว ถือเป็นที่ตั้งสถิตของวิญญาณผู้ตาย ซึ่งชาวม้งจะไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดที่มีอยู่ในป่าช้า หากใครละเมิดจะถือว่าเป็นการกระทำการบงกชวงวิญญาณของบรรพบุรุษและทำให้เกิดคร่อนได้ ประเภทที่สาม ปาดันน้ำ ชาวม้งจะรักษาป่าบริเวณต้นน้ำลำธารของชุมชนเอา

ไว้ ด้วยถือว่าบริเวณแหล่งกำเนิดของแม่น้ำและลำห้วยมีฝิ่ต้นน้ำสิ่งสกิดอาศัยอยู่ หากใครละเมิด ตัดต้นไม้บริเวณดังกล่าว จะทำให้ฝิ่ต้นน้ำโกรธเคืองและทำให้ชุมชนเดือดร้อนได้

ความรู้ในระบบการผลิตที่เกิดขึ้นจากการจำแนกแยกแยะและสังเกตธรรมชาติ การจดจำ และการสร้างระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่า โดยมีระบบความเชื่อเรื่องฝิ่เป็นตัวกำกับดูแลการใช้ประโยชน์จากป่าและน้ำ ตลอดจนการสั่งสมประสบการณ์จากการทดลองปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่กับธรรมชาติเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นองค์ประกอบสำคัญต่อการอยู่รอดในระบบการผลิตเพื่อการยังชีพบนภูเขาด้วยกันทั้งสิ้น

ระบบที่ห้า ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบการทำไร่ย่ายที่ ภายในระบบการผลิตแบบทำไร่ย่ายที่บนหลักการจริยศาสตร์แห่งการยังชีพและวิถีคิดในการสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิิตที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของระบบนิเวศและธรรมชาตินั้น ชาวมังจำเป็นต้องเรียนรู้และสร้างระบบการเพาะปลูกพืชหลากหลายชนิดและหลากหลายสายพันธุ์ไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้ได้ผลผลิตอันหลากหลายและมากพอให้เก็บกินได้ตลอดปี

ชาวมังมีคำพูดที่ว่า “ฝิ่เป็นแม่ ผักเป็นพ่อ ต้องปลูกคู่กัน หากฝิ่ดินใดปลูกแต่ฝิ่เพียงอย่างเดียว ไม่ลงพืชผัก ฝิ่ดินในปีนั้น ดอกฝิ่จะเหี่ยวเฉา ไม่งาม ได้น้ำอย่างน้อย หรือหากปีใดปลูกแต่ผัก ไม่ลงฝิ่ ผักจะไม่งามเพราะคิดถึงกันและกัน ฝิ่กับผักจึงไม่สามารถแยกขาดไปจากกันได้”

คำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าในไรฝิ่ของชาวมังจะต้องปลูกฝิ่กับพืชผักหลากหลายพันธุ์หลากหลายชนิดควบคู่กันไปด้วยเสมอ จนอาจกล่าวได้ว่า ในไรฝิ่จะปลูกพืชผักมากชนิดกว่าในไรข้าวและไรข้าวโพด (ทรงวิทย์, 2542) ดังเช่น งานศึกษาของสนิท (2522) พบว่ามีความหลากหลายของพืชพันธุ์ในไรฝิ่สูงมาก คือ มีการปลูกผักมากกว่า 43 ชนิด ส่วนในไรข้าว นอกจากข้าว 3 ชนิดแล้ว ยังมีกลุ่มพืชตระกูลถั่ว 3 ชนิด พืชน้ำมัน 2 ชนิด พืชหัว 4 ชนิด (10 พันธุ์) พืชผัก 2 ชนิด กลุ่มพริกแดง 7 ชนิดและกลุ่มพืชเครื่องเทศ 6 ชนิด จำนวน 9 พันธุ์ (Walker, 1970 อ้างในชูพินิจ, 2527) พืชผักที่กลุ่มชาติพันธุ์ปลูกกันบนภูเขาค้อในแปลงไรข้าวและไรฝิ่เหล่านี้ต่างนำมาใช้ประโยชน์แตกต่างกันแต่ละประเภท ซึ่งนอกจากใช้เป็นอาหารแล้ว บางประเภทเป็นสมุนไพร มีพืชเส้นใยใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม พืชที่ใช้ทำวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ พืชที่ใช้แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์อื่น เช่น ใช้ต้มกลั่นเหล้า พืชที่ใช้เป็นเชื้อเพลิง พืชสีย้อม พืชเพื่อพิธีกรรม พืชเพื่อการประดับตกแต่ง พืชที่เป็นเครื่องรางของขลัง และพืชปรุงรส (จันทบูรณ์, 2526 (ก))

พืชผักในไรฝิ่ที่ชาวมังบ้านแทนธรรมปลูกอยู่ทุกปี ได้แก่ ผักกาดพื้นบ้านแทบทุกชนิด ไม่ว่า ผักกาดเขียว ผักกาดขาว ผักกวางตุ้ง กะหล่ำปลี คะน้า ผักลีนง ผักชี ผักผ้าชีร่ว ผักปล่า(ต)

จ้อ (ผักที่ใบมีลักษณะเป็นมัน) ผักดอยช้าง ผักชี ผักชีฝอย มันเทศแดง มันเทศขาว มันฝรั่ง หัวไชเท้า (ลั้วปี) ถั่วลันเตา ถั่วแขก มะเขือเครือ (เต้าเปาว์หรือฟักแม้ว) ฟักหม่น รวมทั้งผักพื้นบ้านของชาวม้งอีกหลายชนิด (นางลี แซ่หาง บ้านแทนธรรม, 2543)

ในการปลูกผักควบคู่กับฝิ่นของชาวม้งมีระบบในการเพาะปลูกอย่างชัดเจน กล่าวคือ ฟักทอง มันแกว น้ำเต้า เป็นพืชเถาเลื้อยเกี่ยวพัน จึงมักปลูกไว้ข้างไร่หรือทำค้างให้เถาเกี่ยว เพื่อให้เลื้อยพันพืชอื่นในไร่ ส่วนแดง ถั่ว ผักกาด ผักชี คือ พืชที่ใช้เมล็ดพันธุ์ผสมรวมกับฝิ่นแล้วหยอดลงในหลุมพร้อมกัน เมื่อต้นฝิ่นเติบโต ผู้หญิงก็จะมาตัดต้นฝิ่นที่เติบโตดีแล้วจัดระเบียบในแปลงนั้นใหม่ หากมีผักขึ้นอยู่ใกล้ฝิ่นมากก็อาจย้ายไปปลูกบริเวณอื่น ส่วนมะเขือ พริก ผักกาด ยาสูบ เผือก ปลูกโดยการหว่านไว้ใกล้ๆ ตอไม้หรือเศษไม้ที่ถูกเผาในไร่

พืชผักเหล่านี้จะเริ่มปลูกไปพร้อมๆ กับฝิ่น หลังจากนั้นประมาณ 2 สัปดาห์ก็สามารถเก็บผักบางชนิดมากินได้ ผักบางชนิดสามารถเก็บกินได้ตลอดฤดูหนาว และพืชผักแต่ละชนิดต่างเก็บกินได้ไม่พร้อมกัน การเจริญเติบโตและอายุของพืชผักแต่ละชนิดที่แตกต่างกันและหลากหลายนี้ทำให้ชาวม้งสามารถมีพืชผักไว้บริโภคตลอดฤดูหนาว

นอกเหนือจากพืชผักในไร่ฝิ่นแล้ว ในไร่ข้าวโพดและไร่ข้าวก็ต้องปลูกพืชผักควบคู่ไปด้วยเสมอ ในไร่ข้าวของชาวม้งปลูกพืชผักหลากหลายชนิด ได้แก่ แดง และถั่ว เช่น แดงล้าน แดงไทย แดงกวา บวบ บวบงู ถั่วแขก โดยผสมกับเมล็ดพันธุ์ข้าวแล้วหยอดลงไปหลุมพร้อมเมล็ดข้าว ส่วนมันแกว มะระ เผือก มัน อ้อยข้าว ถั่วฝักยาว พืชเหล่านี้จะปลูกไว้บริเวณโคนตอไม้ ฟักหม่น ฟักทอง พริก มะเขือพันธุ์ต่างๆ เช่น มะเขือขาว มะเขือลาย แดงพันธุ์ยาวและสั้น มะเขือเขียวพันธุ์ยาวและสั้น ผักกาด เผือก มันเทศ ทานตะวัน ป่า (ภาษาม้ง) ตะไคร้ อ้อย กลัวย่น้ำว่า มะละกอ ถั่วฝักยาว กะเพรา โหระพา ชিং งา มันลำปะหลัง มะระม้ง บวบ บวบงู น้ำเต้า แดงกวา (พันธุ์เหลือง เขียว ขาว) แดงไทย (พันธุ์เหลือง เขียว ขาว) กรอเจ็กก่า (ภาษาม้ง) ดอกไม้ เช่น หงอนไก่ มักถูกปลูกไว้บริเวณริมรั้วหรือท้ายไร่ (นางลี แซ่หาง บ้านแทนธรรม, 2543)

ความหลากหลายของพืชผักที่ปลูกในไร่ฝิ่น ไร่ข้าวโพดและไร่ข้าว คือ อาหาร ที่สร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตให้กับชุมชนม้งบ้านแทนธรรมว่า ภายในรอบปีพวกเขาจะมีอาหารที่เพียงพอต่อการยังชีพไปตลอดฤดูกาล

นอกจากการสร้าง ความหลากหลายของพันธุ์พืชในไร่แล้ว พืชแต่ละสายพันธุ์มักจะต้องได้รับการปรับแต่งคัดเลือกคุณภาพที่เหมาะสมเพื่อต่อสู้กับแมลงศัตรูพืช โรคระบาดไปจนถึงความ

ชาวม้งคำพูดที่ว่า
 "ผืนเป็นแม่ ผักเป็นพ่อ ต้องปลูกคู่กัน
 หากผืนดินใด ปลูกแต่ผืนเพียงอย่างเดียว
 ไม่ลงพืชผัก ผืนดินในปีนั้น
 ดอกผืนจะเหี่ยวเฉา ไม่งาม
 ได้น้ำอย่างน้อย
 หรือหากปีใดปลูกแต่ผัก ไม่ลงผืน
 ผักจะไม่งามเพราะคิดถึงกันและกัน
 ผืนกับผักจึงไม่สามารถแยกขาดไปจากกันได้"
 คำกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็น
 ความหลากหลายของพืชพันธุ์ในไร่ผืนของชาวม้ง

ในไร่ผืนของชาวม้งจะต้องปลูกผืน
 กับพืชผักหลากหลายพันธุ์
 หลากหลายชนิดควบคู่กันไปด้วยเสมอ เช่น
 ผักกาดพื้นบ้าน

ภาพที่ 4 ความหลากหลายของพืชพันธุ์ในไร่ผืนของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง